

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:
«ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΣΕ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ, ΑΡΧΕΙΑ, ΜΟΥΣΕΙΑ»**

**ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**DEPARTMENT OF ARCHIVAL, LIBRARY AND INFORMATION STUDIES
SCHOOL OF MANAGEMENT, ECONOMICS AND SOCIAL SCIENCES**

Διπλωματική Εργασία

Ελληνικά ιδρυματικά αποθετήρια και πνευματική ιδιοκτησία

Συγγραφέας

Αικατερίνη Λυγνού (ΑΜ: 186682020)

Επιβλέπων: Κωνσταντίνος Κυπριανός

Αθήνα, Μάρτιος 2021

Επιτροπή Εξέτασης

1. Ονοματεπώνυμο
Κωνσταντίνος Κυπριανός

2. Ονοματεπώνυμο
Αλέξανδρος Κουλούρης

3. Ονοματεπώνυμο
Θεόδωρος Χίου

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Λυγνού Αικατερίνη του Γεωργίου, με αριθμό μητρώου 186682020 φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Διαχείριση πληροφοριών, σε βιβλιοθήκες, αρχεία, μουσεία του Τμήματος Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης της Σχολής Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Η Δηλούσα

Αικατερίνη Λυγνού

Ευχαριστίες – Αφιερώσεις

Με την ολοκλήρωση της εργασίας μου θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή κ. Κυπριανό Κωνσταντίνο του Τμήματος Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής για την εμπιστοσύνη, καθοδήγηση, υπομονή και κατανόηση κατά τη διάρκεια εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας.

Επίσης θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στην οικογένειά μου για την κατανόηση και συμπαράσταση τους καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

26/2/2021

Κατερίνα Λυγνού

Περίληψη στα ελληνικά

Τα ιδρυματικά αποθετήρια δημιουργήθηκαν έχοντας ως στόχο να συλλέγουν, να διατηρούν και να διαθέτουν την επιστημονική παραγωγή του ακαδημαϊκού ιδρύματος. Αυτές οι τρεις λειτουργίες των ιδρυματικών αποθετηρίων, δηλαδή η διατήρηση, η συλλογή και η διάθεση της επιστημονικής γνώσης στην επιστημονική αλλά και ευρύτερη κοινότητα, βρίσκονται αρκετές φορές αντιμέτωπες με το πρόβλημα των πνευματικών δικαιωμάτων. Σκοπός αυτής της εργασίας ήταν να καταγράψει και να παρουσιάσει πώς οι ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες, που διαθέτουν ιδρυματικά αποθετήρια, διαχειρίζονται τις προκλήσεις που τους θέτουν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Η έρευνα επικεντρώθηκε στο να εντοπίσει και να καταγράψει εάν οι διαχειριστές των ιδρυματικών αποθετηρίων εφαρμόζουν κάποια συγκεκριμένη ροή εργασιών εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν κατά τη διαδικασία αυτή και πώς τα διαχειρίζονται.

Για τη διενέργεια αυτής της μελέτης επιλέχθηκε η μέθοδος της ποσοτικής έρευνας με αποστολή ερωτηματολογίων. Το ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε χρησιμοποιώντας την υπηρεσία Google Forms, αποτελείται από είκοσι εννέα (29) ερωτήσεις και χωρίζεται σε τρεις (3) ενότητες και εστάλη σε τριάντα μία (31) ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες. Συνολικά στο ερωτηματολόγιο απάντησαν είκοσι πέντε (25) από τις τριάντα μία (31) βιβλιοθήκες.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι περισσότερες ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες διαθέτουν ιδρυματικό αποθετήριο και προσφέρουν ελεύθερη πρόσβαση στο περιεχόμενό του. Η ακαδημαϊκή κοινότητα έχει θετική γνώμη για τα αποθετήρια και αυτό φαίνεται έμπρακτα με την κατάθεση εργασιών σε αυτό. Όσον αφορά τον τομέα των πνευματικών δικαιωμάτων, από την έρευνα παρατηρούμε ότι τα ελληνικά ακαδημαϊκά ιδρυματικά αποθετήρια αντιμετωπίζουν προκλήσεις στο θέμα πνευματικής ιδιοκτησίας, τις οποίες όμως τις μοιράζονται ισόποσα με τους δημιουργούς που καταθέτουν στο αποθετήριο. Οι δημιουργοί είναι αυτοί που έχουν την κύρια ευθύνη κατάθεσης της εργασίας στο αποθετήριο, αλλά και την ευθύνη για τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων. Το κυριότερο πρόβλημα που επισημαίνεται και από τις βιβλιοθήκες αλλά και τους δημιουργούς είναι η αδυναμία κατανόησης των εννοιών της πνευματικής ιδιοκτησίας. Η επικοινωνία μεταξύ των βιβλιοθηκών μπορεί να θέσει τις βάσεις για τη δημιουργία κοινής πολιτικής και αντιμετώπισης των προβληματισμών που προκύπτουν στα ελληνικά

ιδρυματικά αποθετήρια, λόγω των περιορισμών που θέτει η νομοθεσία για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας.

Λέξεις Κλειδιά: Ιδρυματικά αποθετήρια, Πνευματική ιδιοκτησία, Εκκαθάριση πνευματικών δικαιωμάτων, Ανοικτή πρόσβαση

Περίληψη στα αγγλικά

The institutional repositories were created aiming in collecting, maintaining and possessing the scientific production of an academic institution. These three functions of institutional repositories, namely preservation, collection and disposal of scientific knowledge -in the scientific and the wider community- often face the problem of copyright. The purpose of this thesis was to record and present how Greek academic libraries, which have institutional repositories, manage the challenges related to intellectual property. The research focused on identifying and recording whether the administrators of Greek institutional repositories apply a specific copyright clearance procedure, the problems they face and how they manage them.

The method of quantitative research by sending questionnaires was chosen to carry out this study. The questionnaire was sent to thirty-one (31) academic libraries. The questionnaire was created using Google Forms service, it consists of twenty-nine (29) questions and is divided into three (3) sections. A total of twenty-five (25) out of thirty-one (31) libraries replied to the questionnaire.

The results of the research showed that the majority of the academic libraries have an institutional repository and offer free access to its content. The academic community has a positive opinion regarding repositories and this can be seen in practice due to the fact that researchers choose to deposit their work in it. As far as the copyright sector is concerned, research shows that Greek institutional repositories face the same challenges related to intellectual property issues as the authors who deposit a work in the repository. The authors are the ones who have not only the primary responsibility of depositing the work in the repository, but also the responsibility of copyright clearance process. The main problem highlighted, by both libraries and authors, is the inability to understand the concepts of intellectual property. Communication between libraries can set the basis for the creation of a common policy and treatment of the concerns that arise in Greek institutional repositories, due to the restrictions that the laws of intellectual property rights pose.

Keywords: Institutional repositories, Intellectual property, Copyright clearance, Open access

Πίνακας περιεχομένων

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΞΕΤΑΣΗΣ.....	II
ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	III
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ – ΑΦΙΕΡΩΣΕΙΣ	IV
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ	V
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ.....	VII
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	VIII
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ.....	X
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	XI
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	XII
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
1.1 ΠΛΑΙΣΙΟ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	3
1.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ	3
1.3 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	4
1.4 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ	4
1.5 ΟΡΙΣΜΟΙ	6
1.6 ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ.....	8
2.1 ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ.....	8
2.2 ΑΝΟΙΚΤΗ ΠΡΟΣΒΑΣΗ	10
2.2.1 ΑΝΟΙΚΤΗ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	12
2.3 ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ	14
2.4 ΙΔΡΥΜΑΤΙΚΑ ΑΠΟΘΕΤΗΡΙΑ.....	17
2.4.1 ΙΔΡΥΜΑΤΙΚΑ ΑΠΟΘΕΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ	18
2.4.2 ΡΟΛΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΣΤΟ ΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΑΠΟΘΕΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ.....	19
2.4.3 ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ: Ο ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ;.....	21
2.4.4 ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΙΚΑ ΑΠΟΘΕΤΗΡΙΑ.....	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	31

3.1	ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ.....	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ		33
4.1	ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ.....	33
4.1.1	<i>Ταυτότητα ιδρυματικού αποθετηρίου</i>	<i>33</i>
4.1.2	<i>Ακαδημαϊκή κοινότητα - Ιδρυματικό αποθετήριο.....</i>	<i>37</i>
4.1.3	<i>Διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων</i>	<i>40</i>
4.2	ΚΥΡΙΟΤΕΡΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ/ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΠΕΚΤΑΣΕΙΣ		50
5.1	ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ.....	50
5.2	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	51
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ		54
ΠΡΟΣΘΕΤΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		57
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ – ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ.....		59

Πίνακας Σχημάτων

Εικόνα 1. Ιδρυματικά αποθετήρια	34
Εικόνα 2. Έτος δημιουργίας αποθετηρίων.....	34
Εικόνα 3. Δικαίωμα κατάθεσης στο αποθετήριο.....	35
Εικόνα 4. Υποχρεωτική κατάθεση στο αποθετήριο	35
Εικόνα 5. Διαχείριση αποθετηρίου	36
Εικόνα 7. Πρόσβαση στο ιδρυματικό αποθετήριο	36
Εικόνα 8. Αυτοαρχαιοθέτηση ή όχι	37
Εικόνα 9. Ακαδημαϊκή κοινότητα και ιδρυματικό αποθετήριο	38
Εικόνα 10. Συμμετοχή στο ιδρυματικό αποθετήριο	38
Εικόνα 11. Ενημέρωση για την πνευματική ιδιοκτησία.....	39
Εικόνα 12. Τρόποι ενημέρωσης για τα πνευματικά δικαιώματα	39
Εικόνα 13. Αναφορά προβλημάτων.....	40
Εικόνα 15. Πολιτική εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων	41
Εικόνα 16. Ευθύνη για την εκκαθάριση των πνευματικών δικαιωμάτων	41
Εικόνα 17. Μοντέλο ροής εργασιών εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων	42
Εικόνα 19. Προβλήματα στην εκκαθάριση πνευματικών δικαιωμάτων.....	43
Εικόνα 20. Εργαλεία - Υπηρεσίες	43
Εικόνα 21. Είναι βοηθητικά τα εργαλεία και υπηρεσίες;	44
Εικόνα 22. Επιπρόσθετα βοηθητικά εργαλεία/υπηρεσίες	44
Εικόνα 23. Επικοινωνία με εκδότες	45
Εικόνα 25. Προϋπολογισμός και εκκαθάριση δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας	45
Εικόνα 26. Επικοινωνία μεταξύ βιβλιοθηκών.....	46

Πίνακας Πινάκων

Πίνακας 1. Ελληνικά ιδρυματικά αποθετήρια	31
---	----

Συντομογραφίες

SCOPE	SCottish On-demand Publishing Enterprise
ΑΠ	Ανοικτή Πρόσβαση
ΕΑΠ	Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
ΕΚΤ	Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης
ΣΕΑΒ	Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών
ΤΠΕ	Τεχνολογίες Πληροφοριών και Επικοινωνιών

Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή

Ένας από τους ρόλους των βιβλιοθηκών είναι η παροχή ελεύθερης πρόσβασης στην πληροφορία είτε με τον συμβατικό τρόπο (έντυπο υλικό), είτε με την παροχή πρόσβασης σε ηλεκτρονικές πηγές ή ψηφιακές συλλογές. Τις τελευταίες δεκαετίες αρκετοί παράγοντες όπως η ανάπτυξη της τεχνολογίας και το κίνημα της ανοικτής πρόσβασης (ΑΠ), έχουν οδηγήσει τις βιβλιοθήκες στο να αναπροσαρμόσουν τις υπηρεσίες τους και τον ρόλο τους, ώστε να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της νέας εποχής. Η ανάπτυξη των τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνιών (ΤΠΕ) έχει προσφέρει νέα εργαλεία αλλά και νέες δυνατότητες που βοηθούν στη δημιουργία και στη διάδοση της γνώσης. Το κίνημα της ΑΠ έθεσε νέους όρους με τους οποίους θα πρέπει να διατίθεται η γνώση όχι μόνο στους ερευνητές αλλά και στο ευρύ κοινό. Ανταποκρινόμενες σε αυτές τις αλλαγές οι βιβλιοθήκες αξιοποιώντας τις δυνατότητες που τους παρείχε αρχικά η τεχνολογία, ξεκίνησαν να δημιουργούν ψηφιακές συλλογές επιλέγοντας να ψηφιοποιήσουν τεκμήρια της συλλογής τους. Το περιεχόμενο αυτών των ψηφιακών συλλογών συνήθως ποικίλει και αποτελείται από τεκμήρια που πρέπει να προστατευθούν από τη συχνή χρήση ή από τεκμήρια στα οποία έχει παρέλθει ο χρόνος προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων. Με την εμφάνιση του κινήματος της ΑΠ δημιουργήθηκαν, κυρίως από τα ακαδημαϊκά ιδρύματα, τα ψηφιακά ή ιδρυματικά αποθετήρια, τα οποία έχουν στόχο να συλλέξουν, να διαθέσουν αλλά και να προάγουν την επιστημονική δραστηριότητα του ιδρύματός τους. Στα ιδρυματικά αποθετήρια μέσω της διαδικασίας της αυτοαρχαιοθέτησης δίνεται η δυνατότητα στα μέλη του ακαδημαϊκού ιδρύματος να παρουσιάζουν αλλά και να παρέχουν ελεύθερη πρόσβαση στο έργο τους, αποφεύγοντας έτσι την παραδοσιακή εκδοτική διαδικασία. Σε μεγάλο ποσοστό η συλλογή των ιδρυματικών αποθετηρίων αποτελείται από γκρίζα βιβλιογραφία. Τα τελευταία χρόνια και σύμφωνα με τις προσαγές τους κινήματος της ΑΠ, πολλά ακαδημαϊκά ιδρύματα αλλά και ερευνητές εναποθέτουν τις δημοσιεύσεις τους στα ιδρυματικά αποθετήρια ώστε να διατίθεται η γνώση στην ερευνητική κοινότητα χωρίς οικονομικούς ή άλλους περιορισμούς.

Ένας παράγοντας που εμποδίζει τις βιβλιοθήκες στην ελεύθερη παροχή πρόσβασης στη γνώση είναι τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας δεν μπορούν να αγνοηθούν ή να καταργηθούν, νομοθετήθηκαν ώστε οι δημιουργοί να προστατέψουν το έργο τους από τη λογοκλοπή και την εμπορική

εκμετάλλευσή του από τρίτους. Όμως μέχρι που μπορεί να επιβάλει όρια η πνευματική ιδιοκτησία στην ελεύθερη διάθεση της γνώσης; Όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα το κίνημα της ΑΠ έχει ως στόχο να περιορίσει αυτούς τους περιορισμούς και οι βιβλιοθήκες είναι οι κυριότεροι σύμμαχοι σε αυτό το κίνημα. Η προσπάθεια εμπλουτισμού της συλλογής ενός ιδρυματικού αποθετηρίου με δημοσιεύσεις που προέρχονται από τα μέλη του ακαδημαϊκού ιδρύματος κάτι που αναδεικνύει την επιστημονική δραστηριότητα του ιδρύματος, έρχεται αρκετές φορές σε σύγκρουση με τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Τα δικαιώματα των συγγραφέων πάνω στο έργο τους άλλα και οι συμφωνίες συγγραφέων και εκδοτών καθιστούν αρκετές φορές την απόθεση ενός έργου σε ένα ιδρυματικό αποθετήριο αποτρεπτική. Η εκκαθάριση των πνευματικών δικαιωμάτων ενός έργου είναι μια διαδικασία που ακολουθείται ώστε να εντοπιστεί ο κάτοχος ή οι κάτοχοι των πνευματικών δικαιωμάτων ενός έργου και να αποκτηθεί η απαραίτητη άδεια για τη δημοσίευσή του στο ιδρυματικό αποθετήριο. Είναι μια διαδικασία πολύπλοκη και χρονοβόρα, είναι από τα δυσκολότερα θέματα που πρέπει να αντιμετωπίσουν οι βιβλιοθήκες που διαχειρίζονται ένα ιδρυματικό αποθετήριο κάτι που αναγνωρίζεται από όλους του ερευνητές που έχουν μελετήσει αυτό το θέμα (Macklin, 2013; Dawson et al., 2016). Τα πρώτα χρόνια υλοποίησης των αποθετηρίων οι βιβλιοθηκονόμοι σε συνεργασία με τους δημιουργούς ήταν υπεύθυνοι για την κατάθεση ενός έργου στο αποθετήριο, ήταν δηλαδή υπεύθυνοι και για τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων. Όμως τα τελευταία χρόνια οι βιβλιοθήκες, που είναι συνήθως οι διαχειριστές των ιδρυματικών αποθετηρίων, δεν εμπλέκονται σε μεγάλο βαθμό στη διαδικασία εκκαθάρισης των πνευματικών δικαιωμάτων. Αντίθετα, ο δημιουργός έχει την κύρια ευθύνη να πραγματοποιήσει ο ίδιος τη διαδικασία εκκαθάρισης πριν την κατάθεση του έργου στο αποθετήριο, π.χ. να έχει εξασφαλίσει την απαραίτητη άδεια από τον εκδότη. Συνήθως οι βιβλιοθήκες παρέχουν πληροφορίες μέσω των ιστοσελίδων τους ή μέσω του προσωπικού τους, σχετικά με τις έννοιες της πνευματικής ιδιοκτησίας ή τις υπηρεσίες εντοπισμού πολιτικών εκδοτών ώστε να διευκολύνουν τους δημιουργούς. Ανεξάρτητα από το ποιος έχει την ευθύνη για την εκκαθάριση των πνευματικών δικαιωμάτων, ο προβληματισμός απασχολεί ισόποσα και τις δυο πλευρές και η εύρεση μεθόδων ή και η δημιουργία πολιτικών για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων σίγουρα θα διευκολύνει και τους δημιουργούς αλλά και τις βιβλιοθήκες που διαχειρίζονται τα ιδρυματικά αποθετήρια.

1.1 Πλαίσιο, σκοπός και στόχοι της διπλωματικής εργασίας

Τα ιδρυματικά αποθετήρια δημιουργήθηκαν έχοντας ως στόχο να συλλέγουν, να διατηρούν και διαθέτουν την επιστημονική παραγωγή του ακαδημαϊκού ιδρύματος. Αυτές οι τρεις λειτουργίες των ιδρυματικών αποθετηρίων, δηλαδή η διατήρηση, η συλλογή και η διάθεση της επιστημονικής γνώσης στην επιστημονική αλλά και ευρύτερη κοινότητα, βρίσκονται αρκετές φορές αντιμέτωπες με τις εξουσίες των πνευματικών δικαιωμάτων. Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να καταγράψει και να παρουσιάσει πως οι ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες που διαθέτουν ιδρυματικά αποθετήρια διαχειρίζονται τις προκλήσεις που τους θέτουν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Συγκεκριμένα, η εργασία θα ερευνήσει τις πρακτικές που ακολουθούν τα ελληνικά ιδρυματικά αποθετήρια σχετικά με την αντιμετώπιση των θεμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η έρευνα θα επικεντρωθεί στο να εντοπίσει και να καταγράψει εάν οι διαχειριστές των ιδρυματικών αποθετηρίων εφαρμόζουν κάποια συγκεκριμένη ροή εργασιών εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων, τι προβλήματα αντιμετωπίζουν κατά τη διαδικασία αυτή και πως τα διαχειρίζονται. Τελικός στόχος είναι τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης να αποτελέσουν αφορμή για ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, αλλά και αφορμή για τη δημιουργία κοινών πρακτικών για την αντιμετώπιση των περιορισμών που θέτει η πνευματική ιδιοκτησία στην ελεύθερη διάθεση της γνώσης.

1.2 Ερευνητικές υποθέσεις

Το κύριο ερευνητικό ερώτημα της εργασίας, το οποίο προκύπτει και από την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, είναι «Πώς οι ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες που διαχειρίζονται ιδρυματικά αποθετήρια αντιμετωπίζουν τους περιορισμούς που θέτουν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας;». Τα επιμέρους ερωτήματα που προκύπτουν και θα εξεταστούν σε αυτή τη μελέτη είναι εάν τα ιδρυματικά αποθετήρια ακολουθούν συγκεκριμένη ροή εργασιών σχετικά με τη διαδικασία εκκαθάρισης, ποιος είναι υπεύθυνος για τη διαδικασία εκκαθάρισης, τι είδους προβλήματα προκύπτουν και με ποιο είδος υλικού κατά τη διαδικασία εκκαθάρισης, και ποιες υπηρεσίες ή εργαλεία χρησιμοποιούν που διευκολύνουν την εργασία της εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων. Επίσης θα μελετηθεί εάν οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες επικοινωνούν μεταξύ τους σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν από τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Κοινοποιούν τους προβληματισμούς τους ή τις διαδικασίες που ακολουθούν ώστε να ενημερωθεί και η υπόλοιπη κοινότητα; Έχουν δημιουργήσει κοινές πρακτικές ή πολιτικές για τη διευθέτηση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν;

Μέσω αυτών των ερωτημάτων, η συγκεκριμένη μελέτη θα προσπαθήσει να παρουσιάσει μια συνολική εικόνα των ελληνικών ιδρυματικών αποθετηρίων των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών και τους τρόπους με τους οποίους διαχειρίζονται τις προκλήσεις που τους θέτουν τα πνευματικά δικαιώματα.

1.3 Μεθοδολογία

Για τη διενέργεια αυτής της μελέτης επιλέχθηκε η μέθοδος της ποσοτικής έρευνας με αποστολή ερωτηματολογίων. Για τον καθορισμό του ερευνητικού δείγματος, καθώς η έρευνα αφορά συγκεκριμένο είδος, τα ιδρυματικά αποθετήρια των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, επιλέχθηκαν όλες οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων της χώρας.

Σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποιήθηκε, δημιουργήθηκε το ερευνητικό δείγμα το οποίο αποτελείται από τριάντα μια (31) ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες, στις οποίες εστάλη το ερωτηματολόγιο. Στο ερευνητικό δείγμα συμπεριλαμβάνεται και το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ). Για την πραγματοποίηση της έρευνας δημιουργήθηκε ερωτηματολόγιο, χρησιμοποιώντας την υπηρεσία Google Forms, το οποίο αποτελείται από είκοσι εννέα (29) ερωτήσεις και χωρίζεται σε τρεις (3) ενότητες. Για την αποστολή του ερωτηματολογίου πραγματοποιήθηκε τηλεφωνική επικοινωνία με τις βιβλιοθήκες, ώστε να επιβεβαιώσω τη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail) για την αποστολή του. Το ερωτηματολόγιο, ήταν ανώνυμο και στάλθηκε σε όλες τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες. Από το σύνολο των τριάντα ένα (31) ερωτηματολογίων που εστάλησαν, απαντήθηκαν είκοσι πέντε (25). Η συλλογή των απαντήσεων και η στατιστική τους ανάλυση έγινε από την επιλογή που προσφέρει η υπηρεσία Google Forms, όπου δίνει τη δυνατότητα της ανάγνωσης, μελέτης και παρουσίασης των αποτελεσμάτων σε διαγράμματα.

1.4 Περιορισμοί

Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες και γενικά οι βιβλιοθήκες έχουν αφομοιώσει σε μεγάλο βαθμό τις εξελίξεις στον τομέα της τεχνολογίας στις υπηρεσίες τους. Καθώς το διαδίκτυο κυριαρχεί και στην προσωπική και στην επαγγελματική ζωή του κάθε ατόμου, οι βιβλιοθήκες προσπαθούν με νέες υπηρεσίες να έρθουν πιο κοντά στους ήδη υπάρχοντες χρήστες τους αλλά και να προσελκύσουν νέους χρήστες. Έτσι η δημιουργία ψηφιακών βιβλιοθηκών αλλά και ιδρυματικών αποθετηρίων ήταν μια αναμενόμενη κίνηση καθώς με αυτόν τον τρόπο διατηρούν αλλά κυρίως προβάλλουν και διαθέτουν στην κοινωνία τη συλλογή τους. Και στην περίπτωση των ψηφιακών βιβλιοθηκών αλλά και των ιδρυματικών αποθετηρίων το

κύριο εμπόδιο που αντιμετωπίζουν σχετικά με τον εμπλουτισμό των συλλογών τους αλλά και την ελεύθερη διάθεσή τους στο κοινό είναι τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Με τη δημιουργία του κινήματος της ΑΠ τα ακαδημαϊκά ιδρύματα ξεκίνησαν να δημιουργούν τα ιδρυματικά αποθετήρια. Τα ιδρυματικά αποθετήρια όπως έχει αναφερθεί έχουν ως στόχο τη συλλογή, διατήρηση και διάδοση της επιστημονικής δραστηριότητας του ακαδημαϊκού ιδρύματος. Αυτή η αποστολή των ιδρυματικών αποθετηρίων, τα έχει φέρει να μπορούσαμε να πούμε σε «σύγκρουση» με τους εκδοτικούς οίκους, οι οποίοι εμπλέκονται σημαντικά στον τομέα των επιστημονικών εκδόσεων, αλλά έχουν επίσης καταφέρει να ελέγχουν και τη διαχείριση των πνευματικών δικαιωμάτων των έργων που εκδίδουν. Συμπεραίνοντας, καταλαβαίνουμε ότι τα ιδρυματικά αποθετήρια στην προσπάθειά τους να εμπλουτίσουν τη συλλογή τους αντιμετωπίζουν και οικονομικούς περιορισμούς καθώς το κόστος των επιστημονικών εκδόσεων είναι υψηλό, αλλά και περιορισμούς που προέρχονται από τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Τα συνεργατικά σχήματα των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών έχουν καταφέρει να αντιμετωπίσουν το αυξημένο κόστος των περιοδικών και παρέχουν πρόσβαση στις επιστημονικές δημοσιεύσεις στα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας. Αντίθετα στον τομέα των περιορισμών που θέτουν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας η κατάσταση είναι πιο περίπλοκη. Η προσπάθεια των ιδρυματικών αποθετηρίων να συγκεντρώσουν την επιστημονική παραγωγή του ακαδημαϊκού ιδρύματος και να τη διαθέσουν ελεύθερα προς την επιστημονική κοινότητα, κάποιες φορές και προς το ευρύ κοινό, παρά τους περιορισμούς που θέτουν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο έρευνας. Η πολυπλοκότητα και η δυσκολία αντιμετώπισης των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι διαχειριστές των ιδρυματικών αποθετηρίων σχετικά με τη διαχείριση των πνευματικών δικαιωμάτων αντικατοπτρίζεται και στη βιβλιογραφία που είναι διαθέσιμη για αυτό το θέμα. Λίγες έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί σχετικά με την πνευματική ιδιοκτησία και τα ιδρυματικά αποθετήρια, κάτι που τονίζεται και από τους ερευνητές που έχουν ασχοληθεί με αυτόν τον τομέα. Οι Hanlon & Ramirez (2011) αναφέρουν ότι ενώ η βιβλιογραφία προσφέρει ένα μεγάλο εύρος άρθρων που καλύπτουν θέματα όπως την υλοποίηση ενός αποθετηρίου, τις τεχνικές προδιαγραφές, το πώς σχετίζονται με την ακαδημαϊκή κοινότητα και το πώς έχουν επηρεάσει και αναμορφώσει τον ρόλο των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών και των βιβλιοθηκονόμων, η βιβλιογραφία σχετικά με τη διαχείριση των πνευματικών δικαιωμάτων είναι ελλιπής. Αυτή η έλλειψη στη βιβλιογραφία που αναφέρουν μπορεί να δικαιολογείται, καθώς η έρευνα που πραγματοποίησαν έγινε το έτος 2009 και τα αποθετήρια, τα οποία ξεκίνησαν να

υλοποιούνται περίπου από το 2000, ήταν ακόμα σε φάση ανάπτυξης. Οπότε προτεραιότητα είχαν τεχνικά και λειτουργικά θέματα. Όμως αναφορά στην έλλειψη έρευνας σχετικά με τον τρόπο επίλυσης των θεμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας που αντιμετωπίζουν τα ιδρυματικά αποθετήρια, αλλά και οι συγγραφείς που θέλουν να καταθέσουν σε αυτά, επισημαίνεται και από τους Dawson et al. (2016). Επισημαίνουν ότι λίγες έρευνες έχουν γίνει σχετικά με το πώς οι βιβλιοθηκονόμοι αντιμετωπίζουν τους περιορισμούς που θέτουν οι εκδότες σε υλικό που επιθυμούν οι βιβλιοθήκες αλλά και οι ίδιοι συγγραφείς να δημοσιεύσουν στο αποθετήριο. Θεωρούν ότι σε αυτόν τον τομέα των πνευματικών δικαιωμάτων σε σχέση με τα ιδρυματικά αποθετήρια θα πρέπει να εστιάσουν οι επόμενες έρευνες, καθώς θα προσφέρουν νέα πληροφόρηση αλλά και πιθανόν να βοηθήσουν πρακτικά τις βιβλιοθήκες στην αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων.

Ο λόγος που η εργασία εστιάζει στα ιδρυματικά αποθετήρια των ελληνικών ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, είναι γιατί τα αποθετήρια αποτελούν τις βασικές υπηρεσίες συγκέντρωσης, διατήρησης και διάθεσης της επιστημονικής παραγωγής που δημιουργούν τα ελληνικά πανεπιστήμια. Τα αποθετήρια στοχεύουν στην ελεύθερη διάθεση αυτής της γνώσης, που συνήθως δημοσιεύεται σε επιστημονικά περιοδικά ή βιβλία με υψηλό κόστος. Είναι λοιπόν ενδιαφέρον να ερευνήσουμε πως τα αποθετήρια υλοποιούν αυτόν τον στόχο παρά τους περιορισμούς που θέτουν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας.

1.5 Ορισμοί

Ιδρυματικό αποθετήριο είναι «ένα σύνολο υπηρεσιών που το ακαδημαϊκό ίδρυμα προσφέρει στα μέλη της κοινότητας, για τη διαχείριση και διάδοση του ψηφιακού περιεχομένου που δημιουργείται από το ακαδημαϊκό ίδρυμα και τα μέλη του». (Lynch, 2003). Στόχος του είναι η συλλογή, διατήρηση και διάδοση της επιστημονικής παραγωγής του ακαδημαϊκού ιδρύματος στα μέλη της επιστημονικής κοινότητας.

Πνευματικά δικαιώματα ή πνευματική ιδιοκτησία όπως ορίζεται από τον Ν. 2121/1993 «οι πνευματικοί δημιουργοί με τη δημιουργία του έργου, αποκτούν πάνω σ' αυτό πνευματική ιδιοκτησία, που περιλαμβάνει, ως αποκλειστικά και απόλυτα δικαιώματα, το δικαίωμα της εκμετάλλευσης του έργου (περιουσιακό δικαίωμα) και το δικαίωμα της προστασίας του προσωπικού τους προς αυτό (ηθικό)».

Εκκαθάριση πνευματικών δικαιωμάτων, είναι η διαδικασία ελέγχου ενός έργου σχετικά με της ύπαρξης ή όχι δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας σε ένα έργο ώστε να χρησιμοποιηθεί χωρίς την παραβίαση των δικαιωμάτων του δημιουργού. Η διαδικασία περιλαμβάνει έξι (6) βήματα στα οποία ορίζεται η σκοπούμενη χρήση του έργου,

πραγματοποιείται έλεγχος για τυχόν εξαιρέσεις από τη νομοθεσία, εάν έχει παρέλθει η διάρκεια προστασίας του έργου, εάν υφίστανται συγγενικά δικαιώματα, έπειτα εντοπίζεται ο κάτοχος των δικαιωμάτων και ζητείται η απαραίτητη άδεια.

1.6 Οργάνωση Κεφαλαίων

Το 1^ο κεφάλαιο είναι το εισαγωγικό κεφάλαιο της εργασίας στο οποίο παρουσιάζονται συνοπτικά το θέμα, το πλαίσιο και οι στόχοι που θέλει να επιτύχει η εργασία. Τίθενται τα ερευνητικά ερωτήματα και περιγράφεται ο τρόπος διενέργειας της έρευνας. Αναφέρονται περιορισμοί που πιθανόν δυσχέραιναν την έρευνα και τέλος δίνονται οι ορισμοί για τις έννοιες που περιγράφονται στην έρευνα.

Το 2^ο κεφάλαιο περιλαμβάνει τη βιβλιογραφική έρευνα. Η βιβλιογραφική έρευνα αρχικά εστίασε στους παράγοντες που οδήγησαν στη δημιουργία των ιδρυματικών αποθετηρίων και έπειτα στα ιδρυματικά αποθετήρια και τα θέματα που αντιμετωπίζουν λόγω των περιορισμών που θέτουν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας.

Το 3^ο κεφάλαιο περιγράφει αναλυτικά τη μεθοδολογία έρευνας που ακολουθήθηκε, το πώς ορίστηκε το ερευνητικό δείγμα, πώς συντάχθηκε το ερωτηματολόγιο και πώς πραγματοποιήθηκε η ανάλυση και επεξεργασία των αποτελεσμάτων.

Στο 4^ο κεφάλαιο παρουσιάζονται αναλυτικά τα αποτελέσματα της έρευνας.

Στο 5^ο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα σημαντικότερα ευρήματα της έρευνας και συνδέονται με τα ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας και τα αποτελέσματα της βιβλιογραφικής έρευνας.

Κεφάλαιο 2. Θεωρητικό μέρος – Βιβλιογραφική έρευνα

Στη βιβλιογραφική έρευνα γίνεται μελέτη στις αναφορές που υπάρχουν σχετικά με τα ιδρυματικά αποθετήρια και τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας στη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία. Στόχος αυτής της βιβλιογραφικής ανασκόπησης είναι να καταγράψει τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι διαχειριστές των αποθετηρίων τα οποία προκύπτουν από τους περιορισμούς των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και πως τα αντιμετωπίζουν, αλλά και τις απόψεις και τα συμπεράσματα της επιστημονικής κοινότητας γύρω από αυτό το θέμα.

2.1 Θεωρητικό μέρος – Βιβλιογραφική έρευνα

Η ανάπτυξη των ΤΠΕ επηρέασε και έφερε αλλαγές σε πολλούς τομείς της κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένων και των βιβλιοθηκών οι οποίες ανέκαθεν θεωρούνταν επιστημονικοί, πολιτιστικοί και εκπαιδευτικοί φορείς που προσαρμόζονται στις νέες εξελίξεις (Niqresh, 2018). Οι βιβλιοθήκες, ειδικά οι ακαδημαϊκές και ερευνητικές βιβλιοθήκες, πάντα είχαν ως στόχο την έγκαιρη πληροφόρηση και παροχή πρόσβασης στους χρήστες τους στα νέα δεδομένα και πληροφορίες που προέρχονται από τους διαφορετικούς τομείς της γνώσης. Όμως οι νέες εξελίξεις στο τομέα των ΤΠΕ έφεραν αλλαγές στον χώρο των βιβλιοθηκών όχι μόνο στον όγκο των νέων δεδομένων που θα έπρεπε να διαχειριστούν αλλά και στον τρόπο που προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στο κοινό τους. Οι παραδοσιακές τους υπηρεσίες μεταλλάσσονται, εκμεταλλεύονται τα πλεονεκτήματα των νέων τεχνολογιών και έρχονται πιο κοντά στον χρήστη.

Η διάδοση της ψηφιακής τεχνολογίας οδήγησε στη δυναμική ανάπτυξη εργαλείων, τεχνικών και πηγών που χρησιμοποιούνται για τη διεξαγωγή έρευνας σε όλους τους επιστημονικούς τομείς αλλά και στην εκπαιδευτική δραστηριότητα (Mierzecka, 2019). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να διαφοροποιηθεί ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιούν έρευνα οι ερευνητές. Το διαδίκτυο, το οποίο προσφέρει μεγάλο εύρος πληροφοριών, είναι η πρώτη πηγή την οποία επιλέγουν οι ερευνητές για αναζήτηση πληροφοριών, με αποτέλεσμα να απομακρύνονται από τις βιβλιοθήκες. Εύλογα λοιπόν τίθεται το ερώτημα εάν οι βιβλιοθήκες είναι απαραίτητες και τι μπορούν να προσφέρουν στον σύγχρονο ερευνητή από τη στιγμή που ένα μεγάλο μέρος των συλλογών είναι πια διαθέσιμο στο διαδίκτυο; Η

Maceviciute (2014) διαπιστώνει, ότι σε αντίθεση με την ευρέως διαδεδομένη στερεότυπη εικόνα των βιβλιοθηκών ως συντηρητικών φορέων που δυσκολεύονται να προσαρμοστούν στις νέες αλλαγές, οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες εξελίσσονται και έχουν καταφέρει να προσαρμοστούν στις σύγχρονες αλλαγές. Επισημαίνει ότι οι βιβλιοθήκες μπορούν να συναγωνιστούν το διαδίκτυο, αλλά θα πρέπει να προσεγγίσουν οι ίδιες τους χρήστες, κάτι που δεν είναι ανέφικτο καθώς πολλές από τις υπηρεσίες τους είναι πια διαδικτυακές. Έρευνες δείχνουν επίσης ότι και τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας βλέπουν θετικά τη συνεργασία με τις βιβλιοθήκες, αρχικά στο τομέα της ερευνητικής διαδικασίας (συγκέντρωση και διαχείριση πληροφοριών για την έρευνά τους), αλλά και στην επικοινωνία με την ακαδημαϊκή κοινότητα, καθώς θεωρούν ότι οι βιβλιοθήκες λειτουργούν ως διαμεσολαβητές που τους βοηθούν στην επικοινωνία τους με άλλους ερευνητές, στη διάδοση της έρευνάς τους αλλά και στη συλλογή και ανταλλαγή δεδομένων με την κοινότητα (McClure et al., 2014).

Η ανάπτυξη του διαδικτύου και των τεχνολογιών επικοινωνίας αναπροσδιορίζουν και τον ρόλο των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών σε σχέση με την υποστήριξη που προσφέρουν στα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας. Εκτός της παροχής πρόσβασης στις πηγές ή την παροχή βοήθειας στην έρευνα, αποκτούν ενεργό ρόλο και στον τομέα της επιστημονικής επικοινωνίας μεταξύ των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας. Όπως αναφέρθηκε, στη σύγχρονη πραγματικότητα το διαδίκτυο έχει διευκολύνει την έρευνα όσον αναφορά στον εντοπισμό πληροφοριών. Αυτή η εξέλιξη όμως δεν θα πρέπει να αποθαρρύνει τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες, καθώς μπορούν να διευκολύνουν το έργο των ερευνητών συμμετέχοντας ως μέλη σε ερευνητικά προγράμματα και να συνεισφέρουν στην επιστημονική επικοινωνία ως συνεργάτες που προσφέρουν εξειδικευμένη και ποιοτική πληροφόρηση (Mierzecka, 2019).

Ένας άλλος παράγοντας που οδήγησε στη δημιουργία των ιδρυματικών αποθετηρίων ήταν το μεγάλο κόστος των επιστημονικών περιοδικών και γενικά της επιστημονικής βιβλιογραφίας. Αυτή η δαπάνη προβλημάτιζε πάντα τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες και όχι μόνο σε περιόδους οικονομικής κρίσης. Η δημιουργία συνεργατικών σχημάτων μεταξύ των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, αλλά και βιβλιοθηκών άλλων φορέων, βοήθησε στην απόκτηση πρόσβασης σε ηλεκτρονικά περιοδικά και βιβλία με όσο χαμηλότερο δυνατόν κόστος για όλη την ακαδημαϊκή κοινότητα. Ένα τέτοιο σχήμα στην Ελλάδα είναι η Heal-Link, η οποία προσφέρει πρόσβαση στην επιστημονική κοινότητα σε ηλεκτρονικά περιοδικά και βιβλία (Togia et al., 2018). Όμως η ευελιξία των ιδρυματικών αποθετηρίων προσελκύει τους ερευνητές να δημοσιεύσουν το έργο τους μέσω αυτών. Η

αποφυγή τους κόστους έκδοσης σε ένα επιστημονικό περιοδικό, οι απλοποιημένες και γρήγορες διαδικασίες δημοσίευσης αλλά και η αύξηση των αναφορών στο έργο τους είναι μερικοί από τους παράγοντες που έχουν ωθήσει τους ερευνητές να καταθέτουν το έργο τους σε ένα ιδρυματικό αποθετήριο (Shukla & Khan, 2014).

Τα ιδρυματικά αποθετήρια θα μπορούσαν να συμβάλουν στη μείωση της παραπάνω δαπάνης, καθώς όπως αναφέρθηκε και παραπάνω συλλέγουν την επιστημονική δραστηριότητα του ιδρύματος. Έτσι οι φοιτητές αλλά και οι καθηγητές και οι ερευνητές που συνεργάζονται με το ακαδημαϊκό ίδρυμα έχουν τη δυνατότητα να διαθέσουν ελεύθερα, με εξαίρεση κάποιες περιπτώσεις όπου υπάρχουν περιορισμοί στην πρόσβαση, την έρευνά τους αποφεύγοντας την παραδοσιακή εκδοτική διαδικασία, τη συνεργασία δηλαδή με κάποιον εκδότη.

2.2 Ανοικτή πρόσβαση

Εξέλιξη που ενίσχυσε τον ρόλο των ιδρυματικών αποθετηρίων ήταν το κίνημα της ΑΠ. Η ΑΠ ως έννοια εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1990 και συνεχώς κέρδιζε έδαφος, κυρίως από τα αιτήματα των ερευνητών για ελεύθερη πρόσβαση στη γνώση αλλά και από τις αλλαγές που έφερε η ανάπτυξη του διαδικτύου και της τεχνολογίας ειδικότερα στον τομέα της πληροφορικής. Στο παρελθόν, τα ακαδημαϊκά ιδρύματα είτε δημοσίευαν τα ίδια τις έρευνες που πραγματοποιούσαν, είτε συνεργάζονταν με εκδότες. Το κόστος αυτό των δημοσιεύσεων ήταν αρκετά μεγάλο γεγονός που απέτρεπε τους ερευνητές να έχουν πρόσβαση. Η δημιουργία του παγκόσμιου ιστού και η ανάπτυξη της τεχνολογίας επέτρεψαν την ανάπτυξη νέων εργαλείων αλλά και την τροποποίηση της επικοινωνίας μεταξύ των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων, των ερευνητών αλλά και των παραδοσιακών τρόπων διάθεσης της νέας γνώσης στο κοινό. Η ελεύθερη πρόσβαση στη γνώση στηρίζεται σε τρεις άξονες: στη δημοσίευση, την υποστήριξη και βοήθεια πρόσβασης στο δημοσιευμένο υλικό και τη διατήρηση του δημοσιευμένου υλικού. Ό, τι δημοσιεύεται υπό την έννοια της ΑΠ διατίθεται ελεύθερα χωρίς περιορισμούς στο κοινό για οποιαδήποτε χρήση με την προϋπόθεση ότι θα γίνεται πάντα η αναφορά του δημιουργού (Niqresh, 2018).

Τα ακαδημαϊκά ιδρύματα είναι από τους σημαντικούς υποστηρικτές της ΑΠ και με τη δημιουργία των ιδρυματικών αποθετηρίων προσπαθούν να τη μεταδώσουν και στα μέλη της κοινότητας. Οι κυριότεροι λόγοι που τα ακαδημαϊκά ιδρύματα υιοθετούν την ΑΠ συνοψίζονται εδώ (Dawson et al., 2016):

- Οικονομικοί λόγοι. Το αυξημένο κόστος των εκδόσεων οδήγησε τα ιδρύματα σε συνεργασία με τις βιβλιοθήκες τους να υιοθετήσουν την έννοια της ΑΠ και να

δημιουργήσουν τα αποθετήρια με στόχο τη συλλογή της επιστημονικής δραστηριότητας του ιδρύματος και όχι μόνο και προβολή της στην ακαδημαϊκή κοινότητα αλλά και στην κοινωνία γενικά.

- Τα αποθετήρια διαθέτοντας ελεύθερα το περιεχόμενό τους, ενισχύουν την προβολή των δημιουργών που καταθέτουν τις εργασίες τους ή δημοσιεύσεις τους σε αυτά.
- Το ακαδημαϊκό ίδρυμα προβάλλει την επιστημονική του δραστηριότητα το οποίο συμβάλλει και στην απόκτηση κύρους μέσα στην ερευνητική κοινότητα.
- Οι φοιτητές, ερευνητές αλλά και το ευρύ κοινό έχει πρόσβαση σε μια πληθώρα ακαδημαϊκού υλικού, όπως πτυχιακές, διπλωματικές εργασίες, διατριβές και αρχειακό υλικό του ιδρύματος. Αυτά μπορούν να αποτελέσουν αφορμή για νέες έρευνες.

Και ενώ τα ακαδημαϊκά ιδρύματα φαίνεται να υιοθετούν την ΑΠ, πολλοί βλέπουν ότι αναπτύσσεται μια διαμάχη μεταξύ των ιδρυμάτων και των εκδοτών που παραδοσιακά είχαν τον μεγαλύτερο ρόλο στην έκδοση της επιστημονικής γνώσης. Οι επιστημονικές εκδόσεις κατέχουν σημαντικό ρόλο στην εκδοτική παραγωγή και μάλιστα οι εκδοτικοί οίκοι, που συνεργάζονταν με τα ακαδημαϊκά ιδρύματα για την έκδοση των επιστημονικών ερευνών, έχουν καταφέρει να ελέγχουν και τη διαχείριση των πνευματικών δικαιωμάτων. Οι ψηφιακές τεχνολογίες προσφέρουν δυνατότητες σχετικά με τις διαδικασίες έκδοσης και δημοσίευσης που η ακαδημαϊκή κοινότητα έχει εκμεταλλευθεί σε μεγάλο βαθμό, αντίθετα οι εκδότες είναι ακόμα διστακτικοί, δείχνοντας όμως ενδιαφέρον να υιοθετήσουν τη νέα τάξη πραγμάτων σχετικά με τη διάθεση της επιστημονικής γνώσης, προσφέροντας ψηφιακά αντίγραφα και πιο οικονομικές τιμές σχετικά με τα πνευματικά δικαιώματα (Muir, 2019).

Όμως η ανάπτυξη της τεχνολογίας στο τομέα την πληροφορίας και της επικοινωνίας έδωσε στην ακαδημαϊκή κοινότητα και στους οργανισμούς πληροφόρησης νέα εργαλεία και μεθόδους ώστε να δημιουργήσουν νέους καινοτόμους τρόπους επικοινωνίας αλλά και διάθεσης της έρευνας χωρίς την παρέμβαση των εκδοτών. Αυτή η εξέλιξη όμως δημιούργησε εντάσεις μεταξύ των εκδοτών και των βιβλιοθηκών, καθώς οι εκδότες αντιλαμβάνονται ότι χάνουν το ρόλο τους και κυριότερα ότι απειλούνται οικονομικά. Όπως τονίζει και η Muir (2019), οι βιβλιοθήκες βρίσκονται μπροστά σε μια δύσκολη πρόκληση, καθώς ο ρόλος τους για διευκόλυνση στην πρόσβαση στη γνώση έρχεται σε σύγκρουση με το οικονομικό μοντέλο που αφορά τη διαχείριση των πνευματικών δικαιωμάτων. Τα οικονομικά οφέλη από τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας δεν αφορούν μόνο τους εκδότες αλλά φυσικά και τους ίδιους τους δημιουργούς.

Ανεξάρτητα από τα εμπόδια που δημιουργούνται από τα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας, οι έρευνες δείχνουν το αυξανόμενο ενδιαφέρον των ιδρυματικών αποθετηρίων να συμπεριλάβουν στη συλλογή τους δημοσιεύσεις των ερευνητών τους, παρόλο που προστατεύονται από πνευματικά δικαιώματα, ως μέσο διάδοσης και προβολής του επιστημονικού έργου του ιδρύματος. Επίσης και οι ίδιοι επιστημονικοί συνεργάτες και ερευνητές του ιδρύματος ευνοούν την ΑΠ και είναι διατεθειμένοι να δημοσιεύσουν την έρευνά τους ελεύθερα σε ένα ιδρυματικό αποθετήριο. Τα ιδρυματικά αποθετήρια έχουν καταφέρει έως ένα βαθμό να προσφέρουν ΑΠ, όμως το κύριο εμπόδιό τους είναι η απόκτηση άδειας να παρέχουν ελεύθερα το έργο του ακαδημαϊκού ιδρύματος λόγω των θεμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας (Dawson et al., 2016).

2.2.1 Ανοικτή πρόσβαση στην Ελλάδα

Η αποδοχή των διακηρύξεων της ΑΠ από τους επιστημονικούς φορείς στην Ελλάδα, και η προσπάθεια υλοποίησης των στόχων που θέτουν αυτές έχουν φέρει σταδιακά σημαντική πρόοδο στον τομέα της διάθεσης αλλά και παροχής ελεύθερης πρόσβασης στην επιστημονική γνώση. Μελετώντας την ελληνική βιβλιογραφία σχετικά με την ΑΠ στην Ελλάδα, από τις πρώτες δημοσιεύσεις σχετικά με το θέμα, γίνεται κατανοητό ότι η ακαδημαϊκή κοινότητα φαίνεται να είχε αντιληφθεί τα οφέλη της και εξέφραζε την ανάγκη για ενέργειες προς αυτή την κατεύθυνση (Βαπου et al., 2007). Σύμφωνα με τα στοιχεία που παραθέτει το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ) στην ιστοσελίδα που έχει δημιουργήσει για την ΑΠ (www.openaccess.gr), παρατηρείται ότι η ΑΠ είναι αποδεκτή από μεγάλο μέρος της ακαδημαϊκής και ερευνητικής κοινότητας, όμως λίγοι φορείς έχουν πραγματοποιήσει ενέργειες ώστε να επιτύχουν τους στόχους που έχει θέσει το κίνημα. Στην ίδια διαπίστωση καταλήγουν και οι Togia et al. (2018), όπου αναφέρουν ότι τα περισσότερα ακαδημαϊκά ιδρύματα κάνουν εκτενή αναφορά στην ΑΠ, όμως δεν διευκρινίζουν εάν έχουν συμφωνήσει - υπογράψει τη διακήρυξη του Βερολίνου. Αντίθετα ιδρύματα που έχουν υπογράψει τη διακήρυξη δεν εξειδικεύουν σε ποιους ακριβώς τομείς και σε ποιο βαθμό έχουν επιτύχει τους στόχους που έχουν θέσει η διακήρυξη της ΑΠ. Στην ίδια έρευνα αναφέρονται συγκεκριμένοι ελληνικοί φορείς που έχουν θέσει ως στόχο την προώθηση και διάδοση της ΑΠ, την ενημέρωση του ερευνητικού κοινού και την παροχή βοήθειας σε ερευνητικούς φορείς ώστε να υιοθετήσουν και να εφαρμόσουν τις πολιτικές που θέτει αυτή. Αυτοί οι φορείς είναι: το Εθνικό Δίκτυο Υποδομών Τεχνολογίας και Έρευνας – ΕΔΥΤΕ Α.Ε. (GRNET) το οποίο παρέχει υπηρεσίες πληροφορικής και δικτύου σε ακαδημαϊκά και ερευνητικά ιδρύματα, το Ερευνητικό Κέντρο Καινοτομίας στις Τεχνολογίες της Πληροφορίας, των

Επικοινωνιών και της Γνώσης “Αθηνά” το οποίο λειτουργεί και ως ο Εθνικός Κόμβος ΑΠ του προγράμματος OpenAIRE, το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ) το οποίο έχει δημιουργήσει τη διαδικτυακή πύλη OpenArchives όπου δίνεται η δυνατότητα αναζήτησης στην ελληνική ερευνητική παραγωγή που παράγεται από τους ερευνητικούς και εκπαιδευτικούς φορείς στην Ελλάδα, αλλά και τον ιστότοπο openaccess.gr όπου δίνονται πληροφορίες για την ΑΠ και τέλος ο Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών (ΣΕΑΒ) ο οποίος υποστηρίζει και ενημερώνει τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες σε θέματα της ΑΠ.

Σημαντική ώθηση στην ΑΠ έχουν δώσει και τα ιδρυματικά αποθετήρια των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών. Ξεκίνησαν να δημιουργούνται τη δεκαετία του 2000, και σήμερα είναι λίγα τα ακαδημαϊκά ιδρύματα που δεν έχουν κάποιο αποθετήριο. Στην πλειοψηφία τους οι συλλογές των ιδρυματικών αποθετηρίων περιέχουν γκριζα βιβλιογραφία. Τα τελευταία χρόνια όμως υπάρχουν ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες που έχουν θέσει ως στόχο τη συλλογή στα αποθετήριά τους και δημοσιεύσεων της ερευνητικής κοινότητας του ιδρύματος. Σε μεγάλο ποσοστό τα ελληνικά ιδρυματικά αποθετήρια προσφέρουν ελεύθερα το περιεχόμενό τους (Togia et al., 2018). Όπως έχει αναφερθεί, η ανάπτυξη των ΤΠΕ έφερε αλλαγές και στον τρόπο επικοινωνίας και ανταλλαγής της επιστημονικής γνώσης μεταξύ των επιστημόνων. Στον τομέα των επιστημονικών εκδόσεων στην Ελλάδα, η δημοσίευση της επιστημονικής γνώσης πραγματοποιείται είτε από τους εμπορικούς εκδοτικούς οίκους, είτε από τα ίδια τα ακαδημαϊκά ιδρύματα. Ο εκδοτικός κλάδος της Ελλάδας γενικά αποτελείται από μεγάλους και μικρούς εκδοτικούς οίκους, που κάποιοι από αυτούς συνεργάζονται με τα ακαδημαϊκά ιδρύματα για την έκδοση του έργου τους αλλά και την παροχή συγγραμμάτων στους φοιτητές (Κυριαζοπούλου & Αναστασίου, 2014). Ένα μικρό ποσοστό από τους εκδοτικούς οίκους εξειδικεύεται αποκλειστικά με επιστημονικές εκδόσεις, ενώ οι υπόλοιποι οίκοι γενικού ενδιαφέροντος περιλαμβάνουν στις εκδόσεις τους επιστημονικά βιβλία (Banou & Kostagiolas, 2007).

Τα νέα δεδομένα όμως στην επιστημονική επικοινωνία, διαφοροποίησαν τον τρόπο διάθεσης της επιστημονικής γνώσης από τους ερευνητές προς την ακαδημαϊκή κοινότητα αλλά και στο ευρύ κοινό. Νέα εργαλεία και νέες υπηρεσίες δημιουργήθηκαν που παρέχουν τη δυνατότητα σε φορείς ακόμα και στους εκδότες να δημιουργήσουν ηλεκτρονικά περιοδικά, ηλεκτρονικά βιβλία, αλλά και σε συγγραφείς να δημοσιεύουν την έρευνά τους ή να δημιουργήσουν ηλεκτρονικά βιβλία χωρίς την παρεμβολή κάποιου εκδότη. Στην Ελλάδα εντοπίζουμε τέτοια εργαλεία και υπηρεσίες όπως στο ΕΚΤ που έχει δημιουργήσει την υπηρεσία ePublishing η οποία παρέχει σε δημόσιους φορείς τη δυνατότητα έκδοσης ηλεκτρονικών περιοδικών, βιβλίων και πρακτικών συνεδρίων. Άλλη μια υπηρεσία που

απευθύνεται κυρίως σε καθηγητές των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων είναι το αποθετήριο Κάλλιπος¹, δράση που υλοποιείται από τον ΣΕΑΒ. Η υπηρεσία αυτή παρέχει τη δυνατότητα στους καθηγητές των πανεπιστημίων να δημιουργήσουν μόνοι τους το δικό τους ηλεκτρονικό σύγγραμμα και να το διαθέσουν ελεύθερα στην ακαδημαϊκή κοινότητα.

Σίγουρα η έννοια της ΑΠ στην Ελλάδα γίνεται σταδιακά κατανοητή και αποδεκτή από την επιστημονική κοινότητα, αλλά και από άλλους φορείς που εμπλέκονται στη διάθεση της επιστημονικής γνώσης όπως οι εκδότες. Από τη βιβλιογραφική έρευνα παρατηρείται ότι οι εκδότες εάν και διατηρούν κάποιους ενδοιασμούς σχετικά με τον ρόλο τους στην ΑΠ διατίθενται θετικά με την προϋπόθεση ότι τα συμφέροντά τους θα διασφαλίζονται (Banou & Kostagiolas, 2007).

Ένας άλλος παράγοντας που πιθανόν να είναι ανατρεπτικός για την πλήρη αποδοχή των πλεονεκτημάτων της ΑΠ είναι η ελλιπής ενημέρωση αλλά και ενθάρρυνση της επιστημονικής κοινότητας για τα οφέλη της ΑΠ. Η διαμόρφωση πολιτικών πρόσβασης από τα ακαδημαϊκά ιδρύματα της χώρας είναι βασικός παράγοντας για την προώθησή της ΑΠ. Η δημιουργία αυτών των πολιτικών θα βοηθήσει στην απλοποίηση της έννοιας της, θα κάνει εμφανή τα πλεονεκτήματα που προσφέρει στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Στόχος των πολιτικών αυτών είναι να ενθαρρύνει την ελληνική ερευνητική κοινότητα να αποθέτει τις έρευνές της σε ιδρυματικά αποθετήρια υπό τις επιταγές της ΑΠ. Οι πολιτικές θα πρέπει να είναι κατανοητές και να είναι εύκολα προσβάσιμες από την ιστοσελίδα της βιβλιοθήκης ή του ιδρυματικού αποθετηρίου (Τόγια κ.ά., 2018).

Στην προσπάθεια για τη διάδοση της ΑΠ στην ακαδημαϊκή κοινότητα, ο ΣΕΑΒ δημιούργησε τη δράση «Μονάδα Επιστημονικής Επικοινωνίας»². Η δράση αυτή έχει ως στόχο να βοηθήσει το προσωπικό των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών να ενημερώσουν τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας που εξυπηρετούν, για τα θέματα που αφορούν την ΑΠ και τις εξελίξεις στον τομέα της επιστημονικής πληροφόρησης.

2.3 Νομοθεσία για την πνευματική ιδιοκτησία

Η εξέλιξη της τεχνολογίας, εκτός του ότι ήταν ένας από τους παράγοντες που έδωσε ώθηση στο κίνημα της ΑΠ, προσφέρει το κατάλληλο περιβάλλον και τα απαραίτητα εργαλεία για τη δημιουργία, προβολή και διαμοιρασμό ενός έργου. Ειδικότερα στον χώρο των επιστημονικών εκδόσεων αρκετοί ερευνητές επιλέγουν τον τρόπο της ηλεκτρονικής

¹ <https://repository.kallipos.gr/>

² <https://scholarly.heal-link.gr/about/>

δημοσίευσης γιατί είναι μια οικονομική μέθοδος δημοσίευσης αλλά και γιατί προσφέρει πιο άμεση επαφή με την επιστημονική κοινότητα (Καλλινίκου & Στρακαντούνα, 2006). Με τις δυνατότητες που προσφέρουν οι τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών υπάρχουν διάφορες επιλογές δημοσίευσης όπως η κατάθεση σε ένα ιδρυματικό αποθετήριο, η δημοσίευση σε ένα περιοδικό ΑΠ ακόμα και η δημοσίευση σε προσωπική ιστοσελίδα. Οι εξελίξεις στον χώρο των ΤΠΕ έχουν επηρεάσει όμως και τον τομέα της προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας. Η διάθεση ενός έργου μέσω του διαδικτύου το καθιστά άμεσα σε κίνδυνο καθώς αρκετά εύκολα μπορεί να πραγματοποιηθεί από οποιονδήποτε η αλλοίωση, η κλοπή και παράνομη εκμετάλλευσή του. Αναδεικνύεται λοιπόν η ανάγκη για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας ακόμα και στον ψηφιακό χώρο, κάτι που υλοποιείται και με τα τεχνικά μέσα αλλά και με την αναθεώρηση της νομοθεσίας για την πνευματική ιδιοκτησία στον ψηφιακό κόσμο.

Η προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας επιτυγχάνεται μέσω της νομοθεσίας η οποία είναι διεθνής, ευρωπαϊκή και εθνική. Στις επόμενες παραγράφους πραγματοποιείται μια σύντομη αναφορά στη νομοθεσία που αφορά την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας.

Σε διεθνές επίπεδο η προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας βασίζεται στις διεθνείς συμβάσεις όπως: η Σύμβαση της Βέρνης³ η οποία ήταν στην ουσία η πρώτη που έθεσε τη νομοθετική βάση για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας. Υπογράφηκε το 1886 και η τελευταία αναθεώρηση ήταν το 1971. Επόμενη είναι η Σύμβαση της Ρώμης⁴ που υπογράφηκε το 1961 και αφορά την προστασία των δικαιωμάτων των ερμηνευτών ή εκτελεστών καλλιτεχνών καθώς και των παραγωγών φωνογραφήματων και των οργανισμών ραδιοτηλεόρασης. Τέλος η Συμφωνία TRIPS⁵ που συμφωνήθηκε το 1994 και αφορά την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας στον τομέα του εμπορίου. Επίσης αναφορά πρέπει να γίνει και στις «Συνθήκες Internet» οι οποίες περιλαμβάνουν τη Συνθήκη WIPO για την πνευματική ιδιοκτησία⁶ και τη Συνθήκη WIPO για τις ερμηνείες και τα φωνογραφήματα⁷ (Παπαδόπουλος, 2017).

³ <https://wipolex.wipo.int/en/text/283693>

⁴ <https://wipolex.wipo.int/en/text/289795>

⁵ <https://wipolex.wipo.int/en/text/305736>

⁶ https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_226.pdf

⁷ https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_227.pdf

Αντίστοιχα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Ευρωπαϊκή Ένωση εκδίδει οδηγίες για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας. Ενδεικτικά αναφέρουμε οδηγίες που σχετίζονται με την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας στον ψηφιακό χώρο, αλλά και συναφών θεμάτων:

- Οδηγία (ΕΕ) 2019/790⁸: Δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τα συγγενικά δικαιώματα στην ψηφιακή ενιαία αγορά και την τροποποίηση των οδηγιών 96/9/ΕΚ και 2001/29/ΕΚ.
- Οδηγία (ΕΕ) (ΕΕ) 2017/1563⁹: διασυνοριακή ανταλλαγή μεταξύ της Ένωσης και τρίτων χωρών αντιγράφων σε προσβάσιμο μορφότυπο ορισμένων προστατευόμενων έργων και άλλων αντικειμένων προστασίας δυνάμει δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και συγγενικών δικαιωμάτων προς όφελος των τυφλών, των αμβλυώπων ή ατόμων με άλλα προβλήματα ανάγνωσης εντύπων.
- Οδηγία (ΕΕ) 2014/26/ΕΕ¹⁰: Συλλογική διαχείριση δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και συγγενικών δικαιωμάτων καθώς και τη χορήγηση πολυεδαφικών αδειών για επιγραμμικές χρήσεις μουσικών έργων στην εσωτερική αγορά.
- Οδηγία 2009/24/ΕΚ¹¹: Νομική προστασία των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Στην Ελλάδα η νομοθεσία που ισχύει για την πνευματική ιδιοκτησία βασίζεται κυρίως στον Ν. 2121/1993¹² «Πνευματική ιδιοκτησία, συγγενικά δικαιώματα και πολιτιστικά θέματα», ο οποίος αναλύει την έννοια της πνευματικής ιδιοκτησίας και τα δικαιώματα του κατόχου των πνευματικών δικαιωμάτων, αναφέρει τους περιορισμούς σχετικά με τη χρήση και την αναπαραγωγή ενός έργου, εξετάζει τα συγγενικά δικαιώματα και θέματα όπως τη συλλογική διαχείριση κ.ά. και τέλος παραθέτει μέτρα προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας αλλά και κυρώσεις για περιπτώσεις προσβολής του δικαιώματος. Ο παραπάνω νόμος έχει τροποποιηθεί αρκετές φορές ώστε να εναρμονίζεται με τις ευρωπαϊκές οδηγίες που αφορούν την πνευματική ιδιοκτησία. Η τελευταία τροποποίηση έγινε με τον Ν. 4761/2020 με τον οποίο δίνεται η δυνατότητα προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων σε περίπτωση που έχει συμβεί προσβολή του δικαιώματος στο διαδίκτυο.

⁸ <http://data.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj>

⁹ <http://data.europa.eu/eli/reg/2017/1563/oj>

¹⁰ <http://data.europa.eu/eli/dir/2014/26/oj>

¹¹ <http://data.europa.eu/eli/dir/2009/24/oj>

¹² <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/47171/nomos-2121-1993>

Αναφορά πρέπει να γίνει και στον Ν. 4481/2017¹³ «Συλλογική διαχείριση δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και συγγενικών δικαιωμάτων, χορήγηση πολυεδαφικών αδειών για επιγραμμικές χρήσεις μουσικών έργων και άλλα θέματα αρμοδιότητας Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού», ο οποίος ρυθμίζει θέματα που αφορούν τους οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης και τον τρόπο οργάνωσής τους και λειτουργίας τους, καθώς και θέματα σχετικά με την παραβίαση των πνευματικών δικαιωμάτων στο διαδίκτυο. Τέλος υπάρχουν και άλλοι νόμοι οι οποίοι ρυθμίζουν θέματα που προκύπτουν ή ενσωματώνουν τις ευρωπαϊκές ή διεθνείς οδηγίες, όπως ο πιο πρόσφατος νόμος Ν. 4708/2020¹⁴ στον οποίο ρυθμίζονται θέματα σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων στο διαδίκτυο.

Η ραγδαία ανάπτυξη της ψηφιακής τεχνολογίας έχει αναγκάσει τους νομοθέτες να αναθεωρούν σε τακτικά διαστήματα το νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας. Συνήθως η θέσπιση νέων νόμων ή οδηγιών έρχεται μετά την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών και αυτό κυρίως γιατί δεν είναι εμφανής από την αρχή η ανάγκη για τη νομοθετική παρέμβαση. Είναι κατανοητό ότι το δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας θα πρέπει να ισορροπήσει μεταξύ του δικαιώματος προστασίας του δημιουργού αλλά και τα δικαιώματα των χρηστών (Παραμυθιώτης, 2020).

2.4 Ιδρυματικά αποθετήρια

Τα ιδρυματικά αποθετήρια δημιουργήθηκαν με στόχο τη συλλογή, διατήρηση και διάδοση της επιστημονικής παραγωγής του ακαδημαϊκού ιδρύματος. Η δημιουργία τους οφείλεται στις αλλαγές που έφερε η ανάπτυξη της τεχνολογίας πληροφορικής και επικοινωνιών/ψηφιακής τεχνολογίας στο χώρο των βιβλιοθηκών αλλά και στον τρόπο που η επιστημονική γνώση διατίθεται στην επιστημονική κοινότητα αλλά και στο ευρύ κοινό. Εκτός από την έννοια της συλλογής του επιστημονικού έργου που παράγει το ακαδημαϊκό ίδρυμα, τα ιδρυματικά αποθετήρια εξυπηρετούν και το σκοπό της προβολής της επιστημονικής δραστηριότητας του ιδρύματος επιτυγχάνοντας ταυτόχρονα και τη διάδοσή της (Shukla & Khan, 2014). Ένα άλλος λόγος που οδήγησε στη δημιουργία των ιδρυματικών αποθετηρίων είναι και το κίνημα της ΑΠ. Μέσω των αποθετηρίων οι δημιουργοί-συγγραφείς έχουν τη δυνατότητα της ελεύθερης διάθεσης των δημοσιεύσεών τους στην επιστημονική κοινότητα και στο ευρύτερο κοινό, αποκτώντας περισσότερη αναγνωσιμότητα αλλά και ευκαιρίες για συνεργασίες και επικοινωνία με άλλους ερευνητές. Κατά πόσο τα ιδρυματικά αποθετήρια

¹³ <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/272968/nomos-4481-2017>

¹⁴ <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/633460/nomos-4708-2020>

προσφέρουν πρόσβαση στη συλλογή τους χωρίς περιορισμούς εξαρτάται κυρίως από τους συγγραφείς, οι οποίοι όμως θα πρέπει φυσικά να κατέχουν την πνευματική ιδιοκτησία του έργου που καταθέτουν ή θα πρέπει να διαθέτουν την απαραίτητη άδεια από τον εκδότη (Dawson et al., 2016). Στο ίδιο άρθρο οι ερευνητές επισημαίνουν ότι στην πλειονότητά τους τα ιδρυματικά αποθετήρια δεν διαθέτουν κάποια πολιτική σχετικά με το ποιοι χρήστες έχουν πρόσβαση στο αποθετήριο. Αυτό ερμηνεύεται ως μια ενθαρρυντική ένδειξη ότι τα αποθετήρια προωθούν την ΑΠ, καθώς δεν επιβάλλουν περιορισμούς στο ποιος έχει πρόσβαση στη συλλογή τους.

2.4.1 Ιδρυματικά αποθετήρια και πνευματικά δικαιώματα

Η ιδιαιτερότητα των τεκμηρίων που περιέχονται στα ιδρυματικά αποθετήρια σε σχέση με τους περιορισμούς που θέτουν τα πνευματικά δικαιώματα, είναι από τα πιο περίπλοκα θέματα στην υλοποίηση ενός αποθετηρίου. Τα ιδρυματικά αποθετήρια συλλέγουν την επιστημονική δραστηριότητα του ακαδημαϊκού ιδρύματος. Εκτός από πτυχιακές ή διπλωματικές εργασίες, συλλέγουν και πιο εξειδικευμένο περιεχόμενο, όπως δημοσιεύσεις των ερευνητών του ιδρύματος σε επιστημονικά περιοδικά ή βιβλία, στα οποία απαιτείται η διευθέτηση θεμάτων που προκύπτουν από τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας (Hanlon & Ramirez, 2011). Πολλοί επιστημονικοί ερευνητές για τη δημοσίευση μιας έρευνας συνεργάζονται με εκδότες και τις περισσότερες φορές μεταφέρουν τα δικαιώματα που έχουν επί του έργου τους στους εκδότες, ώστε να πραγματοποιηθεί η δημοσίευση του άρθρου ή η έκδοση ενός βιβλίου (Macklin, 2013). Επίσης υπάρχουν και περιπτώσεις αποθετηρίων που λειτουργούν και ως ψηφιακές βιβλιοθήκες καθώς περιλαμβάνουν υλικό που έχει ψηφιοποιηθεί για λόγους διατήρησης και μείωσης της φθοράς του, για παροχή πιο άμεσης πρόσβασης στο τεκμήριο, είτε γιατί πρόκειται για υλικό που αποτελεί μέρος μιας θεματικής συλλογής που έχει δημιουργήσει η βιβλιοθήκη. Ανεξάρτητα από το υλικό που συλλέγει ένα αποθετήριο, το κατά πόσο έχει τη δυνατότητα να το διαθέτει ελεύθερα ή με περιορισμούς στην κοινότητα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις εξουσίες που επιβάλλουν τα πνευματικά δικαιώματα. Η αντιμετώπιση των προβλημάτων που προκύπτουν από τα πνευματικά δικαιώματα είναι και ένα από τα δυσκολότερα θέματα που πρέπει να αντιμετωπίσουν οι βιβλιοθήκες και αναγνωρίζεται από όλους του ερευνητές που έχουν ασχοληθεί με αυτό το θέμα (Hanlon & Ramirez, 2011; Palmer et al., 2008). Ποιος καταθέτει σε ένα ιδρυματικό αποθετήριο; Όλα τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, δηλαδή φοιτητές προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί, καθηγητές και ερευνητές. Συνήθως η κατάθεση στο αποθετήριο είναι προαιρετική, τα τελευταία χρόνια βέβαια κάποια

αποθετήρια υιοθέτησαν την πολιτική ΑΠ, βάσει της οποίας κάθε μέλος της σχολής συμφωνεί να διαθέσει μέσω του αποθετηρίου της σχολής, χωρίς περιορισμούς οικονομικούς ή πρόσβασης, το έργο του στην ακαδημαϊκή κοινότητα (Dawson et al., 2016).

2.4.2 Ροή εργασιών στο ιδρυματικό αποθετήριο και πνευματικά δικαιώματα

Στην αρχική φάση δημιουργίας των ιδρυματικών αποθετηρίων κύριος στόχος ήταν η κατάθεση να πραγματοποιείται από τους ίδιους τους δημιουργούς, μάλιστα και η βιβλιογραφία εκείνης της περιόδου ενίσχυε αυτή την άποψη (Hanlon & Ramirez, 2011). Όμως από τη μια πλευρά η επιφυλακτικότητα των ερευνητών να εμπλακούν σε μια τέτοια διαδικασία αλλά και η περαιτέρω ανάπτυξη των ιδρυματικών αποθετηρίων ανέδειξαν τον σημαντικό ρόλο των βιβλιοθηκονόμων στη διεκπεραίωση των εργασιών που απαιτεί ένα αποθετήριο. Στα πρώτα βήματα υλοποίησης των αποθετηρίων οι βιβλιοθηκονόμοι αναλάμβαναν το μεγαλύτερο μέρος των εργασιών και κυρίως το βάρος εκκαθάρισης των πνευματικών δικαιωμάτων.

Σε μια ροή εργασιών ενός ιδρυματικού αποθετηρίου υπάρχουν διαφορετικοί ρόλοι – χρήστες, οι οποίοι χωρίζονται σε κατηγορίες ανάλογα με τα δικαιώματα που τους έχουν οριστεί για τη συμμετοχή τους στο αποθετήριο (Κυριάκη-Μάνεση & Κουλούρης, 2015). Στην προκειμένη περίπτωση οι ρόλοι - χρήστες που μας ενδιαφέρουν και οι οποίοι συνδέονται άμεσα με τα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας είναι οι δημιουργοί – καταθέτες στην περίπτωση που το αποθετήριο επιτρέπει την αυτοαρχειοθέτηση και η βιβλιοθήκη η οποία διαχειρίζεται το ιδρυματικό αποθετήριο και στην οποία έχουν παραχωρηθεί τα δικαιώματα ώστε να πραγματοποιεί η ίδια τη διαδικασία της κατάθεσης και όχι ο δημιουργός.

Σήμερα στα περισσότερα ιδρυματικά αποθετήρια, σύμφωνα με τη βιβλιογραφική μελέτη, ο δημιουργός μιας εργασίας ή μιας δημοσίευσης έχει και τον ρόλο του καταθέτη, δηλαδή ο καταθέτης είναι ταυτόχρονα και αυτός που κατέχει τα πνευματικά δικαιώματα του έργου (Dawson et al., 2016). Στον καταθέτη επιτρέπονται μια σειρά από ενέργειες οι οποίες εκτός από το δικαίωμα της υποβολής ενός τεκμηρίου (αυτοαρχειοθέτηση), περιλαμβάνουν τη δυνατότητα να καταχωρεί τα μεταδεδομένα του τεκμηρίου (τίτλος, συγγραφέας, λέξεις κλειδιά κλπ.), αλλά και το δικαίωμα να επιλέξει τον τρόπο πρόσβασης που θα έχουν οι χρήστες του αποθετηρίου στο έργο που καταθέτει καθώς και τις άδειες χρήσης που συνοδεύουν το τεκμήριο και περιγράφουν τον τρόπο χρήσης του από τρίτους. Οι άδειες χρήσης που χρησιμοποιούνται στην πλειοψηφία των αποθετηρίων είναι οι άδειες

Creative Commons¹⁵, οι οποίες θεωρούνται παράγωγο της ΑΠ και στην ουσία δίνουν τη δυνατότητα στον δημιουργό να επιλέξει με ποια άδεια επιθυμεί να διαθέσει στο κοινό το έργο του (Muir, 2019). Σε αυτό το σημείο σύντομα θα αναφέρουμε ότι οι άδειες Creative Commons είναι ένα πλαίσιο αδειών που επιτρέπει στον δημιουργό να επιλέξει τον τρόπο με τον οποίο θέλει να διαθέσει στην κοινότητα το έργο του. Υπάρχουν έξι είδη αδειών οι οποίες καθορίζουν το πώς ένα έργο μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τους χρήστες (Παρασκευάς κ.ά., 2015). Επιστρέφοντας στη ροή εργασιών του αποθετηρίου, η παραπάνω διαδικασία είναι και αυτή που ακολουθείται από τα περισσότερα ιδρυματικά αποθετήρια. Σύμφωνα με την παραπάνω ροή εργασιών, ο δημιουργός είναι ο κύριος υπεύθυνος για τη διαχείριση των πνευματικών δικαιωμάτων και την παροχή της απαραίτητης άδειας για τον τρόπο χρήσης του έργου από τρίτους.

Σχετικά με τη διαδικασία της κατάθεσης στο αποθετήριο στη βιβλιογραφία στο παρελθόν συναντάμε διαφορετικές προσεγγίσεις. Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2009 από τις Hanlon & Ramirez (2011) σε ιδρυματικά αποθετήρια που επέλεξαν από το OpenDOAR, το μεγαλύτερο ποσοστό ανέφερε ότι οι βιβλιοθήκες-διαχειριστές των αποθετηρίων ήταν αυτές που είχαν την ευθύνη για την κατάθεση των έργων ή σε κάποιες περιπτώσεις υπήρχε συνεργασία βιβλιοθήκης και δημιουργού.

Η διαδικασία εκκαθάρισης των πνευματικών δικαιωμάτων αποτελεί εμπόδιο για την ακαδημαϊκή κοινότητα;

Όπως έχει αναφερθεί τα ιδρυματικά αποθετήρια προσφέρουν στα ακαδημαϊκά ιδρύματα και στα μέλη τους έναν εύκολο τρόπο κοινοποίησης του έργου τους στην επιστημονική κοινότητα. Έρευνες έχουν δείξει ότι οι ακαδημαϊκοί συγγραφείς είναι ανοικτοί στην ιδέα της ΑΠ και της κατάθεσης του έργου τους σε ένα ιδρυματικό αποθετήριο (Macklin, 2013; Shukla & Khan, 2014). Βέβαια παρ' όλο που η αναγνωρισιμότητα των ιδρυματικών αποθετηρίων έχει αυξηθεί και το κίνημα της ΑΠ υιοθετείται από την πλειονότητα της επιστημονικής κοινότητας, παρατηρείται μια διστακτικότητα από τους ερευνητές να καταθέτουν το έργο τους στα ιδρυματικά αποθετήρια. Υπάρχουν διάφοροι λόγοι που αποτρέπουν τους ερευνητές να επιλέξουν ένα ιδρυματικό αποθετήριο για την κοινοποίηση του έργου τους. Σε έρευνα που πραγματοποίησαν οι (Shukla & Khan, 2014) σχετικά με τη χαμηλή συμμετοχή των ερευνητών στα ιδρυματικά αποθετήρια, εντόπισαν ότι ο κυριότερος «φόβος» των ερευνητών ήταν η παραβίαση των πνευματικών τους δικαιωμάτων και η λογοκλοπή. Στην ίδια έρευνα αναφέρθηκαν και λόγοι όπως η έλλειψη

¹⁵ <https://creativecommons.org/licenses/?lang=el>

χρόνου, η εμπιστοσύνη στα περιοδικά καθώς έχουν περισσότερο κύρος, αλλά και η έλλειψη εμπιστοσύνης στα ιδρυματικά αποθετήρια. Η διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων είναι επίσης ένας από τους λόγους που τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας είναι επιφυλακτικά στο να καταθέσουν το έργο τους σε ένα αποθετήριο. Οι περισσότεροι φοιτητές, καθηγητές και ερευνητές δεν γνωρίζουν ότι είναι οι κάτοχοι των πνευματικών δικαιωμάτων επί του έργου τους ή ότι οι εκδότες μπορούν να εκδώσουν το έργο τους χωρίς απαραίτητα να τους έχουν μεταβιβάσει όλα τα πνευματικά δικαιώματα (Macklin, 2013). Επίσης οι έννοιες της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι δυσνόητες για αυτούς και δεν διαθέτουν πάντα τον απαραίτητο χρόνο για να τις κατανοήσουν, παρ' όλα αυτά είναι ανοιχτοί στην ιδέα της ΑΠ και της απόθεσης της εργασίας τους σε ένα αποθετήριο (Dawson et al., 2016). Αυτή η έλλειψη κατανόησης από την πλευρά των ακαδημαϊκών συγγραφέων μπορεί να είναι μια ευκαιρία για τις βιβλιοθήκες ώστε να παρέχουν πληροφορίες σχετικά με τα πνευματικά δικαιώματα προς τους συγγραφείς (Macklin, 2013). Θα πρέπει να συμπεριλάβουν στις υπηρεσίες τους και την εκπαίδευση τους σε θέματα πνευματικών δικαιωμάτων, συμφωνιών με τους εκδότες και διατήρησης δικαιωμάτων. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα μπορεί να λειτουργήσουν θετικά δίνοντας στη δυνατότητα στους δημιουργούς να γνωρίσουν τα δικαιώματά τους σχετικά με την προστασία του έργου τους, ανεξάρτητα με τον τρόπο που επιθυμούν να το διαθέσουν στην επιστημονική κοινότητα. Μπορεί βέβαια να είναι και ένας αποτρεπτικός λόγος για τους ερευνητές καθώς θα επιβαρυνθεί το πρόγραμμά τους, αλλά και γιατί οι έννοιες της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι αρκετά δυσνόητες. Μια εναλλακτική πρόταση θα ήταν οι βιβλιοθήκες να παρέχουν ως υπηρεσία την εκκαθάριση των πνευματικών δικαιωμάτων. Να λειτουργούν ως σύμβουλοι ή ως μεσολαβητές μεταξύ δημιουργών και εκδοτών για την κατανόηση της πολιτικής των εκδοτών αλλά και την παροχή άδειας για τη δημοσίευση στο αποθετήριο, υπηρεσία που σύμφωνα με τη βιβλιογραφία κάποιες βιβλιοθήκες προσφέρουν (Dawson et al., 2016).

2.4.3 Εκκαθάριση δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας: ο δημιουργός ή βιβλιοθήκη;

Μελετώντας τη βιβλιογραφία σχετικά με το πώς αντιμετωπίζουν τα ιδρυματικά αποθετήρια τις προκλήσεις των πνευματικών δικαιωμάτων, παρατηρούμε και εδώ ότι καταγράφονται διαφορετικοί τρόποι εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων, οι οποίοι πραγματοποιούνται από διαφορετικά πρόσωπα.

Ήδη από τα πρώτα χρόνια υλοποίησης των ιδρυματικών αποθετηρίων, η εκκαθάριση των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας ήταν από τους κύριους παράγοντες

που έκριναν την επιτυχία ενός αποθετηρίου (Palmer et al., 2008). Είναι μια χρονοβόρα και πολύπλοκη διαδικασία καθώς μια πληθώρα προβλημάτων καθυστερεί τις διαδικασίες εκκαθάρισης όπως η προβληματική επικοινωνία μεταξύ του συγγραφέα και του εκδότη (καθυστέρηση στο χρόνο απάντησης στα ερωτήματα των συγγραφέων, ελλιπής ή διφορούμενες απαντήσεις), πολύ αυστηροί όροι αδειοδότησης, και η μη σωστή τήρηση αρχείου σχετικά με τις άδειες που έχουν παραχωρηθεί (Hanlon & Ramirez, 2011). Ποιος όμως έχει την ευθύνη για να λύσει τον γρίφο των πνευματικών δικαιωμάτων, ο δημιουργός ή βιβλιοθήκη-διαχειριστής του ιδρυματικού αποθετηρίου;

Από τη βιβλιογραφία, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, εντοπίζουμε διάφορες μεθόδους προσέγγισης αυτού του θέματος. Κοινή αίσθηση τα τελευταία χρόνια, αλλά παρατηρώντας και τις ιστοσελίδες των ιδρυματικών αποθετηρίων, είναι ότι η ευθύνη για την εκκαθάριση πνευματικών δικαιωμάτων επιβαρύνει τους δημιουργούς.

Τα πρώτα χρόνια υλοποίησης όμως των ιδρυματικών αποθετηρίων, έρευνες δείχνουν ότι η κατάσταση ήταν διαφορετική. Στα πρώτα χρόνια λειτουργίας των ιδρυματικών αποθετηρίων φαίνεται ότι οι βιβλιοθηκονόμοι ήταν υπεύθυνοι για τις διαδικασίες εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων ακόμα και αν ο δημιουργός ήταν αυτός που πραγματοποιούσε την κατάθεση του έργου του στο αποθετήριο. Επικοινωνούσαν με τους εκδότες για να ενημερωθούν για τις συμφωνίες που είχαν συνάψει με τους συγγραφείς και κατέγραφαν τις πολιτικές των εκδοτών. Ακόμα και αν το αποθετήριο είχε ως πολιτική ο δημιουργός να πραγματοποιεί τη διαδικασία της αυτοαρχαιοθέτησης, οι βιβλιοθηκονόμοι ήταν αυτοί που αναλάμβαναν την εκκαθάριση πνευματικών δικαιωμάτων (Hanlon & Ramirez, 2011). Αντίθετα τα τελευταία χρόνια όπως επισημαίνουν οι Dawson et al. (2016), συνήθως οι διαχειριστές των ιδρυματικών αποθετηρίων, που στις περισσότερες περιπτώσεις είναι οι βιβλιοθήκες, δεν εμπλέκονται σε μεγάλο βαθμό στη διαδικασία εκκαθάρισης των πνευματικών δικαιωμάτων. Οι βιβλιοθήκες έχουν διαχειριστικό ρόλο σε ένα αποθετήριο σε θέματα που αφορούν την τεχνική λειτουργία του ή την εισαγωγή μεταδοδεμένων εάν δεν την πραγματοποιεί ο καταθέτης. Αντίθετα ο συγγραφέας – καταθέτης έχει την ευθύνη κατά τη διαδικασία της αυτοαρχαιοθέτησης να ορίσει τον τρόπο διάθεσης του έργου στο κοινό, ενώ σε περίπτωση που παρεμβάλλεται κάποιος εκδότης οι βιβλιοθήκες απαιτούν από τους συγγραφείς να έχουν εξασφαλίσει την απαραίτητη άδεια από τον εκδότη ώστε να καταθέσουν τη δημοσίευσή τους στο αποθετήριο του ακαδημαϊκού ιδρύματος. Η έρευνα των Dawson et al. (2016), οι οποίοι ερεύνησαν τις πολιτικές πνευματικής ιδιοκτησίας εκατό (100) αμερικανικών ιδρυματικών αποθετηρίων με στόχο να μελετήσουν πως οι βιβλιοθήκες

προωθούν την ΑΠ μέσα από τα αποθετήρια και πως διαχειρίζονται τα προβλήματα που προκύπτουν από τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, ανέδειξε αυτό το θέμα. Συμπέραναν ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των βιβλιοθηκών δεν εμπλέκονται στη διαδικασία εκκαθάρισης των πνευματικών δικαιωμάτων. Στις ιστοσελίδες τους τα περισσότερα ιδρυματικά αποθετήρια εμφανίζουν πληροφορίες σχετικά με τα πνευματικά δικαιώματα, τη διαδικασία αυτοαρχαιοθέτησης. Όμως είναι μικρό το ποσοστό των βιβλιοθηκών (13%) που είτε αναλαμβάνουν πλήρως την ευθύνη για την απόκτηση των πνευματικών δικαιωμάτων, είτε διαθέτουν βοηθητικό προσωπικό στους συγγραφείς ώστε να τους προσφέρουν συμβουλές – οδηγίες σχετικά με τις πολιτικές των εκδοτών, αλλά και κάποιες αναλαμβάνουν να πληρώσουν τους εκδότες για να αποκτήσουν τα δικαιώματα. Επίσης κάποια αποθετήρια, για να βοηθήσουν τους συγγραφείς να κατανοήσουν εάν το έργο τους υπόκειται σε πνευματικά δικαιώματα, στη διαδικασία της απόθεσης παρέχουν ένα ερωτηματολόγιο το οποίο βοηθάει τους συγγραφείς να ξεκαθαρίσουν τα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Λίγες είναι οι βιβλιοθήκες που αναλαμβάνουν οι ίδιες την επικοινωνία με τους εκδότες για λογαριασμό των συγγραφέων.

Το θέμα των πνευματικών δικαιωμάτων είναι ένα κρίσιμο ζήτημα για τις βιβλιοθήκες καθώς επηρεάζουν αρκετές από τις υπηρεσίες που προσφέρουν στο κοινό και οι οποίες ενδέχεται να παραβιάζουν τα πνευματικά δικαιώματα. Υπηρεσίες όπως η ψηφιοποίηση, ο δανεισμός ψηφιακών τεκμηρίων, η παροχή αντιγράφων (φωτοτυπίες), οι οποίες προσφέρονται σε συμφωνία με τους κατόχους πνευματικών δικαιωμάτων, με τους οποίους έχουν συνάψει συμφωνία είτε με χρηματική αποζημίωση είτε με άλλους τρόπους όπως εξαίρεση από τους όρους της πνευματικής ιδιοκτησίας. Επίσης ο περιορισμένος προϋπολογισμός είναι ένα από τα μόνιμα προβλήματα που απασχολούν τις βιβλιοθήκες, και θέτει εμπόδια στο ρόλο τους που είναι η παροχή πρόσβασης στην πληροφορία. Με αφορμή αυτόν τον προβληματισμό στη Μ. Βρετανία το 1993 πραγματοποιήθηκε έρευνα σχετικά με τον αντίκτυπο που έχουν στις υπηρεσίες των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών το αυξανόμενο κόστος των επιστημονικών δημοσιεύσεων αλλά και ο χαμηλός προϋπολογισμός των βιβλιοθηκών (Muir, 2019). Η έρευνα, η οποία αναφέρεται με τον τίτλο “Follett Report” (Brindley, 2006), είχε ως στόχο να ερευνήσει πως οι τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών θα μπορούσαν να εφαρμοστούν στις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες με στόχο να αντιμετωπιστούν τα παραπάνω προβλήματα. Ένα από τα κυριότερα προβλήματα που επισήμανε στα συμπεράσματά της η αναφορά ήταν οι περιορισμοί που προκύπτουν σχετικά με τη διάθεση της πληροφορίας από τα πνευματικά δικαιώματα.

Τα αποτελέσματα και οι προτάσεις της “Follett Report” έδωσαν το έναυσμα για τη δημιουργία του προγράμματος “eLib” (Electronic Libraries), στόχος του οποίου ήταν η χρηματοδότηση πολλών δράσεων ώστε να βοηθήσουν τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες να εντάξουν τις τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών στις υπηρεσίες τους (Muir, 2019). Κάποιες από αυτές τις δράσεις εστίασαν στον τομέα της ψηφιοποίησης ή της δημιουργίας ψηφιακού υλικού. Συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκαν δράσεις που επέτρεψαν τον πειραματισμό μέσω διαφορετικών προσεγγίσεων σε παρόμοια θέματα που αφορούν τις εργασίες ψηφιοποίησης, όπως τη δημιουργία, αποθήκευση, διάθεση του ψηφιακού υλικού αλλά και της εκτύπωσης κατ’ απαίτησης (printing on demand). Μέσω αυτών των δράσεων μελετήθηκαν και τα προβλήματα που προκύπτουν σχετικά με τη διαχείριση των πνευματικών δικαιωμάτων, συγκεκριμένα η προστασία των έργων, η εκκαθάριση των πνευματικών δικαιωμάτων και το κόστος. Αν και στα πλαίσια του προγράμματος οι προσπάθειες για συνεργασία με τους κατόχους και τους διαχειριστές των πνευματικών δικαιωμάτων ήταν περιορισμένες, υπήρξαν δυο προγράμματα που ξεχώρισαν σε αυτόν τον τομέα. Τα προγράμματα ACORN (Academic Course Readings via Networks) και το SCOPE (SCottish On-demand Publishing Enterprise). Στόχος και των δυο προγραμμάτων ήταν να παρέχουν στους προπτυχιακούς φοιτητές πρόσβαση σε ηλεκτρονικό υλικό (άρθρα περιοδικών, βιβλία). Για να το επιτύχουν αυτό ακολουθήθηκαν δυο διαφορετικές μέθοδοι. Είτε ήρθαν σε επαφή σε συλλογικό επίπεδο με τους εκδότες, όπως συνέβη με το πρόγραμμα ACORN, όπου οι διαχειριστές του προγράμματος σε συνεργασία με εταιρία που λειτουργούσε ως διαμεσολαβητής μεταξύ της βιβλιοθήκης και των εκδοτών για θέματα συνδρομών αλλά και εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων, κατάφεραν να κερδίσουν την εμπιστοσύνη των εκδοτών να συμμετέχουν στο πρόγραμμα. Είτε όπως συνέβη στο πρόγραμμα SCOPE, όπου αναπτύχθηκε μια πολιτική για την καταβολή πληρωμών δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Στην ουσία οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες πρότειναν ένα μοντέλο κοστολόγησης για την καταβολή αντιτίμου για τα πνευματικά δικαιώματα και διαπραγματευόντουσαν την τελική τιμή με κάθε εκδότη μεμονωμένα. Κάποιες φορές κατέληγαν σε συμφωνία, όμως σε περιπτώσεις που η βιβλιοθήκη θεωρούσε ότι η τιμή ήταν υψηλή δεν προχωρούσαν σε συμφωνία με τον εκδότη.

Πως μπορεί να διευκολυνθεί η διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων; Είναι σύνηθες οι βιβλιοθήκες να καταφεύγουν σε εργαλεία που διευκολύνουν τον εντοπισμό και την κατανόηση των συμφωνιών που έχουν συνάψει οι συγγραφείς με τους εκδότες. Η πλειονότητα των διαχειριστών των αποθετηρίων χρησιμοποιούν την υπηρεσία SHERPA/RoMEO, η οποία συλλέγει πολιτικές των εκδοτών σχετικά με τα πνευματικά

δικαιώματα. Βέβαια αρκετοί χρήστες αυτής της υπηρεσίας αναφέρουν ότι οι πληροφορίες που παρέχει δεν είναι πάντα ικανοποιητικές. Οι λόγοι εντοπίζονται κυρίως στο ότι τέτοιες υπηρεσίες δεν είναι αρκετές φορές σωστά ενημερωμένες σχετικά με τις πολιτικές των εκδοτών και την εκδοχή των δημοσιεύσεων που επιτρέπουν για κατάθεση (post-print, pre-print κ.λπ.) αλλά και στο ότι δεν παρέχουν σωστή πληροφόρηση σχετικά με το κείμενο της συμφωνίας μεταξύ του εκδότη και του συγγραφέα (Hanlon & Ramirez, 2011).

Σε περίπτωση που οι πληροφορίες από υπηρεσίες τύπου SHERPA/RoMEO δεν είναι ικανοποιητικές, οι διαχειριστές των αποθετηρίων καταφεύγουν στην απευθείας επικοινωνία με τους εκδότες. Στην έρευνα των Hanlon & Ramirez (2011) το μεγαλύτερο ποσοστό δήλωσε ότι επικοινωνούσε με τους εκδότες για κάθε δημοσίευση μεμονωμένα. Η επικοινωνία γίνεται συνήθως με e-mail. Αναφέρουν επίσης ότι ένα μικρό ποσοστό επιδίωκε και κατέληγε σε μια γενική συμφωνία με τον εκδότη (blanket permission) για την παροχή άδειας κατάθεσης στο αποθετήριο δημοσιεύσεων ερευνητών που είχαν οποιαδήποτε μορφή συνεργασίας με το ακαδημαϊκό ίδρυμα. Με αυτόν τον τρόπο εξασφάλιζαν ότι μελλοντικές δημοσιεύσεις των ερευνητών θα μπορούσαν να κατατεθούν στο αποθετήριο σύμφωνα με τους όρους αυτής της συμφωνίας, εξασφαλίζοντας έτσι και τη μείωση του χρόνου απασχόλησης του προσωπικού με την εκκαθάριση των πνευματικών δικαιωμάτων αλλά και την αποφυγή συχνής επικοινωνίας με τους εκδότες. Ανεξάρτητα από τον τρόπο επικοινωνίας και σύναψης συμφωνίας με τον εκδότη, αρκετοί βιβλιοθηκονόμοι ανέφεραν ότι διατηρούν αρχείο με την επικοινωνία που έχουν με τους εκδότες, κάποιες βιβλιοθήκες μάλιστα επισυνάπτουν την άδεια του εκδότη μαζί με το αρχείο της δημοσίευσης στο αποθετήριο.

Μια άλλη παράμετρος που θα εξυπηρετούσε στη διαδικασία εκκαθάρισης είναι η νομική υποστήριξη της βιβλιοθήκης ή του δημιουργού που ενδιαφέρεται να καταθέσει στο ιδρυματικό αποθετήριο είτε από το νομικό τμήμα του ακαδημαϊκού ιδρύματος, είτε με τη συνεργασία της βιβλιοθήκης με κάποιο νομικό. Καθώς όμως οι βιβλιοθήκες έρχονται συχνά αντιμέτωπες με έναν χαμηλό προϋπολογισμό, αυτό θα αποτελούσε επιπλέον δαπάνη και θα επιβάρυνε τον προϋπολογισμό τους.

Τι θα μπορούσε να απλοποιήσει τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων; Από τη γενική επισκόπηση της βιβλιογραφίας στο συμπέρασμα που καταλήγουν οι περισσότεροι ερευνητές είναι η ανάγκη για καλύτερη επικοινωνία μεταξύ των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας. Επικοινωνία μεταξύ των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών που διαχειρίζονται τα ιδρυματικά αποθετήρια, επικοινωνία μεταξύ των μελών

της ακαδημαϊκής κοινότητας (φοιτητές, καθηγητές, ερευνητές) για καλύτερη ενημέρωση σχετικά με την πνευματική ιδιοκτησία.

Λόγω της πολυπλοκότητας και του αυξημένου βαθμού δυσκολίας που έχει η διαδικασία διαχείρισης των πνευματικών δικαιωμάτων οι βιβλιοθηκονόμοι ήταν διστακτικοί στο να κοινοποιούν τις πολιτικές που εφάρμοζαν σχετικά με αυτό το θέμα. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, μικρός αριθμός αποθετηρίων συνάπτει συμφωνίες με τους εκδότες για παραχώρηση άδειας κατάθεσης στο αποθετήριο δημοσιεύσεων των οποίων κατέχουν τα πνευματικά δικαιώματα. Τα περισσότερα αποθετήρια επικοινωνούν για κάθε δημοσίευση ξεχωριστά, ίσως και για αυτό το λόγο είναι επιφυλακτικοί να μοιραστούν με την κοινότητα τα αποτελέσματα αυτής της επικοινωνίας. Αυτή η επιφυλακτικότητα παρουσιάζεται και στην έρευνα των (Hanlon & Ramirez, 2011) όπου το μεγαλύτερο ποσοστό απάντησε ότι δεν μοιράζεται με άλλα ιδρυματικά αποθετήρια τις νέες πληροφορίες που έχουν καταγράψει από την επικοινωνία με τους εκδότες. Όσοι ενημερώνουν την κοινότητα το πραγματοποιούν είτε μέσα των υπηρεσιών όπως το SHERPA/RoMEO, είτε όταν έκριναν ότι κατείχαν μια σημαντική πληροφορία η οποία θα μπορούσε να κοινοποιηθεί στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Άλλοι παράγοντες που αποτρέπουν τους διαχειριστές των ιδρυματικών αποθετηρίων να ενημερώσουν την ακαδημαϊκή κοινότητα είναι η έλλειψη χρόνου ή προσωπικού, η ελλιπής γνώση σχετικά με τα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας που οδηγεί στον φόβο ότι οι υπεύθυνοι των ιδρυματικών αποθετηρίων δεν θέλουν να θεωρηθούν υπεύθυνοι για τη διάδοση λανθασμένης πληροφορίας.

Η πρακτική που εφαρμόστηκε στο πρόγραμμα eLib (Muir, 2019), παρ' όλο που την περίοδο που αναπτύχθηκαν τα δυο προγράμματα ACORN (Academic COurse Readings via Networks) και SCOPE (SCottish On-demand Publishing Enterprise), το διαδίκτυο και η εύκολη πρόσβαση στην πληροφορία με τη σημερινή έννοια δεν ήταν διαδεδομένα, αποτελεί ίσως και μια πρακτική που θα μπορούσαν να ακολουθήσουν και οι σημερινοί φορείς πληροφόρησης ώστε να καταφέρουν να ξεπεράσουν τα εμπόδια που θέτει η πνευματική ιδιοκτησία. Δηλαδή μια κεντρική πολιτική διαχείρισης των πνευματικών δικαιωμάτων, η οποία θα προκύψει από τη συνεργασία φορέων πληροφόρησης και εκδοτών, θα διευκόλυνε την πρόσβαση στην πληροφορία.

Αυτή η ανάγκη επισημαίνεται και από τις Hanlon & Ramirez, (2011), παρ' όλο που την περίοδο που πραγματοποίησαν την έρευνά τους τα αποθετήρια ήταν ακόμη σε φάση ανάπτυξης, αναφέρουν ότι δεν υπάρχουν τυποποιημένες πρακτικές για την ανάπτυξη της συλλογής ενός αποθετηρίου και κυρίως στο τομέα των πνευματικών δικαιωμάτων.

Οι Palmer et al. (2008) αναφέρουν ότι οι διαδικασίες εκκαθάρισης των πνευματικών δικαιωμάτων είναι χρονοβόρες και μειώνουν την επιτυχία ενός αποθετηρίου. Για αυτό το λόγο επισημαίνουν ότι οι στρατηγικές διαχείρισης των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας πρέπει να είναι πιο αυτοματοποιημένες και οργανωμένες ώστε να θέτουν μια κοινή βάση αντιμετώπισης αυτών των θεμάτων, και με αυτό τον τρόπο θα ενισχύει και την απήχηση του αποθετηρίου.

Υπάρχουν τομείς σε μια ροή εργασιών εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων που θα μπορούσαν να βελτιωθούν. Η δημιουργία μιας πρότυπης φόρμας επικοινωνίας με τους εκδότες, η συχνότερη επικοινωνία μεταξύ των επιστημόνων πληροφόρησης για το συγκεκριμένο θέμα με στόχο την κοινή αντιμετώπιση προβλημάτων αλλά και η δημιουργία κοινών πολιτικών.

Η αντιμετώπιση των προβλημάτων που προέρχονται από τα πνευματικά δικαιώματα εξαρτάται από το είδος του υλικού, π.χ εάν είναι κυβερνητικό είναι ελεύθερα διαθέσιμο προς όλους. Σε διαφορετική περίπτωση το βάρος της εκκαθάρισης των πνευματικών δικαιωμάτων πέφτει στους συγγραφείς. Οι συγγραφείς έχουν την ευθύνη να διευθετήσουν το θέμα των δικαιωμάτων με τους εκδότες. Σε αυτή τη «μάχη» συνήθως οι συγγραφείς είναι μόνοι, όμως υπάρχουν και βιβλιοθήκες που είτε αναλαμβάνουν συμβουλευτικό ρόλο ώστε να βοηθήσουν τους συγγραφείς στη διαδικασία εκκαθάρισης των πνευματικών δικαιωμάτων, είτε συνάπτουν οικονομική συμφωνία με τους εκδότες ώστε να έχουν πρόσβαση στο υλικό που επιθυμούν.

Υπάρχουν βιβλιοθήκες που δημιουργούν δική τους πολιτική σε σχέση με τους εκδότες ώστε να συνάψουν συμφωνία μαζί τους, προσφέροντας ταυτόχρονα τη δυνατότητα να αποσυρθούν από τη συμφωνία στο μέλλον σε περίπτωση διαφωνίας. Κάποια ιδρυματικά αποθετήρια δίνουν τη δυνατότητα στους συγγραφείς να εξαιρεθούν από τη διαδικασία της υποχρεωτικής κατάθεσης ή δίνουν τη δυνατότητα κατάθεσης, όχι της τελικής μορφής της δημοσίευσης αλλά μιας διορθωμένης μορφής τους άρθρου (Dawson et al., 2016).

2.4.4 Ελληνικά ιδρυματικά αποθετήρια

Η υλοποίηση των ελληνικών ιδρυματικών αποθετηρίων ξεκινάει τη δεκαετία του 2000, με χρηματοδότηση από προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και με δράσεις όπως η Κοινωνία της Πληροφορίας (Γεωργίου & Παπαδάτου, 2007; Μπάνος, 2007), πολλές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες ανέπτυξαν τα δικά τους ιδρυματικά αποθετήρια. Στόχος τους ήταν η συγκέντρωση και διατήρηση της επιστημονικής δραστηριότητας του ιδρύματος σε

ένα κεντρικό σημείο, αλλά και η συγκέντρωση και διατήρηση του παλαιότερου επιστημονικού έργου του ακαδημαϊκού ιδρύματος που διατηρούνταν σε διαφορετική μορφή π.χ. έντυπη.

Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες αντιλήφθηκαν γρήγορα τα προτερήματα των ιδρυματικών αποθετηρίων και αυτό ώθησε στη γρήγορη ανάπτυξη τους, καθώς η δημιουργία ενός ιδρυματικού αποθετηρίου ενισχύει τη συνεργασία μεταξύ των ερευνητών, στηρίζει το επιστημονικό έργο και αποτελεί αφορμή για δημιουργία νέων υπηρεσιών ή εργασιών μέσα στο χώρο της ακαδημαϊκής κοινότητας (Βανου & Kostagiolas, 2007).

Στην Ελλάδα, μετά και την εφαρμογή του Ν. 4610/2019, λειτουργούν 25 ακαδημαϊκά ιδρύματα. Οι συγχωνεύσεις των ιδρυμάτων που προέκυψαν από την εφαρμογή του νόμου, έφεραν συγχωνεύσεις και αλλαγές και στις βιβλιοθήκες των πανεπιστημίων. Καθώς το διάστημα από την εφαρμογή του νόμου είναι σύντομο, δεν υπάρχει ακόμα σαφή εικόνα στο πως έχουν προχωρήσει οι βιβλιοθήκες στη διαμόρφωση των υπηρεσιών τους με τα νέα δεδομένα. Σε παρουσίαση στο 25ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, η Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας το οποίο απορρόφησε το Τ.Ε.Ι. Θεσσαλίας και μερικώς το Τ.Ε.Ι. Στερεάς Ελλάδας, παρουσίασε τα πρώτα βήματα που πραγματοποίησε για την ενοποίηση των υπηρεσιών των βιβλιοθηκών με τις οποίες συγχωνεύθηκε (Κλαψόπουλος, 2019).

Αντλώντας πληροφορίες από τις ιστοσελίδες των άλλων ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, διαπιστώνουμε ότι πραγματοποιούνται αντίστοιχες ενέργειες. Μέχρι τώρα αρκετές ιστοσελίδες βιβλιοθηκών που ανήκαν σε ιδρύματα που έχουν συγχωνευθεί, δεν έχουν καταργηθεί και λειτουργούν κανονικά.

Θέλοντας να εντοπίσουμε πόσα είναι αριθμητικά τα ιδρυματικά αποθετήρια που διαχειρίζονται οι ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες, πραγματοποιήσαμε έρευνα σε διεθνή και τοπικά ευρετήρια, τα οποία ευρετηριάζουν αποθετήρια τα οποία προσφέρουν ΑΠ στο περιεχόμενό τους. Στο ROAR με κριτήρια αναζήτησης country: "Greece", software: "any software", repository type "Research Institutional or Departmental", στα αποτελέσματα εντοπίζονται 17 αποθετήρια εκ των οποίων τα 16 είναι αποθετήρια ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών και το 1 είναι το αποθετήριο «Ήλιος» του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών. Στο OpenDoar με κριτήρια αναζήτησης repository type: "Institutional", Countries and Regions: Greece, εντοπίζονται 31 αποτελέσματα εκ των οποίων τα 21 είναι αποθετήρια ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών. Στο OpenAIRE στην ιστοσελίδα "Content providers" με όρο αναζήτησης "Greece" εντοπίζονται 6 αποθετήρια, εκ των οποίων τα 4 είναι ιδρυματικά

αποθετήρια. Τα στοιχεία αυτά δεν έχουν μεγάλη διαφορά με τα αντίστοιχα που παρουσιάζουν στην έρευνά τους οι (Togia et al., 2018).

Στην Ελλάδα το ΕΚΤ έχει δημιουργήσει μια διαδικτυακή πύλη το OpenArchives.gr , το οποίο παρέχει τη δυνατότητα αναζήτησης σε περιεχόμενο που παράγουν επιστημονικοί φορείς στην Ελλάδα. Στο OpenArchives.gr στην ιστοσελίδα «Συλλογές» με κριτήριο αναζήτησης «Ιδρυματικό Αποθετήρια ΑΕΙ/ΑΤΕΙ» εντοπίζονται 23, εκ των οποίων το 1 είναι το αποθετήριο του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Από τα παραπάνω στοιχεία αλλά και από επιστημονικές που έχουν γίνει σε έρευνες τα ελληνικά ιδρυματικά αποθετήρια παρουσιάζουν «χαμηλό βαθμό εξωστρέφειας» (Τόγια κ. ά., 2018). Όπως επισημαίνεται στην ίδια έρευνα κάποιοι από τους λόγους είναι μη χρήση του DOI που θα βοηθούσε στη διάδοση των μεταδεδομένων των ελληνικών ιδρυματικών αποθετηρίων, αλλά και στο γεγονός ότι είναι μικρός ο αριθμός των αποθετηρίων που μοιράζονται τις πολιτικές πρόσβασης στο αποθετήριό τους με ευρετήρια όπως τα ROAR και OpenDoar.

Ερευνώντας τις ιστοσελίδες των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών κάθε μια ξεχωριστά εντοπίστηκαν 35 ιδρυματικά αποθετήρια. Σε αυτόν τον αριθμό συμπεριλαμβάνεται και το αποθετήριο του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, παρά τις συγχωνεύσεις τα περισσότερα ακαδημαϊκά ιδρύματα παρέμειναν στον τόπο λειτουργίας τους, διατήρησαν τις ιστοσελίδες τους, κάτι που ισχύει και για τις βιβλιοθήκες του κάθε ιδρύματος. Η έρευνα των ιστοσελίδων των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών για τον εντοπισμό των αποθετηρίων πραγματοποιήθηκε τους μήνες Ιανουάριος – Φεβρουάριος 2020, οπότε είναι πιθανόν να υπάρχουν αλλαγές και συγχωνεύσεις αποθετηρίων.

Το περιεχόμενο το ιδρυματικών αποθετηρίων αποτελείται κυρίως από πτυχιακές, διπλωματικές εργασίες και διδακτορικές διατριβές, ενώ μικρό είναι το ποσοστό επιστημονικών δημοσιεύσεων (Togia et al., 2018). Αυτό συμβαίνει κυρίως γιατί η κατάθεση στα αποθετήρια των πανεπιστημίων είναι υποχρεωτική για τους φοιτητές για την απόκτηση του πτυχίου τους. Σχετικά με το ερευνητικό περιεχόμενο, στην ίδια έρευνα σημειώνεται ότι τα ακαδημαϊκά ιδρύματα έχουν σημαντική ερευνητική δραστηριότητα και σημαντικό ποσοστό των δημοσιεύσεων των ερευνητών κατατίθεται στα αποθετήρια, όμως μικρό ποσοστό αυτών των δημοσιεύσεων είναι ελεύθερα διαθέσιμο.

Η ελεύθερη πρόσβαση στο περιεχόμενο των αποθετηρίων εξαρτάται αρχικά από τον δημιουργό ο οποίος επιλέγει το πώς διαθέτει το έργο του στην κοινότητα, αλλά και από τους επιστημονικούς φορείς που θέτουν πολιτικές πρόσβασης στα αποθετήρια. Τα ελληνικά ιδρυματικά αποθετήρια σε μεγάλο ποσοστό προσφέρουν ΑΠ στο περιεχόμενό

τους, όμως υπάρχει και ένα σημαντικό ποσοστό που επιτρέπει πρόσβαση μόνο σε μέλη που ανήκουν στο ακαδημαϊκό ίδρυμα (Τόγια κ. ά., 2018).

Κεφάλαιο 3. Μεθοδολογία

3.1 Σχέδιο Εργασιών

Για τη διενέργεια αυτής της μελέτης επιλέχθηκε η μέθοδος της ποσοτικής έρευνας. Η ποσοτική έρευνα προσφέρει έναν αντικειμενικό τρόπο μελέτης και ελέγχου συγκεκριμένων υποθέσεων ή ερωτημάτων. Βασίζεται στη συλλογή των δεδομένων με ερωτηματολόγιο και επιτρέπει τη συλλογή δεδομένων και την ανάλυση τους με στατιστικές μεθόδους για την εξαγωγή συμπερασμάτων (Godwill, 2015).

Για τον καθορισμό του ερευνητικού δείγματος, καθώς η έρευνα αφορά συγκεκριμένο είδος, δηλαδή τα ιδρυματικά αποθετήρια των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, ο μόνος περιορισμός που τέθηκε ήταν ότι η έρευνα αφορά τα ακαδημαϊκά ιδρύματα που λειτουργούν στην Ελλάδα. Έτσι επιλέχθηκαν όλες οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων της χώρας. Αρχικά θέλοντας να εντοπίσουμε πόσα είναι αριθμητικά τα ιδρυματικά αποθετήρια που διαχειρίζονται οι ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες, πραγματοποιήσαμε έρευνα σε διεθνή και ελληνικά ευρετήρια, τα οποία ευρετηριάζουν αποθετήρια τα οποία προσφέρουν ΑΠ στο περιεχόμενό τους. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται πόσα ελληνικά ιδρυματικά αποθετήρια εντοπίζονται σε αυτά τα ευρετήρια.

Πίνακας 1. Ελληνικά ιδρυματικά αποθετήρια

	Σύνολο ελληνικών αποθετηρίων	Αποθετήρια ελληνικών ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών	Άλλα
ROAR	17	16	1
OpenDoar	31	21	10
OpenArchives	23	22	1

Καθώς τα παραπάνω ευρετήρια δεν παρουσιάζουν το συνολικό αριθμό των ιδρυματικών αποθετηρίων, αλλά και οι συγχωνεύσεις ακαδημαϊκών ιδρυμάτων που προέκυψαν με την εφαρμογή του Ν. 4610/2019 «Συνέργειες Πανεπιστημίων και Τ.Ε.Ι., πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, πειραματικά σχολεία, Γενικά Αρχεία του Κράτους και λοιπές διατάξεις» έφεραν αλλαγές και στις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες, επιλέξαμε να ερευνήσουμε τις ιστοσελίδες κάθε ακαδημαϊκού ιδρύματος ξεχωριστά. Με αυτόν τον τρόπο εντοπίσαμε

τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες που συμμετέχουν στην έρευνα, αλλά ταυτόχρονα πραγματοποιήσαμε και μια καταγραφή των αποθετηρίων που διαχειρίζονται οι βιβλιοθήκες.

Σύμφωνα με τον Ν. 4610/2019 στην Ελλάδα λειτουργούν είκοσι πέντε (25) ακαδημαϊκά ιδρύματα. Όμως αρκετά Τ.Ε.Ι. έχουν διατηρηθεί ως παραρτήματα των νέων Α.Ε.Ι., κάτι που ισχύει και για τις βιβλιοθήκες τους οι οποίες διαχειρίζονται αποθετήρια. Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω στοιχεία δημιουργήθηκε το ερευνητικό δείγμα το οποίο αποτελείται από τριάντα μια (31) ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες, στις οποίες εστάλη το ερωτηματολόγιο. Στο ερευνητικό δείγμα συμπεριλαμβάνεται και το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ).

Για την πραγματοποίηση της έρευνας δημιουργήθηκε ερωτηματολόγιο, χρησιμοποιώντας την υπηρεσία Google Forms, το οποίο αποτελείται από είκοσι εννέα (29) ερωτήσεις. Χωρίζεται σε τρεις (3) ενότητες. Η πρώτη αφορά την ταυτότητα του αποθετηρίου (πότε δημιουργήθηκε, ποιοι έχουν δικαίωμα να καταθέσουν στο αποθετήριο, τι υλικό περιλαμβάνει κ.ά.). Η δεύτερη αφορά την ακαδημαϊκή κοινότητα σχετικά με τη σχέση της με το αποθετήριο και τα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας, όπως όμως την αντιλαμβάνονται οι βιβλιοθήκες (εάν έχουν θετική ή αρνητική στάση προς το αποθετήριο, τι προβλήματα αναφέρουν σχετικά με τα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας κ.ά.). Η τελευταία ενότητα αφορά τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων (ποιος έχει την ευθύνη για τη διαδικασία, εάν υπάρχει κάποια ροή εργασιών, τι προβλήματα εντοπίζονται κ.ά.).

Για την αποστολή του ερωτηματολογίου πραγματοποιήθηκε τηλεφωνική επικοινωνία με τις βιβλιοθήκες, ώστε να επιβεβαιώσω τη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail) για την αποστολή του. Το ερωτηματολόγιο, ήταν ανώνυμο και στάλθηκε σε τριάντα μια (31) ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες. Η αποστολή έγινε σε τρία (3) στάδια. Η πρώτη έγινε σε δυο μέρη, στις 4/9/2020 & 7/9/2020. Η δεύτερη η οποία ήταν με τη μορφή της «ευγενικής υπενθύμισης» πραγματοποιήθηκε στις 17/9/2020 και η τρίτη ήταν νέα αποστολή στις 5/10/2020. Από το σύνολο των τριάντα ένα (31) ερωτηματολογίων που εστάλησαν, απαντήθηκαν είκοσι πέντε (25). Η συλλογή των απαντήσεων και η στατιστική τους ανάλυση έγινε από την επιλογή που προσφέρει η υπηρεσία Google Forms, όπου δίνει τη δυνατότητα της ανάγνωσης, μελέτης και παρουσίασης των αποτελεσμάτων σε διαγράμματα. Η μορφή παρουσίασης των αποτελεσμάτων που προσφέρει η συγκεκριμένη υπηρεσία δίνει τη δυνατότητα για συγκρίσεις μεταξύ των αποτελεσμάτων και εξαγωγή συμπερασμάτων με ικανοποιητικό τρόπο.

Κεφάλαιο 4. Αποτελέσματα

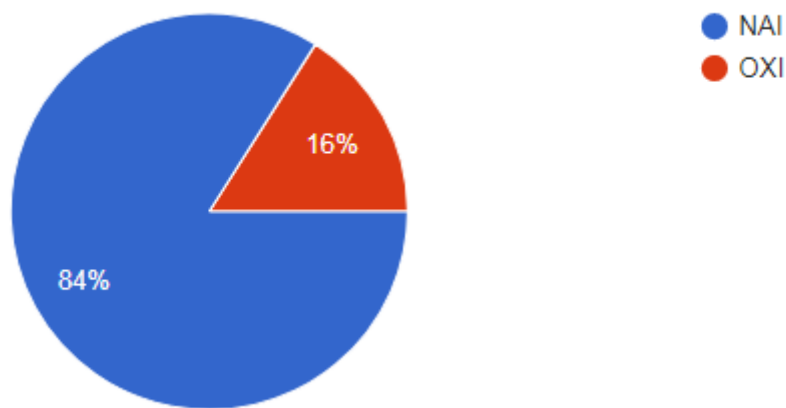
4.1 Αναλυτική παρουσίαση αποτελεσμάτων

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται αναλυτικά τα αποτελέσματα της έρευνας. Παρουσιάζεται η κάθε ερώτηση του ερωτηματολογίου με τις ανάλογες απαντήσεις (σε μορφή γραφήματος) και γίνεται ανάλυση των δεδομένων.

Το ερωτηματολόγιο χωρίζεται σε τρεις (3) ενότητες. Η πρώτη ενότητα περιλαμβάνει ερωτήσεις σχετικές με την ταυτότητα του αποθετηρίου (πότε δημιουργήθηκε, ποιοι έχουν δικαίωμα να καταθέσουν στο αποθετήριο, τι υλικό περιλαμβάνει κ.ά.). Η δεύτερη ενότητα ερευνά την ακαδημαϊκή κοινότητα αναφορικά με τη σχέση της με το αποθετήριο και τα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας, όπως όμως την αντιλαμβάνονται οι βιβλιοθήκες (εάν έχουν θετική ή αρνητική στάση προς το αποθετήριο, τι προβλήματα αναφέρουν σχετικά με τα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας κ.ά.). Η τρίτη και τελευταία ενότητα περιλαμβάνει ερωτήσεις σχετικές με τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων (ποιος έχει την ευθύνη για τη διαδικασία, εάν υπάρχει κάποια ροή εργασιών, τι προβλήματα εντοπίζονται κ.ά.). Συνολικά από τις τριάντα ένα (31) βιβλιοθήκες στις οποίες εστάλη το ερωτηματολόγιο απάντησαν είκοσι πέντε (25), το ποσοστό απόκρισης είναι υψηλό (80,65%) και μας επιτρέπει να προχωρήσουμε στην ανάλυση των αποτελεσμάτων και στην εξαγωγή συμπερασμάτων. Πριν την λεπτομερή ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε έλεγχος των απαντήσεων κάθε μιας βιβλιοθήκης ξεχωριστά. Μια επισήμανση θα πρέπει να γίνει σχετικά με μια βιβλιοθήκη η οποία στην ερώτηση δέκα πέντε (15) «Διαθέτει το ιδρυματικό αποθετήριο πολιτική σχετικά με τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων;» απάντησε αρνητικά οπότε στις επόμενες ερωτήσεις που σχετίζονται με την ερώτηση δέκα πέντε (15), όπου δεν μπορούσε να προσφέρει κάποια επιπλέον πληροφορία, επέλεξε να απαντήσει χρησιμοποιώντας τον χαρακτήρα «X».

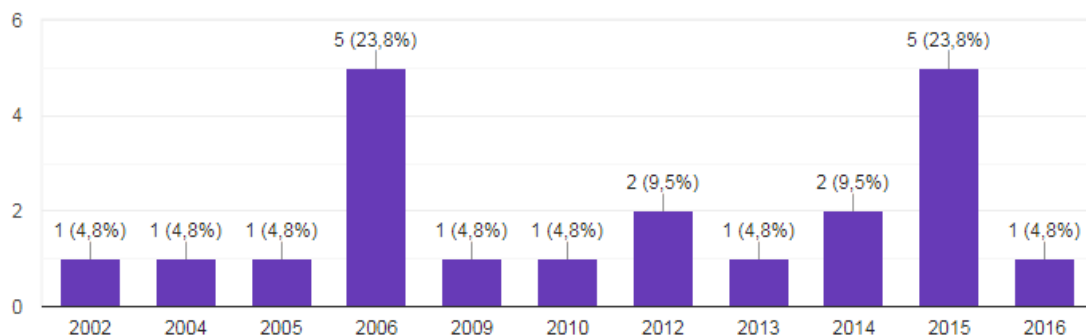
4.1.1 Ταυτότητα ιδρυματικού αποθετηρίου

Στην πρώτη ερώτηση σχετικά με το αν η βιβλιοθήκη διαθέτει αποθετήριο από τις είκοσι πέντε (25) απαντήσεις οι είκοσι ένα (21) απάντησαν θετικά δηλαδή το 84%, ενώ τέσσερεις απάντησαν αρνητικά (16%) (Εικόνα 1).

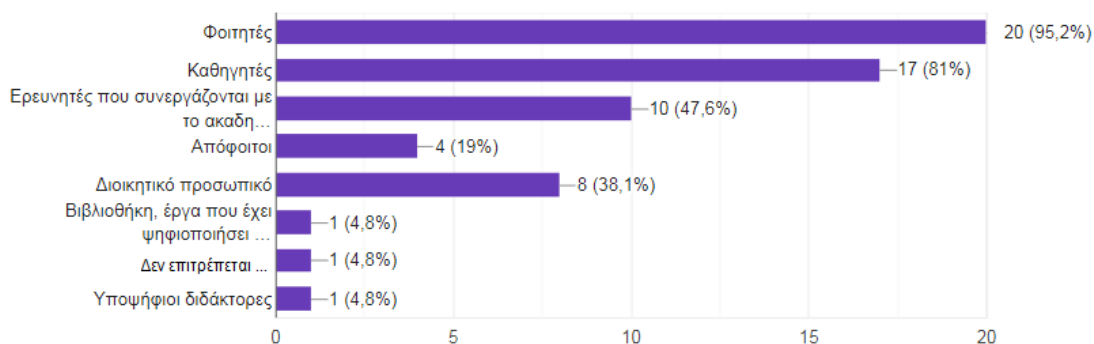
Εικόνα 1. Ιδρυματικά αποθετήρια

Στη δεύτερη ερώτηση σχετικά με το έτος δημιουργίας των αποθετηρίων, όπως είχε επισημανθεί και στη βιβλιογραφική ανασκόπηση, τα αποθετήρια ξεκίνησαν να δημιουργούνται τη δεκαετία του 2000. Από τα αποτελέσματα παρατηρούμε ότι την πρώτη δεκαετία του 2000 δημιουργήθηκαν εννιά αποθετήρια, ενώ τη δεύτερη δεκαετία έντεκα (11) (Εικόνα 2).

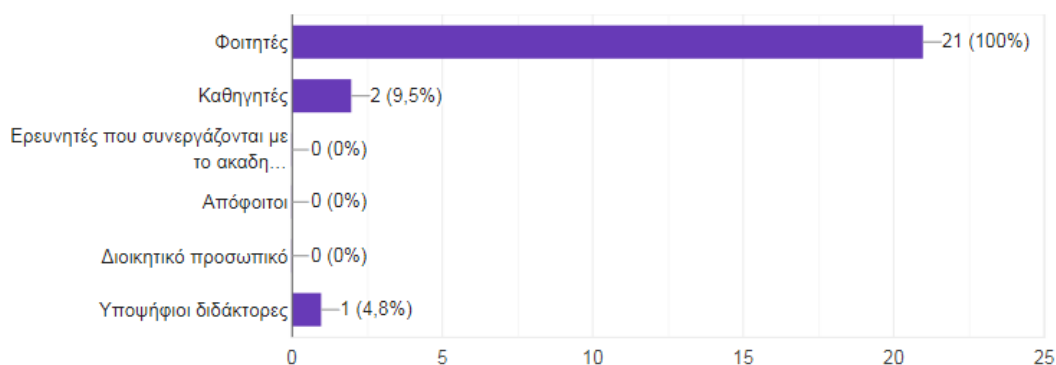
Εικόνα 2. Έτος δημιουργίας αποθετηρίων

Ποιοί έχουν δικαίωμα κατάθεσης στο αποθετήριο; Φυσικά το μεγαλύτερο ποσοστό 95,2% αναφέρει τους φοιτητές, κάτι που είναι αναμενόμενο καθώς στα περισσότερα ακαδημαϊκά ιδρύματα είναι υποχρεωτική η κατάθεση της πτυχιακής ή διπλωματικής τους εργασίας για την ολοκλήρωση των σπουδών τους. Επίσης στα περισσότερα αποθετήρια δικαίωμα απόθεσης έχουν οι καθηγητές (81%), ερευνητές που συνεργάζονται με το ακαδημαϊκό ίδρυμα (47,6%), το διοικητικό προσωπικό (38,1%), απόφοιτοι του ιδρύματος (19%) και υποψήφιοι διδάκτορες (4,8%). Τέλος μια βιβλιοθήκη αναφέρει ότι στο αποθετήριο καταχωρούν έργα που ανήκουν στον δημόσιο τομέα και έχει ψηφιοποιήσει η βιβλιοθήκη, ενώ μια άλλη δεν επιτρέπει την αυτοαπόθεση στο αποθετήριο, η κατάθεση πραγματοποιείται από τη βιβλιοθήκη. (Εικόνα 3).

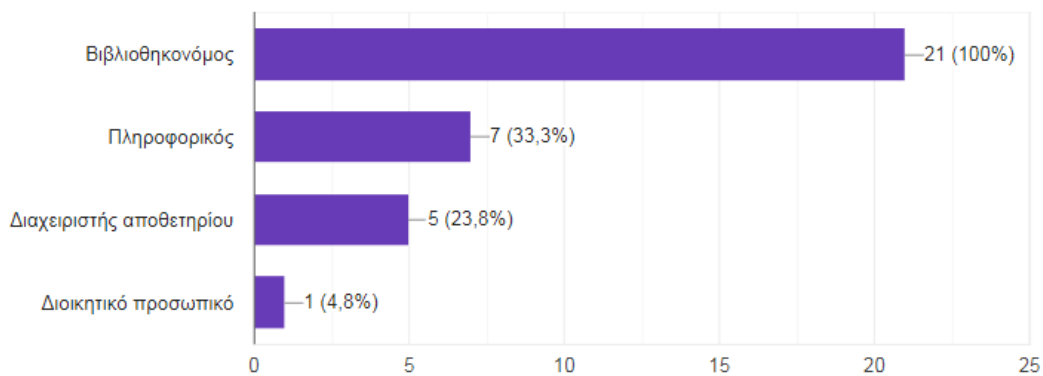
Εικόνα 3. Δικαίωμα κατάθεσης στο αποθετήριο

Ενώ η προηγούμενη ερώτηση ερευνούσε ποιοι έχουν δικαίωμα κατάθεσης στο αποθετήριο, η ερώτηση τέσσερα (4) αναφέρεται στο ποιοι πρέπει υποχρεωτικά να καταθέσουν στο ιδρυματικό αποθετήριο. Και εδώ οι φοιτητές έχουν το μεγαλύτερο ποσοστό 100%, για τους λόγους που αναφέρθηκαν και στην προηγούμενη ερώτηση, ενώ σε πολύ μικρότερο ποσοστό είναι οι καθηγητές 9,5% και οι υποψήφιοι διδάκτορες με 4,8% (Εικόνα 4).

Εικόνα 4. Υποχρεωτική κατάθεση στο αποθετήριο

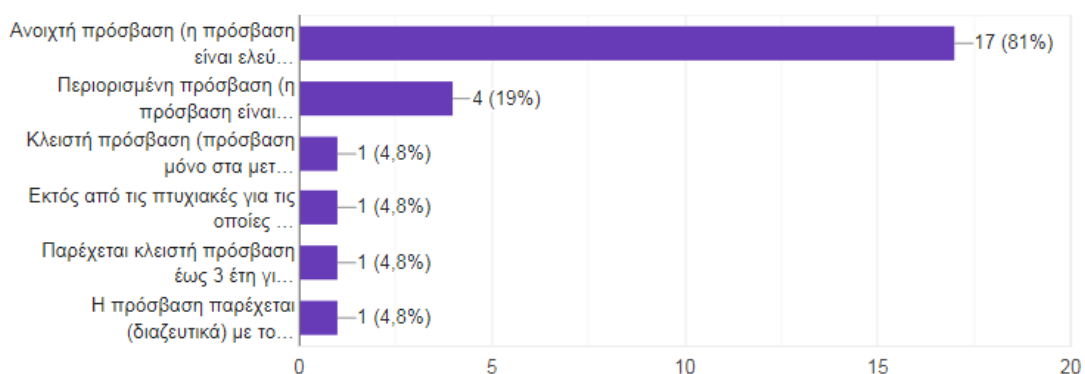
Στην ερώτηση σχετικά με τη διαχείριση του ιδρυματικού αποθετηρίου και ποιος είναι υπεύθυνος για αυτή την εργασία παρατηρούμε ότι η διαχείριση του αποθετηρίου είναι εργασία η οποία απαιτεί τη συνεργασία διαφορετικών ειδικοτήτων. Με ποσοστό 100% οι βιβλιοθηκονόμοι είναι σίγουρα αυτοί που έχουν την ευθύνη για τη λειτουργία του αποθετηρίου. Ακολουθούν με ποσοστό 33,3% οι πληροφορικοί, οι οποίοι πιθανόν συνεργάζονται με τους βιβλιοθηκονόμους για τεχνικά ζητήματα. Άλλες ειδικότητες είναι ο διαχειριστής αποθετηρίου με ποσοστό 23,8%, που πιθανόν είναι υπάλληλος που ασχολείται αποκλειστικά με το ιδρυματικό αποθετήριο και τέλος το διοικητικό προσωπικό με 4,8% (Εικόνα 5).

Εικόνα 5. Διαχείριση αποθετηρίου

Το υλικό που περιλαμβάνουν τα ιδρυματικά αποθετήρια είναι διπλωματικές εργασίες 90,5%, διδακτορικές διατριβές 85,7%, πτυχιακές εργασίες 71,4%, άρθρα περιοδικών 52,4%, pre-prints 42,9%, post-prints 33,3%, εκδόσεις του ακαδημαϊκού ιδρύματος και παρουσιάσεις συνεδρίων με 38,1% αντίστοιχα, συγγράμματα καθηγητών 23,8%, ηλεκτρονικά βιβλία 19%, ηλεκτρονικά περιοδικά 14,3%. Επίσης σε μικρότερο ποσοστό κάποια αποθετήρια διαθέτουν οπτικοακουστικό υλικό, φωτογραφικό και ιστορικό αρχείο, ηχητικά αρχεία, τραγούδια και βίντεο, τεχνικές αναφορές και μελέτες.

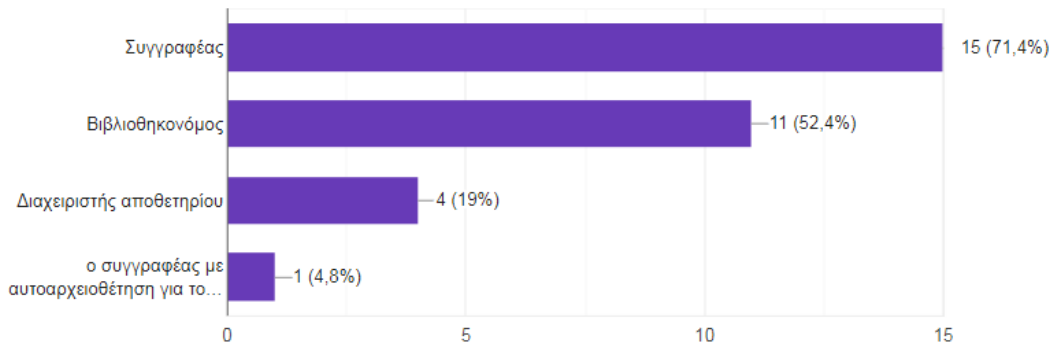
Στο μεγαλύτερο ποσοστό των αποθετηρίων η πρόσβαση είναι ελεύθερη χωρίς κάποιο περιορισμό. Σε ποσοστό 19% κάποια αποθετήρια έχουν περιορισμένη πρόσβαση, δηλαδή μόνο για τους εγγεγραμμένους χρήστες που είναι τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας. Εντοπίζονται και αποθετήρια που ενώ παρέχουν ΑΠ, δίνουν κάποιες επιλογές όπως την παροχή κλειστής πρόσβασης για τρία έτη σε περίπτωση που ζητηθεί. Επίσης υπάρχει μια βιβλιοθήκη που αναφέρει ότι για τις πτυχιακές εργασίες ζητείται ειδική άδεια πιθανόν από τον δημιουργό. Τέλος υπάρχει και περίπτωση όπου ανάλογα με το είδος του έργου ή την κάθε περίπτωση αποφασίζεται το καθεστώς πρόσβασης (Εικόνα 6).

Εικόνα 6. Πρόσβαση στο ιδρυματικό αποθετήριο

Ποιος είναι υπεύθυνος για την κατάθεση ενός έργου στο αποθετήριο; Την ευθύνη στο μεγαλύτερο ποσοστό την έχουν οι συγγραφείς με 71,4%. Ακολουθούν οι

βιβλιοθηκονόμοι με σχετικά υψηλό ποσοστό 52,4% και έπειτα ο διαχειριστής του αποθετηρίου με 19%. Επίσης αναφέρεται και η περίπτωση όπου ο δημιουργός κάνει την κατάθεση μέσω της διαδικασίας της αυτοαρχιεθέτησης, αλλά ο βιβλιοθηκονόμος δίνει την τελική έγκριση (Εικόνα 7).

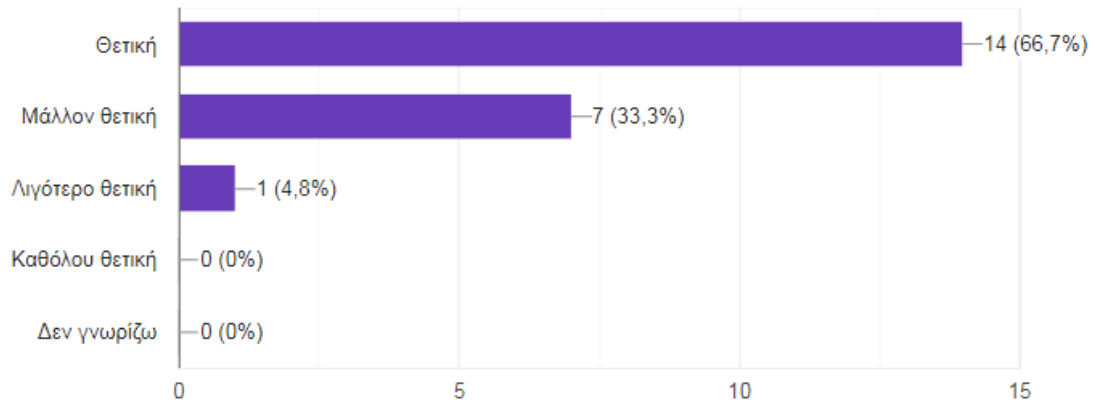

Εικόνα 7. Αυτοαρχιεθέτηση ή όχι

Συνοπτικά από την πρώτη ενότητα του ερωτηματολογίου συμπεραίνουμε ότι οι περισσότερες ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες διαθέτουν ιδρυματικό αποθετήριο. Στην πλειοψηφία τους παρέχουν ΑΠ στο περιεχόμενό τους. Δικαίωμα απόθεσης εργασιών ή δημοσιεύσεων στο αποθετήριο έχουν τα περισσότερα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας (φοιτητές, καθηγητές, ερευνητές, απόφοιτη, διοικητικό προσωπικό κ.ά.), ενώ υποχρεωτική είναι η κατάθεση για τους φοιτητές σε όλες τις βιβλιοθήκες, ενώ σε μικρότερο ποσοστό είναι οι καθηγητές και οι υποψήφιοι διδάκτορες. Το ιδρυματικό αποθετήριο το διαχειρίζονται οι βιβλιοθηκονόμοι με τη συνεργασία άλλων ειδικοτήτων όπως οι πληροφορικοί. Τέλος στις περισσότερες περιπτώσεις οι συγγραφείς είναι υπεύθυνοι για την κατάθεση του έργου τους στο αποθετήριο, αλλά και οι βιβλιοθηκονόμοι εμπλέκονται ή αναλαμβάνουν εξ ολοκλήρου τη διαδικασία.

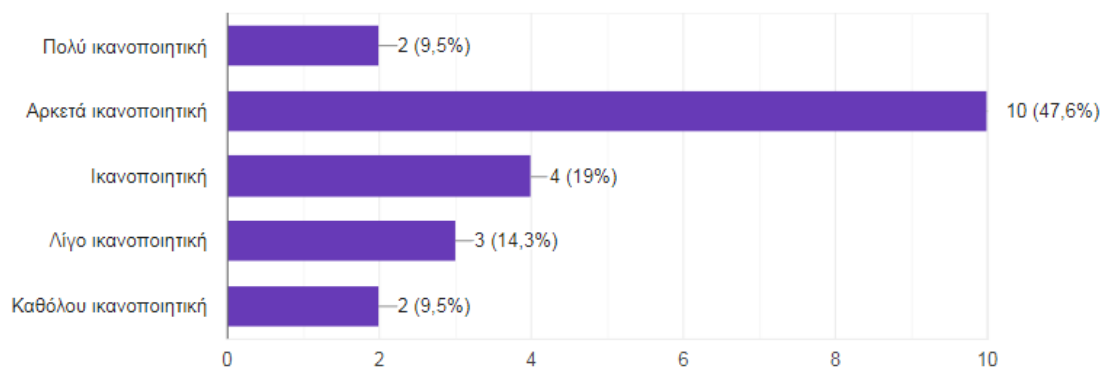
4.1.2 Ακαδημαϊκή κοινότητα - Ιδρυματικό αποθετήριο

Η ενότητα αυτή ερευνά πως αντιλαμβάνονται οι βιβλιοθήκες τη σχέση της ακαδημαϊκής κοινότητας με το ιδρυματικό αποθετήριο. Από τα αποτελέσματα παρατηρούμε ότι γενικά υπάρχει θετική προσέγγιση από την ακαδημαϊκή κοινότητα προς το αποθετήριο, ενώ ένα μικρό ποσοστό έχει μια λιγότερο θετική άποψη για αυτό (Εικόνα 8).

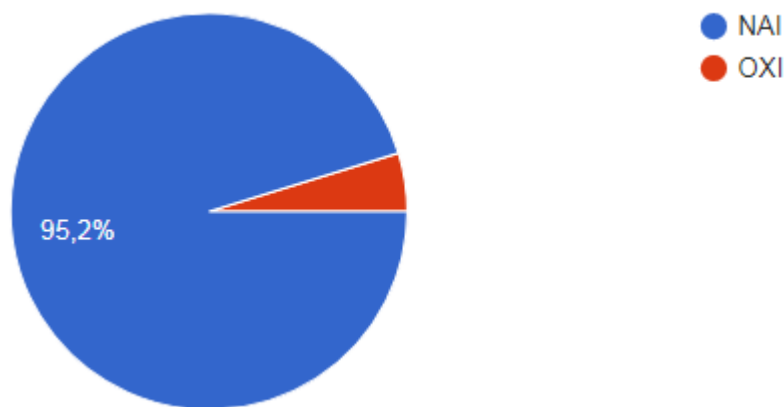
Εικόνα 8. Ακαδημαϊκή κοινότητα και ιδρυματικό αποθετήριο

Τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας συμμετέχουν με την απόθεση έργων τους στο ιδρυματικό αποθετήριο σε αρκετά ικανοποιητικό βαθμό με ποσοστό 47,6%, ενώ υπάρχουν και περιπτώσεις όπου εντοπίζεται χαμηλή συμμετοχή (Εικόνα 8).

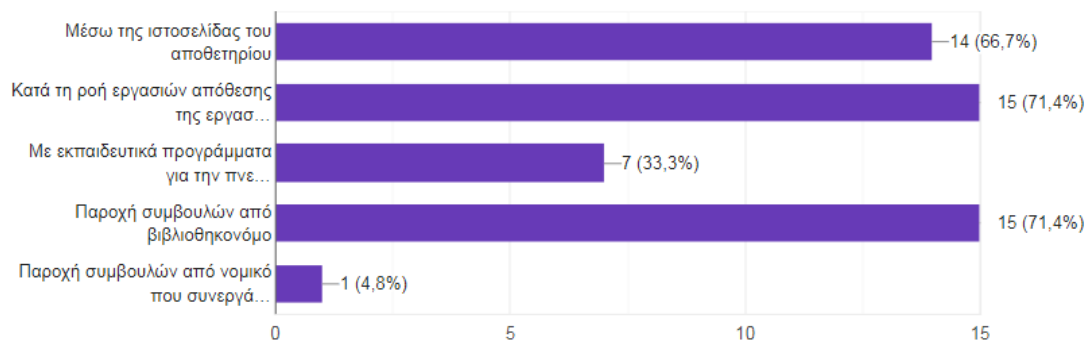
Εικόνα 9. Συμμετοχή στο ιδρυματικό αποθετήριο

Σημαντική πληροφορία παρέχει η ερώτηση σχετικά με το αν η βιβλιοθήκη παρέχει ενημέρωση στα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας σχετικά με την πνευματική ιδιοκτησία. Σχεδόν όλες οι βιβλιοθήκες σε ποσοστό 95,2% παρέχουν αυτήν την ενημέρωση, κάτι που ερμηνεύεται στο ότι έχουν αντιληφθεί πόσο σημαντικά είναι τα θέματα της πνευματικής ιδιοκτησίας και για τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας. Μια βιβλιοθήκη δήλωσε ότι δεν παρέχει σχετική ενημέρωση (4,8%) (Εικόνα 9).

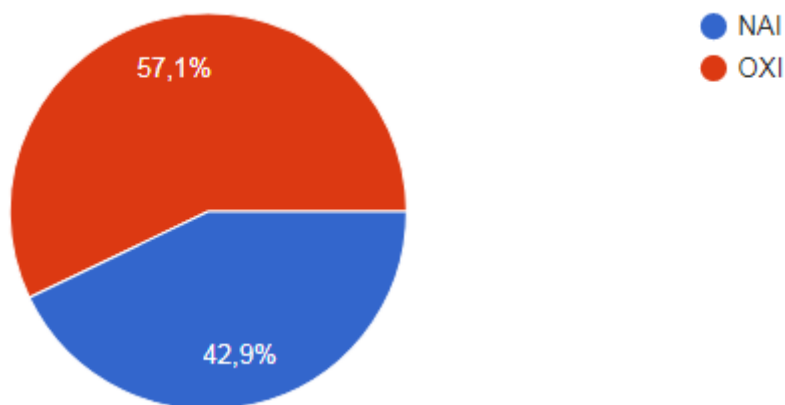
Εικόνα 10. Ενημέρωση για την πνευματική ιδιοκτησία

Πως ενημερώνει η βιβλιοθήκη τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας για την πνευματική ιδιοκτησία; Αρχικά με ποσοστό 71,4%, ενημερώνονται κατά τη ροή εργασιών απόθεσης ενός έργου στο ιδρυματικό αποθετήριο. Με το ίδιο ποσοστό παρατηρούμε ότι οι βιβλιοθηκονόμοι παρέχουν συμβουλές και πληροφορίες σχετικά με τα πνευματικά δικαιώματα. Επιπλέον πληροφορίες υπάρχουν στην ιστοσελίδα του αποθετηρίου, κάποιες βιβλιοθήκες πραγματοποιούν εκπαιδευτικά προγράμματα για να ενημερώσουν την κοινότητα, ενώ τέλος μια βιβλιοθήκη ανέφερε ότι παρέχονται συμβουλές από νομικό με τον οποίο συνεργάζονται (Εικόνα 10).

Εικόνα 11. Τρόποι ενημέρωσης για τα πνευματικά δικαιώματα

Στην ερώτηση σχετικά με το αν οι δημιουργοί που αποθέτουν στο αποθετήριο έχουν αναφέρει προβλήματα σχετικά με τα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας οι περισσότεροι απάντησαν αρνητικά με ποσοστό 57,1%, όμως σχετικά υψηλό είναι και το ποσοστό που απάντησαν θετικά με 42,9% (Εικόνα 11).

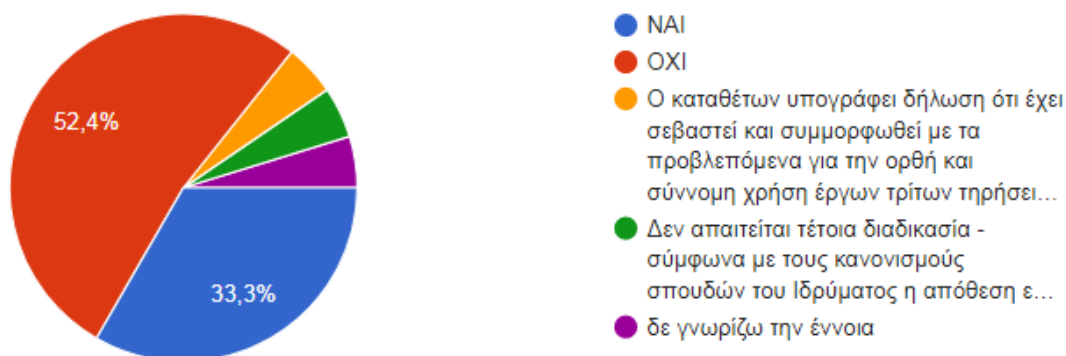

Εικόνα 12. Αναφορά προβλημάτων

Τα προβλήματα που συνήθως αναφέρουν οι δημιουργοί σε σχέση με τα πνευματικά δικαιώματα είναι: δυσκολία στην επιλογής άδειας χρήσης κατά τη διάρκεια υποβολής της εργασίας με ποσοστό 38,1%, η δυσκολία κατανόησης των εννοιών της πνευματικής ιδιοκτησίας με ποσοστό 33,3%, η άγνοια των εννοιών της πνευματικής ιδιοκτησίας με ποσοστό 23,3%, η παροχή άδειας κατάθεσης στο αποθετήριο από τον εκδότη με ποσοστό 9,5%, καθώς και μια περίπτωση λογοκλοπής με ποσοστό 4,8% (Εικόνα 12).

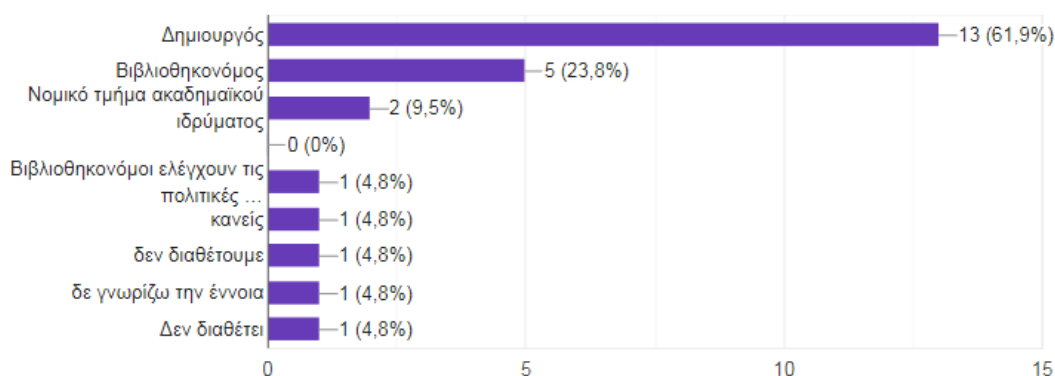
4.1.3 Διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων

Στην τελευταία ενότητα πραγματοποιείται έρευνα σχετικά με τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων. Στην ερώτηση σχετικά με το αν οι βιβλιοθήκες διαθέτουν κάποια πολιτική σχετικά με τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων το μεγαλύτερο ποσοστό 52,4% απάντησαν αρνητικά, ενώ 33,3% απάντησαν θετικά. Επίσης κάποιες βιβλιοθήκες αναφέρουν ότι ο καταθέτων υπογράφει δήλωση ότι έχει κάνει ορθή και σύμφωνα με τον νόμο χρήση έργων τρίτων ή ότι δεν υπάρχει αυτή η διαδικασία καθώς για τις πτυχιακές και διπλωματικές εργασίες η κατάθεση είναι υποχρεωτική, ενώ σε περίπτωση κατάθεσης δημοσιεύσεων θα πρέπει να υπάρχει συγκατάθεση από τον εκδότη (Εικόνα 13).

Εικόνα 13. Πολιτική εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων

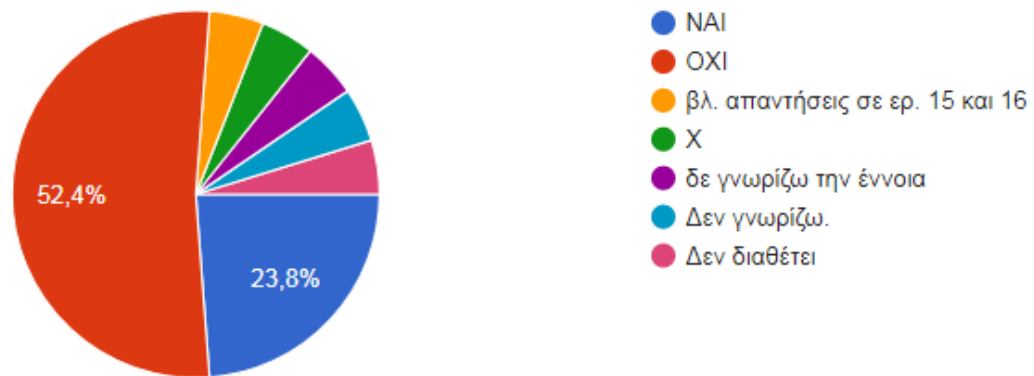
Στην ερώτηση ποιος είναι υπεύθυνος για τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων, το μεγαλύτερο ποσοστό απάντησε ο δημιουργός/συγγραφέας με ποσοστό 61,9%, ακολουθούν οι βιβλιοθηκονόμοι με ποσοστό 23,8%, ενώ με χαμηλό ποσοστό αλλά σημαντική διαπίστωση είναι ότι το νομικό τμήμα του ακαδημαϊκού ιδρύματος αναλαμβάνει να διευθετήσει αυτή τη διαδικασία. Επίσης κάποιες βιβλιοθήκες αναφέρουν ότι δεν διαθέτουν κάποια πολιτική ή ότι δεν γνωρίζουν την έννοια (Εικόνα 14).

Εικόνα 14. Ευθύνη για την εκκαθάριση των πνευματικών δικαιωμάτων

Όπως παρατηρήσαμε στην ερώτηση για το αν διαθέτουν οι βιβλιοθήκες πολιτική εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων οι περισσότερες απάντησαν αρνητικά. Το ίδιο παρατηρούμε και στην ερώτηση σχετικά με το αν υπάρχει κάποιο μοντέλο ροής εργασιών για αυτή τη διαδικασία όπου και πάλι το μεγαλύτερο ποσοστό 52,4% απάντησε αρνητικά. Υπάρχουν επίσης και σε μικρότερα ποσοστά αναφορές ότι δεν γνωρίζουν την έννοια της εκκαθάρισης. Στην ίδια ερώτηση όμως ένα ποσοστό 23,8% απάντησε θετικά. Οι βιβλιοθήκες που απάντησαν θετικά αναφέρουν ότι καταφεύγουν σε υπηρεσίες όπως το Sherpa/Romeo και στις ιστοσελίδες των εκδοτών για να συλλέξουν την απαραίτητη πληροφορία. Επίσης όταν καταθέτει την εργασία ο δημιουργός είναι υπεύθυνος και για την εκκαθάριση των πνευματικών δικαιωμάτων. Σε περίπτωση που η βιβλιοθήκη εισάγει περιεχόμενο στο αποθετήριο φροντίζει να πραγματοποιήσει επικοινωνία με τους

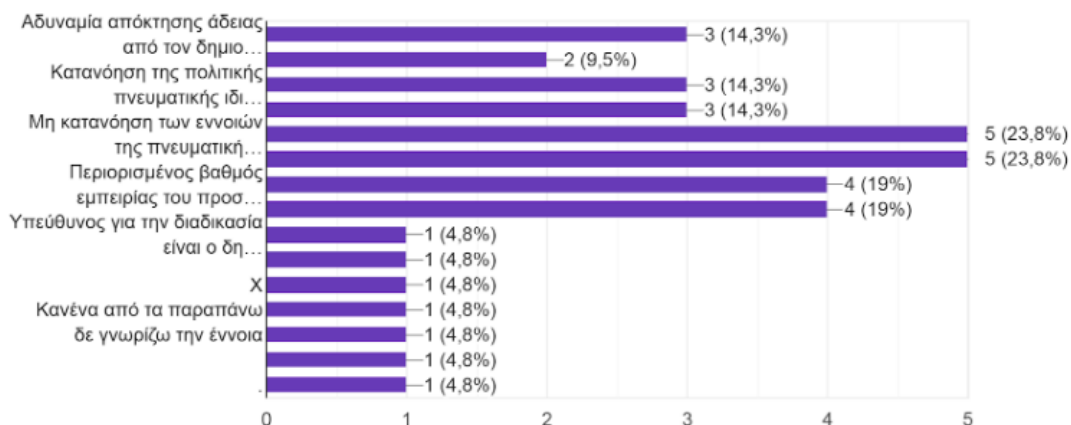
συγγραφείς ώστε να ζητήσει την απαραίτητη άδεια, ενώ σε περίπτωση που το έργο ανήκει στο δημόσιο τομέα τότε δεν πραγματοποιείται καμία ενέργεια κάτι που συνάδει και με τις διακηρύξεις της ΑΠ (Εικόνα 15).

Εικόνα 15. Μοντέλο ροής εργασιών εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων

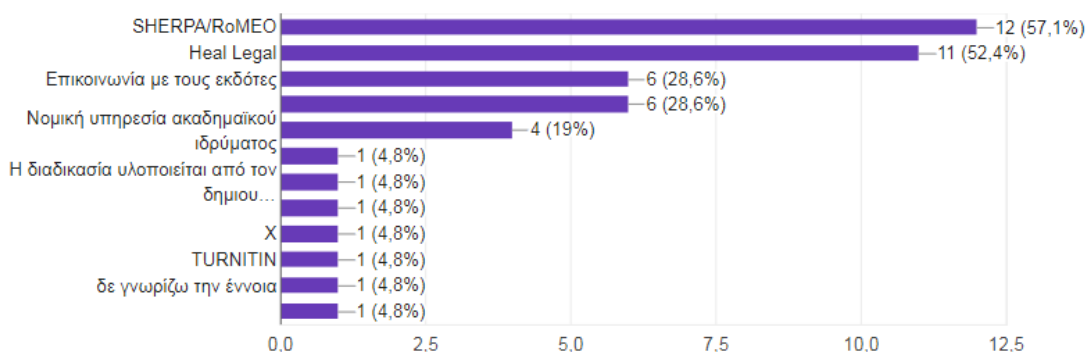
Σχετικά με ποιο είδος υλικού έχουν αντιμετωπίσει πρόβλημα, αναμενόμενα το μεγαλύτερο ποσοστό 23,8% συγκεντρώνουν τα άρθρα περιοδικών. Ακολουθούν με ποσοστό 19% τα postprints, οι πτυχιακές και διπλωματικές εργασίες και οι διδακτορικές διατριβές. Επίσης άλλα ήδη υλικού που αναφέρουν είναι τα pre-prints και οι παρουσιάσεις συνεδρίων με ποσοστό 14,3% αντίστοιχα, τα συγγράμματα καθηγητών με ποσοστό 9,5% και τα ηλεκτρονικά βιβλία με 4,8%. Τέλος κάποιες βιβλιοθήκες αναφέρουν ότι δεν έχουν αντιμετωπίσει κάποιο πρόβλημα.

Για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων, εντοπίζουμε τα παρακάτω: ο περιορισμένος χρόνος του προσωπικού και η δυσκολία κατανόησης των εννοιών της πνευματικής ιδιοκτησίας από τους δημιουργούς είναι τα προβλήματα που συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό με 23,8%. Ακολουθούν το μειωμένο προσωπικό της βιβλιοθήκης και ο περιορισμένος βαθμός εμπειρίας του προσωπικού σε θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας με 19%. Άλλα προβλήματα είναι η αδυναμία απόκτησης άδειας από τον δημιουργό ή τον εκδότη, η κατανόηση της πολιτικής πνευματικής ιδιοκτησίας του εκδότη ή αδυναμία εντοπισμού της συμφωνίας που έχει κάνει με τον συγγραφέα. Οι βιβλιοθήκες που δεν ακολουθούν κάποια διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων απάντησαν αρνητικά (Εικόνα 16).

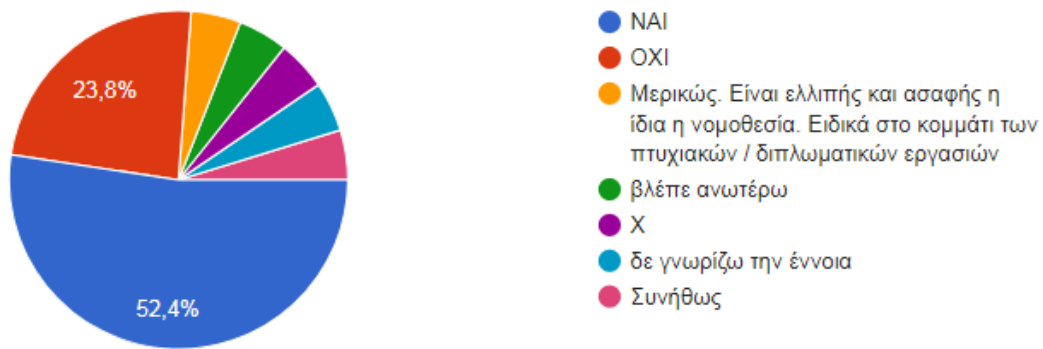

Εικόνα 16. Προβλήματα στην εκκαθάριση πνευματικών δικαιωμάτων

Ποια εργαλεία ή πηγές χρησιμοποιούν οι βιβλιοθήκες ώστε να διευκολύνουν τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων; Κύρια υπηρεσία που χρησιμοποιούν είναι το SHEPRA/RoMEO με ποσοστό 57,1%, ακολουθούν η υπηρεσία Heal Legal του ΣΕΑΒ με ποσοστό 52,4%, η επικοινωνία με τους εκδότες ή αναζήτηση των πολιτικών των εκδοτών από τις ιστοσελίδες τους με ποσοστό 28,6% ή και η επικοινωνία με τους συγγραφείς. Επίσης κάποιες βιβλιοθήκες αναφέρουν ότι βοήθεια παρέχει και το νομικό τμήμα του ακαδημαϊκού ιδρύματος (Εικόνα 17). Τα εργαλεία αυτά σε ποσοστό 52,4% είναι βοηθητικά για τις βιβλιοθήκες, ενώ ένα ποσοστό 23,8% απάντησε ότι δεν τους βοηθούν στη διευκόλυνση της διαδικασίας. Αναφορά γίνεται και στη νομοθεσία, δηλαδή ότι είναι ασαφής ή και ελλιπής στον τομέα των πτυχιακών και διπλωματικών εργασιών. Οι βιβλιοθήκες που δεν ακολουθούν κάποια διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων απάντησαν αρνητικά (Εικόνα 18).

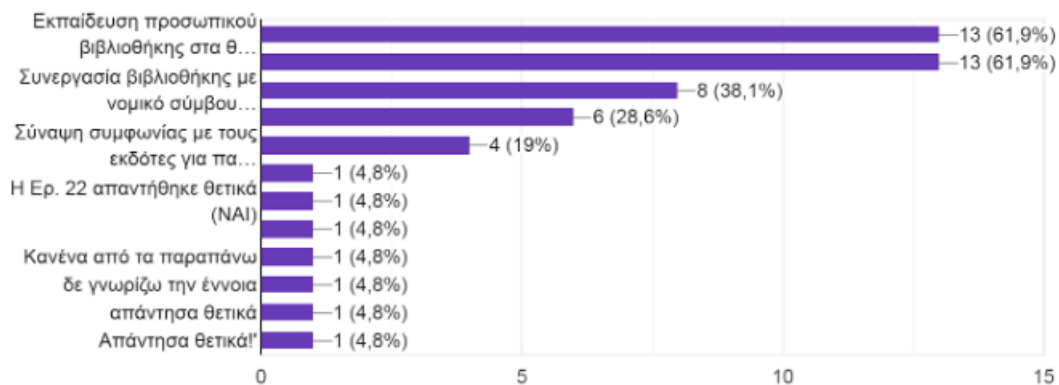

Εικόνα 17. Εργαλεία - Υπηρεσίες

Εικόνα 18. Είναι βοηθητικά τα εργαλεία και υπηρεσίες;

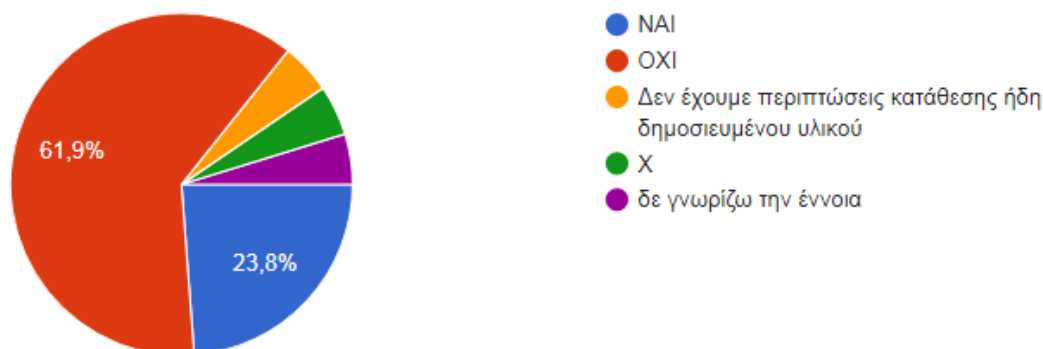
Ποια εργαλεία, υπηρεσίες ή ενέργειες θα μπορούσαν να διευκολύνουν τις βιβλιοθήκες και τους δημιουργούς στη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων; Η εκπαίδευση του προσωπικού της βιβλιοθήκης και των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας στα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας με ποσοστό 61,9% είναι από τις πιο απαραίτητες ενέργειες που επισημαίνονται από τους ερωτώμενους. Ακολουθεί η συνεργασία της βιβλιοθήκης με κάποιο νομικό σύμβουλο 38,1%, πράγμα αναμενόμενο καθώς οι έννοιες της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι δυσνόητες. Επίσης με ποσοστό 28,6% προτείνεται η συνεργασία και επικοινωνία μεταξύ των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών για κοινή αντιμετώπιση προβλημάτων που προκύπτουν από τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Τέλος η πρόταση για τη σύναψη συμφωνίας με τους εκδότες για παροχή άδειας για τις δημοσιεύσεις των μελών του ακαδημαϊκού ιδρύματος επισημαίνεται με ποσοστό 19% (Εικόνα 19).

Εικόνα 19. Επιπρόσθετα βοηθητικά εργαλεία/υπηρεσίες

Σε ερώτηση σχετικά με το αν η βιβλιοθήκη επικοινωνεί με τους εκδότες για την απόκτηση άδειας για ήδη δημοσιευμένο υλικό, το μεγαλύτερο ποσοστό 61,9% απάντησε αρνητικά. Αυτό πιθανόν να οφείλεται στο γεγονός ότι προς το παρόν στα αποθετήρια

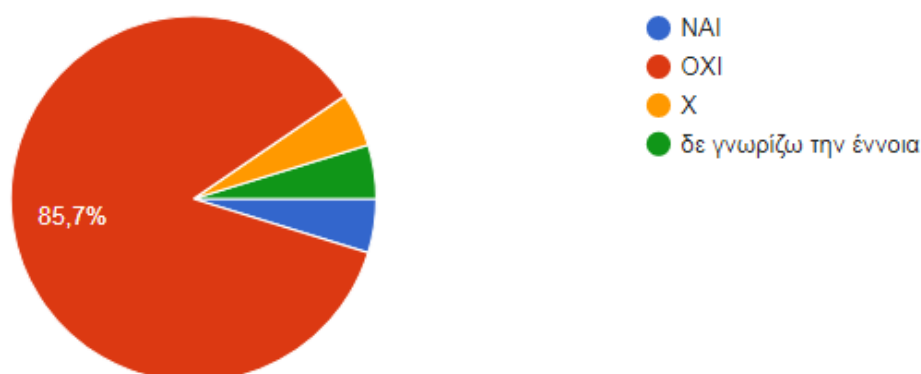
κυρίως κατατίθεται γκρίζα βιβλιογραφία. Υπάρχει βέβαια και ένα ποσοστό 23,8% που πραγματοποιεί επικοινωνία με τους εκδότες (Εικόνα 20).

Εικόνα 20. Επικοινωνία με εκδότες

Όταν υπάρχει επιτυχής συμφωνία με τον εκδότη για την απόκτηση άδειας, ένα ποσοστό 33,3% αναφέρει ότι οι εκδότες παρέχουν τη σχετική άδεια χωρίς οικονομική επιβάρυνση, ενώ σε μικρό ποσοστό 9,5% αναφέρουν ότι έχει καταβληθεί κάποια αποζημίωση στον εκδότη για την απόκτηση της άδειας. Επίσης υπάρχουν διάφορες άλλες περιπτώσεις όπως ότι στο αποθετήριο δεν περιλαμβάνεται υλικό που απαιτεί άδεια από κάποιον εκδότη ή ότι αρκετές φορές οι εκδότες είναι οι ίδιοι οι συγγραφείς οπότε πραγματοποιείται επικοινωνία μαζί τους.

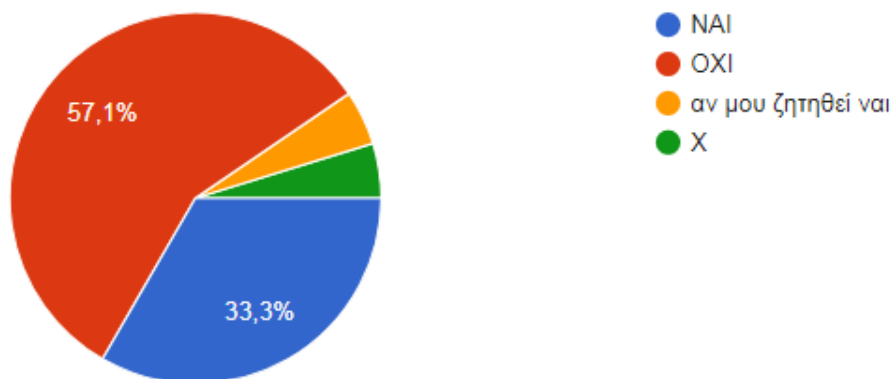
Στην ερώτηση εάν ο προϋπολογισμός της βιβλιοθήκης προβλέπει την κάλυψη εξόδων για τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων με συντριπτική πλειοψηφία οι βιβλιοθήκες απάντησαν αρνητικά, ενώ μια βιβλιοθήκη απάντησε θετικά (Εικόνα 21).

Εικόνα 21. Προϋπολογισμός και εκκαθάριση δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας

Υπάρχει επικοινωνία μεταξύ των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών για τα προβλήματα που προκύπτουν από τα πνευματικά δικαιώματα; Οι περισσότερες βιβλιοθήκες με ποσοστό 57,1% απάντησαν αρνητικά, υπάρχει όμως και ένα ποσοστό 33,3% όπου κοινοποιούν τις

εμπειρίες τους στις υπόλοιπες βιβλιοθήκες. Επίσης μια βιβλιοθήκη ότι είναι διατεθειμένη να προσφέρει όποια πληροφορία της ζητηθεί (Εικόνα 22).

Εικόνα 22. Επικοινωνία μεταξύ βιβλιοθηκών

Όταν υπάρχει επικοινωνία με τις βιβλιοθήκες η μέθοδος κυρίως που χρησιμοποιείται είναι οι συναντήσεις με προσωπικό των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών για την ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών με ποσοστό 38,1%, η επικοινωνία μέσω e-mail με 33,3% ή τηλεφωνική επικοινωνία με 4,8%. Επίσης πληροφορίες παρέχουν οι βιβλιοθήκες μέσω των ιστοσελίδων τους 14,3% ή με την ανάρτηση σε κάποιο forum 9,5%.

Ολοκληρώνοντας το ερωτηματολόγιο στην τελευταία ερώτηση που είναι ανοικτού τύπου, ζητήθηκε από τους ερωτώμενους εάν θα ήθελαν να κάνουν κάποιο επιπλέον σχόλιο σχετικά με τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων. Τα σχόλια αναφέρουν ότι η νομοθεσία είναι ασαφής, ότι η ενημέρωση του προσωπικού της βιβλιοθήκης από το ακαδημαϊκό ίδρυμα σχετικά με τα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας είναι ελλιπής και ότι το μειωμένο προσωπικό της βιβλιοθήκης δεν τους επιτρέπει να εμπλακούν στον έλεγχο της διαδικασίας εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων.

4.2 Κυριότερα ευρήματα/ αποτελέσματα

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται αναλυτικά τα κυριότερα αποτελέσματα της έρευνας.

Στόχος της έρευνας ήταν να καταγράψει τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν σε σχέση με τα πνευματικά δικαιώματα οι ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες που διαχειρίζονται ιδρυματικά αποθετήρια, καθώς και τις πρακτικές που χρησιμοποιούν για την επίλυση αυτών των προβλημάτων.

Αρχικά διαπιστώνουμε, όπως αναφέρθηκε και στη βιβλιογραφική ανασκόπηση, ότι οι περισσότερες ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες διαθέτουν ιδρυματικό αποθετήριο. Μπορούμε

να πούμε ότι οι περισσότερες βιβλιοθήκες αποδέχονται και προωθούν τις διακηρύξεις της ΑΠ καθώς στα περισσότερα αποθετήρια η πρόσβαση στο περιεχόμενό τους είναι ελεύθερη χωρίς κάποιο περιορισμό. Σε μικρότερο ποσοστό υπάρχουν βέβαια και αποθετήρια που παρέχουν περιορισμένη πρόσβαση δηλαδή μόνο στα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας που εξυπηρετούν. Το περιεχόμενό τους στην πλειοψηφία αποτελείται από πτυχιακές και διπλωματικές εργασίες, καθώς η κατάθεση στο αποθετήριο είναι υποχρεωτική για την ολοκλήρωση των σπουδών των φοιτητών. Επιπλέον περιλαμβάνουν διδακτορικές διατριβές, άρθρα περιοδικών και pre-prints και postprints, συγγράμματα καθηγητών, ηλεκτρονικά βιβλία κ.ά.. Η υποχρεωτική κατάθεση εργασιών στα αποθετήρια αφορά τους φοιτητές, προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς, ενώ σε μικρό ποσοστό σε κάποια αποθετήρια υποχρεωτική είναι η κατάθεση από καθηγητές και υποψήφιους διδάκτορες. Βέβαια δικαίωμα κατάθεσης στο αποθετήριο έχουν, εκτός από τα μέλη της κοινότητας που αναφέρθηκαν προηγουμένως, το διοικητικό προσωπικό και παλαιότεροι απόφοιτοι του ακαδημαϊκού ιδρύματος. Επίσης η ακαδημαϊκή κοινότητα συμμετέχει σε ικανοποιητικό βαθμό στο ιδρυματικό αποθετήριο και έχει θετική άποψη για τη λειτουργία του και τον σκοπό που εξυπηρετεί. Ένας από τους στόχους των ιδρυματικών αποθετηρίων ήταν η κατάθεση της εργασίας στο αποθετήριο να πραγματοποιείται από τον δημιουργό (αυτοαρχειοθέτηση). Από την έρευνα διαπιστώνουμε ότι αυτή η αρχή ισχύει καθώς οι συγγραφείς είναι υπεύθυνοι για την κατάθεση του έργου τους στο αποθετήριο, βέβαια σε ένα σχετικά υψηλό ποσοστό συμμετέχουν και οι βιβλιοθηκονόμοι, πιθανόν είτε διεκπεραιώνοντας εξ ολοκλήρου τη διαδικασία, είτε επιβλέποντας ή παρέχοντας βοήθεια κατά τη διαδικασία της κατάθεσης.

Στον τομέα της πνευματικής ιδιοκτησίας, όπως είχε αναφερθεί και στη βιβλιογραφική ανασκόπηση, η ακαδημαϊκή κοινότητα συνήθως είναι διστακτική στη συμμετοχή της στο αποθετήριο, καθώς εκφράζει φόβους για την παραβίαση των πνευματικών δικαιωμάτων των έργων τους, αλλά και αδυναμία κατανόησης των εννοιών της πνευματικής ιδιοκτησίας. Στην παρούσα έρευνα εντοπίζουμε ότι συνήθως τα μέλη της κοινότητας που αποθέτουν τις εργασίες τους στο αποθετήριο, σε μεγάλο ποσοστό δεν έχουν εκφράσει κάποιο πρόβλημα σχετικά με τα θέματα της πνευματικής ιδιοκτησίας. Στις περιπτώσεις που αναφέρουν κάποιο πρόβλημα, θα είναι η αδυναμία κατανόησης της άδειας χρήσης που θα πρέπει να επιλέξουν κατά τη διαδικασία της κατάθεσης. Αναφέρονται όμως και περιπτώσεις δυσκολίας κατανόησης ή άγνοιας των εννοιών της πνευματικής ιδιοκτησίας, κάτι που ταυτίζεται με τα ευρήματα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης (Dawson et al., 2016).

Όσον αναφορά τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων, οι περισσότερες από τις μισές βιβλιοθήκες που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσαν ότι δεν διαθέτουν κάποια συγκεκριμένη πολιτική. Αντίθετα ένα μικρότερο ποσοστό δήλωσε ότι διαθέτει κάποια πολιτική, η οποία κυρίως περιλαμβάνει επικοινωνία με τους εκδότες ή τους δημιουργούς για να διευθετήσει το θέμα των πνευματικών δικαιωμάτων. Επίσης χρησιμοποιούν υπηρεσίες όπως το Sherpa/Romeo, την υπηρεσία Heal Legal του ΣΕΑΒ, ή αναζητούν πολιτικές εκδοτών στις ιστοσελίδες τους.

Υπεύθυνος για τη διαδικασία εκκαθάρισης είναι ο δημιουργός όπως αναφέρεται και στη βιβλιογραφική ανασκόπηση. Οι βιβλιοθηκονόμοι αναφέρονται επίσης αλλά σε πιο χαμηλό ποσοστό. Πιθανόν να μην αναλαμβάνουν εξ ολοκλήρου τη διαδικασία, αλλά να έχουν βοηθητικό ρόλο. Σημαντική διαπίστωση είναι ότι δυο βιβλιοθήκες αναφέρουν ότι η νομική υπηρεσία του ακαδημαϊκού ιδρύματος αναλαμβάνει να διεκπεραιώσει τη διαδικασία. Αυτή η αναφορά είναι σημαντική καθώς η υποστήριξη από κάποιον νομικό σε αυτά τα θέματα είναι πολλή σημαντική βοήθεια και απαλλάσσει τους συγγραφείς και τους βιβλιοθηκονόμους από το «βάρος» αυτής της δύσκολης εργασίας. Στη βιβλιογραφική ανασκόπηση (Hanlon & Ramirez, 2011) εντοπίζουμε ότι στο παρελθόν το νομικό τμήμα του ιδρύματος δεν προσέφερε κάποια βοήθεια στις βιβλιοθήκες σχετικά με τα ιδρυματικά αποθετήρια και τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων.

Η δυσκολία κατανόησης των εννοιών της πνευματικής ιδιοκτησίας, το περιορισμένο προσωπικό των βιβλιοθηκών, ο περιορισμένος χρόνος, η έλλειψη εμπειρίας σε θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας του ήδη υπάρχοντος προσωπικού, η αδυναμία απόκτησης άδειας από τον δημιουργό ή τον εκδότη, αλλά και η αδυναμία εντοπισμού της συμφωνίας που έχει συνάψει ο εκδότης με τον δημιουργό, είναι τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι βιβλιοθήκες κατά τη διαδικασία εκκαθάρισης. Το υλικό με το οποίο συνήθως αντιμετωπίζουν πρόβλημα είναι τα άρθρα περιοδικών, τα postprints και pre-prints, τα συγγράμματα καθηγητών και οι πτυχιακές και διπλωματικές εργασίες.

Οι βιβλιοθήκες στη συντριπτική τους πλειοψηφία δεν πραγματοποιούν επικοινωνία με τους εκδότες για την απόκτηση άδειας. Αυτό αρχικά οφείλεται στο γεγονός ότι το περιεχόμενο των αποθετηρίων αποτελείται κυρίως από γκρίζα βιβλιογραφία (πτυχιακές και διπλωματικές εργασίες). Όμως όπως αναφέρθηκε και παραπάνω οι περισσότερες βιβλιοθήκες δεν διαθέτουν κάποια πολιτική εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων. Μόνο αυτές που διαθέτουν μια τέτοια πολιτική πραγματοποιούν επικοινωνία με τους εκδότες. Όταν λοιπόν πραγματοποιείται αυτή η επικοινωνία οι εκδότες στην πλειοψηφία τους παραχωρούν τη σχετική άδεια χωρίς κάποια οικονομική αποζημίωση. Υπάρχει όμως ένα

μικρό ποσοστό βιβλιοθηκών που αναφέρουν ότι καταβλήθηκε σχετική αποζημίωση στους εκδότες. Από το παραπάνω αποτέλεσμα θα μπορούσαμε να ερμηνεύσουμε ότι οι εκδότες είναι πιο ανεκτικοί και επιτρέπουν να κατατίθενται δημοσιεύσεις σε ένα ιδρυματικό αποθετήριο χωρίς να επιβαρύνουν οικονομικά τις βιβλιοθήκες. Είναι μια σημαντική παράμετρος καθώς στην πλειοψηφία τους οι βιβλιοθήκες δήλωσαν ότι ο προϋπολογισμός τους δεν προβλέπει την κάλυψη εξόδων για θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας.

Ολοκληρώνοντας την έρευνα επικεντρωνόμαστε στο τι προτείνουν οι βιβλιοθήκες ώστε να διευκολυνθεί η διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων:

- εκπαίδευση της ακαδημαϊκής κοινότητας και του προσωπικού των βιβλιοθηκών στα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας
- συνεργασία με τη νομική υπηρεσία του ιδρύματος
- σύναψη συμφωνίας με τους εκδότες για την παροχή άδειας για τις δημοσιεύσεις των μελών του ιδρύματος

Τέλος σημαντικό ρόλο έχει η ενημέρωση της ακαδημαϊκής κοινότητας για την πνευματική ιδιοκτησία και η επικοινωνία μεταξύ των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών. Στον τομέα ενημέρωσης της κοινότητας σε συντριπτική πλειοψηφία οι βιβλιοθήκες παρέχουν σχετική ενημέρωση. Σημαντική αναφορά εδώ πρέπει να γίνει στο γεγονός ότι εκτός από τους «παραδοσιακούς» τρόπους ενημέρωσης (κατά τη διαδικασία κατάθεσης στο αποθετήριο, στην ιστοσελίδα), σημαντικό ρόλο έχουν και οι βιβλιοθηκονόμοι οι οποίοι παρέχουν πληροφορίες στην κοινότητα.

Σχετικά με τη βιβλιοθηκονομική κοινότητα, αν και οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι δεν υπάρχει σε μεγάλο βαθμό επικοινωνία μεταξύ των βιβλιοθηκών ώστε να γίνεται ανταλλαγή εμπειριών και πληροφοριών, όταν υπάρχει αυτή η επικοινωνία πραγματοποιείται κυρίως μέσω συναντήσεων ή μέσω e-mail. Λόγω της πολυπλοκότητας των θεμάτων της πνευματικής ιδιοκτησίας η επικοινωνία μεταξύ των βιβλιοθηκών επισημαίνεται από τους ερευνητές ως σημαντικός παράγοντας, που θα βοηθήσει στην καλύτερη ενημέρωση και στη γρήγορη επίλυση των θεμάτων.

Κεφάλαιο 5. Συζήτηση – Συμπεράσματα – Μελλοντικές επεκτάσεις

5.1 Ανακεφαλαίωση

Η ανάπτυξη των ΤΠΕ και η ευκολία που προσφέρει το διαδίκτυο στην αναζήτηση οποιαδήποτε πληροφορίας έχουν δημιουργήσει την «ψευδαίσθηση» ότι όλη η πληροφορία-γνώση είναι ελεύθερα διαθέσιμη σε όλους. Όταν λοιπόν οι ερευνητές ξεκίνησαν να απαιτούν να έχουν ελεύθερη πρόσβαση στην επιστημονική γνώση, η οποία κατά κύριο λόγο ήταν διαθέσιμη στην επιστημονική κοινότητα μέσω των περιοδικών εκδόσεων που είχαν υψηλές συνδρομές, έγινε αντιληπτό ότι η γνώση που δημιουργούνταν στα ακαδημαϊκά και ερευνητικά ιδρύματα δεν ήταν πάντα διαθέσιμη για όλους. Η διαμόρφωση του κινήματος της ΑΠ ήταν σαν μια φυσική εξέλιξη. Σύμφωνα με τις διακηρύξεις της ΑΠ οι δημοσιεύσεις θα πρέπει να διατίθενται ελεύθερα στο κοινό, χωρίς οικονομικούς ή άλλους περιορισμούς, με την προϋπόθεση την αναφορά του δημιουργού (Bailey, 2017).

Η ΑΠ έδωσε την αφορμή για τη δημιουργία των ιδρυματικών αποθετηρίων. Τα ιδρυματικά αποθετήρια δημιουργήθηκαν με στόχο να συλλέξουν, να διαθέσουν αλλά και να προάγουν την επιστημονική δραστηριότητα του ακαδημαϊκού ιδρύματος. Όμως τα ιδρυματικά αποθετήρια στην προσπάθειά τους να εμπλουτίσουν τη συλλογή τους αντιμετωπίζουν οικονομικούς περιορισμούς λόγω του υψηλού κόστους των επιστημονικών εκδόσεων, αλλά και περιορισμούς λόγω της πνευματικής ιδιοκτησίας. Οι περιορισμοί που έθεταν οι υψηλές συνδρομές αντιμετωπίστηκαν ως ένα μέρος από τα ακαδημαϊκά ιδρύματα με τα συνεργατικά σχήματα. Οι περιορισμοί όμως που θέτουν τα πνευματικά δικαιώματα είναι πιο δύσκολοι και χρονοβόροι για να αντιμετωπιστούν. Τα ιδρυματικά αποθετήρια των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών στην προσπάθειά τους να συγκεντρώσουν την επιστημονική παραγωγή του ιδρύματος έρχονται αντιμέτωπα με τους περιορισμούς που θέτουν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Η πολυπλοκότητα διαχείρισης των θεμάτων που προκύπτουν από τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας αντικατοπτρίζεται και στη βιβλιογραφία. Είναι μικρός ο αριθμός των ερευνών που έχουν γίνει σχετικά με το θέμα, κάτι που επισημαίνεται και από άλλους ερευνητές (Hanlon & Ramirez, 2011; Dawson et al., 2016). Φυσικά η πνευματική ιδιοκτησία δεν μπορεί να αγνοηθεί. Ειδικά τη σημερινή

εποχή όπου η λογοκλοπή, αντιγραφή και παραποίηση ενός έργου είναι πιο εύκολη από ποτέ. Έχει νομοθετηθεί ώστε να προστατεύει τα δικαιώματα του δημιουργού. Η μελέτη λοιπόν των ιδρυματικών αποθετηρίων σε σχέση με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν από τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας είναι ένας σημαντικός τομέας που θα πρέπει να ερευνηθεί καθώς θα προσφέρει νέες πληροφορίες στη βιβλιοθηκονομική κοινότητα και πιθανόν να βοηθήσει πρακτικά στην αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων.

Συγκεκριμένα η εργασία εστίασε στα ιδρυματικά αποθετήρια των ελληνικών ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, γιατί τα αποθετήρια αυτά αποτελούν τις βασικές υπηρεσίες συγκέντρωσης, διατήρησης και διάθεσης της επιστημονικής παραγωγής που δημιουργούν τα ελληνικά πανεπιστήμια. Με την έρευνα που πραγματοποιήσαμε προσπαθήσαμε να ερευνήσουμε πως τα αποθετήρια υλοποιούν αυτόν τον στόχο παρά τους περιορισμούς που θέτουν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας.

5.2 Συμπεράσματα

Το κύριο ερευνητικό ερώτημα της εργασίας είναι «Πώς οι ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες που διαχειρίζονται ιδρυματικά αποθετήρια αντιμετωπίζουν τους περιορισμούς που θέτουν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας;». Από αυτό το ερώτημα προκύπτουν τα επιμέρους ερωτήματα που εξετάστηκαν σε αυτή τη μελέτη, όπως εάν τα ιδρυματικά αποθετήρια ακολουθούν συγκεκριμένη ροή εργασιών σχετικά με τη διαδικασία εκκαθάρισης, ποιος είναι υπεύθυνος για τη διαδικασία εκκαθάρισης, τι είδους προβλήματα προκύπτουν και με ποιο είδος υλικού κατά τη διαδικασία εκκαθάρισης, και ποιες υπηρεσίες ή εργαλεία χρησιμοποιούν που διευκολύνουν την εργασία της εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων. Επίσης μελετήθηκε εάν οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες επικοινωνούν μεταξύ τους σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν από τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Εάν κοινοποιούν τους προβληματισμούς τους ή τις διαδικασίες που ακολουθούν ώστε να ενημερωθεί και η υπόλοιπη κοινότητα; Εάν έχουν δημιουργήσει κοινές πρακτικές ή πολιτικές για τη διευθέτηση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν;

Στόχος της συγκεκριμένης μελέτης ήταν να παρουσιάσει μια συνολική εικόνα των ελληνικών ιδρυματικών αποθετηρίων των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών και τους τρόπους με τους οποίους διαχειρίζονται τις προκλήσεις που τους θέτουν τα πνευματικά δικαιώματα.

Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα της έρευνας, η πρώτη εικόνα που έχουμε είναι ότι οι περισσότερες ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες έχουν δημιουργήσει ένα ιδρυματικό αποθετήριο το οποίο είναι μια ενεργή υπηρεσία μέσα στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Αυτό το αντιλαμβανόμαστε αρχικά από το γεγονός ότι στην πλειοψηφία της η ακαδημαϊκή

κοινότητα έχει θετική άποψη για αυτό, αλλά κυρίως γιατί επιλέγουν σε μεγάλο βαθμό να αποθέτουν τις εργασίες τους στο αποθετήριο. Τα περισσότερα αποθετήρια παρέχουν ελεύθερη πρόσβαση στο περιεχόμενό τους, ενώ μικρό ποσοστό παρέχει περιορισμένη πρόσβαση κάτι που επιβεβαιώνει και η βιβλιογραφική ανασκόπηση (Τόγια κ.ά., 2018).

Όσον αφορά τον τομέα των πνευματικών δικαιωμάτων, από την έρευνα παρατηρούμε ότι τα ελληνικά ακαδημαϊκά ιδρυματικά αποθετήρια αντιμετωπίζουν προκλήσεις από τα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας τις οποίες όμως τις μοιράζονται ισόποσα με τους δημιουργούς που καταθέτουν στο αποθετήριο. Αυτό το συμπέρασμα το υποστηρίζουμε αρχικά στο γεγονός ότι σε μεγάλο ποσοστό την ευθύνη για την απόθεση ενός έργου στο αποθετήριο την έχουν οι δημιουργοί. Το ίδιο ισχύει και για τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων. Ο δημιουργός έχει την ευθύνη να πραγματοποιήσει αυτή τη διαδικασία ώστε να αποκτήσει την απαραίτητη άδεια για την κατάθεση του έργου στο αποθετήριο. Οι περισσότεροι συγγραφείς βέβαια δεν αναφέρουν κάποιο πρόβλημα στη διαδικασία εκκαθάρισης, όμως υπάρχει και ένα σημαντικό ποσοστό που αντιμετωπίζει προβλήματα κυρίως στην κατανόηση και των αδειών χρήσης που θα πρέπει να επιλέξει κατά την κατάθεση του έργου, αλλά και στην κατανόηση των εννοιών της πνευματικής ιδιοκτησίας. Μικρό ποσοστό των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας αναφέρει προβλήματα σχετικά με την απόκτηση άδειας από τους εκδότες και αυτό ίσως είναι κατανοητό καθώς στα ελληνικά ιδρυματικά αποθετήρια το ποσοστό των δημοσιεύσεων που έχουν δημοσιευθεί σε επιστημονικά περιοδικά ή βιβλία είναι ακόμα χαμηλό.

Οι βιβλιοθήκες από την άλλη μεριά, δηλώνουν σε μεγαλύτερο ποσοστό ότι δεν διαθέτουν κάποια πολιτική σχετικά με τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων. Αυτό πιθανόν να οφείλεται είτε στο γεγονός ότι οι δημιουργοί έχουν την ευθύνη για τη διαδικασία της εκκαθάρισης, είτε στο γεγονός ότι η διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων έχει από μόνη της κάποια βασικά βήματα τα οποία βοηθούν στη διεκπεραίωσή της χωρίς να χρειάζεται η εφαρμογή κάποιας άλλης πολιτικής.

Υπάρχει και ένα όχι αμελητέο ποσοστό που δηλώνει ότι διαθέτει πολιτική εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων. Σε αυτές τις περιπτώσεις που η βιβλιοθήκη αναλαμβάνει τη διαδικασία εκκαθάρισης οι ενέργειες που συνήθως πραγματοποιεί είναι να χρησιμοποιήσει υπηρεσίες όπως το Sherpa/Romeo ώστε να εντοπίσει την πολιτική κάποιου εκδότη, είτε πραγματοποιεί επικοινωνία με τους εκδότες ή τους δημιουργούς ώστε να αποκτήσουν την απαραίτητη άδεια. Εκτός από το Sherpa/Romeo και την επικοινωνία με τους εκδότες, βοήθεια για τις βιβλιοθήκες αποτελεί και η υπηρεσία Heal Legal του ΣΕΑΒ

που παρέχει συμβουλές στις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες για θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Κάτι που προκαλεί ενδιαφέρον είναι ότι υπάρχει ένα μικρό ποσοστό βιβλιοθηκών που δηλώνει ότι το νομικό τμήμα του πανεπιστημίου προσφέρει βοήθεια στα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας αλλά και αναλαμβάνει τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων. Από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση δεν είχε προκύψει κάποια σχετική πληροφορία. Η συνεργασία ή συμμετοχή της νομικής υπηρεσίας στο μέλλον θα βοηθήσει σημαντικά τις βιβλιοθήκες αλλά και τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, καθώς οι έννοιες της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι δυσνόητες σε κάποιες περιπτώσεις.

Το υλικό με το οποίο αντιμετωπίζουν κυρίως πρόβλημα είναι τα άρθρα περιοδικών λόγω της εμπλοκής των εκδοτών και τους περιορισμούς που επιβάλλουν. Άλλα είδη υλικού είναι οι διπλωματικές και μεταπτυχιακές εργασίες και οι διδακτορικές διατριβές, πιθανόν είτε λόγω ότι τα ερευνητικά αποτελέσματα των εργασιών αυτών θα αποτελέσουν μια μελλοντική δημοσίευση σε κάποιο περιοδικό ή βιβλίο οπότε υπάρχει και σχετική συμφωνία με κάποιον εκδότη, είτε γιατί όπως αναφέρθηκε και παραπάνω το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι συγγραφείς όταν καταθέτουν στο αποθετήριο είναι δυσκολία επιλογής μιας άδειας χρήσης.

Ολοκληρώνοντας την έρευνα εντοπίζουμε κάποια σημεία που η εφαρμογή τους θα μπορούσε να απλοποιήσει κάποιες από τις διαδικασίες που σχετίζονται με τα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Πρώτη παρατήρηση θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι η «κοινή απαίτηση» από τις βιβλιοθήκες αλλά και από τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας σχετικά με την εκπαίδευσή τους πάνω στις έννοιες της πνευματικής ιδιοκτησίας ώστε να γίνουν κατανοητές. Οι βιβλιοθήκες παρέχουν ενημέρωση στα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας είτε μέσω των αποθετηρίων, είτε μέσω της ιστοσελίδας, είτε πραγματοποιώντας εκπαιδευτικά προγράμματα. Ίσως η ενημέρωση για την πνευματική ιδιοκτησία θα πρέπει να ενταχθεί και στα προγράμματα φοίτησης των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων, καθώς είναι απαραίτητη γνώση για τους μελλοντικούς ερευνητές. Στο χώρο των βιβλιοθηκών η επικοινωνία μεταξύ των επαγγελματιών του χώρου είναι από τους πιο σημαντικούς παράγοντες. Η έρευνα παρουσιάζει έναν χαμηλό βαθμό επικοινωνίας μεταξύ των βιβλιοθηκών. Η συχνή επικοινωνία μεταξύ των βιβλιοθηκών μπορεί να θέσει τις βάσεις για τη δημιουργία κοινών πολιτικών, αλλά και της κοινής αντιμετώπισης των προβληματισμών που προκύπτουν στα ελληνικά ιδρυματικά αποθετήρια λόγω των περιορισμών που θέτουν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Bailey, C. W. (2017). Introduction to Open Access. *Informatics Studies*, 4(1), 43–52. Retrieved from <http://hdl.handle.net/10760/32502>
- Banou, C. G., & Kostagiolas, P. A. (2007). Managing expectations for open access in Greece: Perceptions from the publishers and academic libraries. *Openness in Digital Publishing: Awareness, Discovery and Access - Proceedings of the 11th International Conference on Electronic Publishing, ELPUB 2007*, (June), 229–237.
- Brindley, L. J. (2006). Joint funding councils' libraries review group (the "Follett") report: The contribution of the information technology sub-committee. *Program*, 40(4), 311–314. <https://doi.org/10.1108/00330330610707881>
- Godwill, E. A. (2015). *Fundamentals of Research Methodology : A Holistic Guide for Research Completion, Management, Validation and Ethics*. [eBook]. New York: Nova Science Publishers, Inc.
- Hanlon, A., & Ramirez, M. (2011). Asking for permission: A survey of copyright workflows for institutional repositories. *Libraries and the Academy*, 11(2), 683–702. <https://doi.org/10.1353/pla.2011.0015>
- Lynch, C. A. (2003). Institutional repositories: essential infrastructure for scholarship in the digital age. *Portal: Libraries and the Academy*, 3(2), 327–336. <https://doi.org/doi:10.1353/pla.2003.0039>
- Maceviciute, E. (2014). Research libraries in a modern environment. *Journal of Documentation*, 70(2), 282–302. <https://doi.org/10.1108/JD-04-2013-0044>
- Macklin, L. A. (2013). Copyright and Institutional Repositories. In *The institutional repository : benefits and challenges*. Retrieved from <https://pid.emory.edu/ark:/25593/r9thx>
- Mclure, M., Level, A. V., Cranston, C. L., Oehlerts, B., & Culbertson, M. (2014). Data Curation: A study of researcher practices and needs. *Portal: Libraries and the Academy*, 14(2), 139–164. <https://doi.org/10.1353/pla.2014.0009>
- Mierzecka, A. (2019). The role of academic libraries in scholarly communication. *Studia Medioznawcze*, 20(1 (76)), 99–112. <https://doi.org/10.33077/uw.24511617.ms.2019.1.85>
- Muir, A. (2019). Copyright and digital academic library development in the UK. *Journal of Librarianship and Information Science*, 51(3), 702–709. <https://doi.org/10.1177/0961000617732380>

- Niqresh, M. (2018). Digital Library and Intellectual Issues—Issues in Copyright and Intellectual Property. *International Education Studies*, 12(1), 114–127. <https://doi.org/10.5539/ies.v12n1p114>
- Palmer, C. L., Tefteau, L. C., & Newton, M. P. (2008). Strategies for institutional repository development: A case study of three evolving initiatives. *Library Trends*, 57(2), 142–167. <https://doi.org/10.1353/lib.0.0033>
- Patricia H. Dawson, & Sharon Q. Yang. (2016). Institutional Repositories, Open Access and Copyright. What are the Practices and Implications? *Science & Technology Libraries*, 35(4), 279–294. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/0194262X.2016.1224994>
- Shukla, P., & Khan, A. M. (2014). Implications of Institutional Repositories on Contributors' Professional and Publishing Practices: A Survey. *International Information and Library Review*, 46(3–4), 125–136. <https://doi.org/10.1080/10572317.2014.970061>
- Togia, A., Koseoglou, E., Zapounidou, S., & Tsigilis, N. (2018). Open Access Infrastructure in Greece: Current Status, Challenges and Perspectives. *ELPUB 2018*, 1–21. <https://doi.org/10.4000/proceedings.elpub.2018.26>
- Γεωργίου, Π., & Παπαδάτου, Φ. (2007). Το ζήτημα της ανοικτής πρόσβασης σε ψηφιακό περιεχόμενο στην Ελλάδα. *Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες: Από Την Κοινωνία Της Πληροφορίας Στην Κοινωνία Της Γνώσης*, 1–7. Retrieved from <http://hdl.handle.net/10889/2633>
- Καλλινίκου, Δ., & Στρακαντούνα, Β. (2006). Δημόσιος Τομέας Και Διαχείριση Ανοικτής Πρόσβασης. *15ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. 1-3 Νοεμβρίου 2006*, 10. Retrieved from <https://lekythos.library.ucy.ac.cy/handle/10797/10901>
- Κλαψόπουλος, Γ. (2019). Διαδικασίες συγχώνευσης Ελληνικών ΑΕΙ και Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες. *25ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, 11 Οκτωβρίου 2019*. Retrieved from <https://palc25.lib.uoc.gr/πρόγραμμα/πρόγραμμα-συνεδρίου#rdv-calendar>
- Κυριαζοπούλου, Μ., & Αναστασίου, Ι. (2014). *Ο θεσμός των πανεπιστημιακών εκδόσεων. Μελέτη περίπτωσης* (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης). Retrieved from <http://ikee.lib.auth.gr/record/135759/files/GRI-2015-13709.pdf>
- Κυριάκη-Μάνεση, Δ., & Κουλούρης, Α. (2015). *Διαχείριση Ψηφιακού Περιεχομένου*. Retrieved from <http://hdl.handle.net/11419/2496>
- Μπάνος, Ε. (2007). Ελληνικά Ακαδημαϊκά Αποθετήρια και Ψηφιακές Βιβλιοθήκες ανοικτής πρόσβασης. *Συνεργασία*, 4, 1–6. Retrieved from <http://hdl.handle.net/10797/12475>
- Παπαδόπουλος Μαρίνος. (2017). *Εκπαιδευτικό σεμινάριο προσωπικού της ΕΒΕγια βασικές*

έννοιες περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας & Ανοικτότητας σχετικές με Βιβλιοθήκες & Αρχεία (p. 53). p. 53. Retrieved from https://www.academia.edu/33714359/Seminar_Sessions_1_and_2_in_National_Library_of_Greece_on_Copyright_and_Openness

Παραμυθιώτης, Γ. (2020). Πρόσφατες εξελίξεις στο δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας. *Ερευνητικά Κείμενα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ*, 20, 116. Retrieved from <https://imegsevee.gr/wp-content/uploads/2020/12/paramithiotis.pdf>

Παρασκευάς, Μ., Ασημακόπουλος, Γ., & Τριανταφύλλου, Β. (2015). *Κοινωνία της πληροφορίας*. [ηλεκτρ. βιβλ.]. Retrieved from <http://hdl.handle.net/11419/378>

Τόγια, Α., Κοσέογλου, Ε., & Ζαπουνίδου, Σ. (2018). Δημοσιεύσεις Ελλήνων ερευνητών και ιδρυματικά καταθέτριά: πόσο « ανοικτά » είναι; *24ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Λάρισα, 1-2 November 2018*, 1–11. Retrieved from <http://hdl.handle.net/10760/33703>

Πρόσθετη Βιβλιογραφία

- Clobridge, A. (2014). All Abouts Open Access Repositories. *Online Searcher*, 38(5), 38–41. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bsu&AN=98183104&lang=en&site=eds-live%0A>
- Dryden, J. (2012). Cavalier or Careful? How Users Approach the Rights Management Practices of Archival Repositories. *Journal of Archival Organization*, 10(3–4), 191–206. <https://doi.org/10.1080/15332748.2012.787847>
- Georgiou, P., & Papadatou, F. (2010). Scholarly Publishing & Open Access in Greece: 2009 Report. In *Hellenic Academic Libraries Link HEAL-Link*. Retrieved from <http://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/handle/10889/2637>
- Jubb, M. (2017). Academic books and their future: A Report to the AHRC and the British Library. (June), 208. Retrieved from https://academicbookfuture.files.wordpress.com/2017/06/academic-books-and-their-futures_jubb1.pdf
- Kim, J. (2011). Motivations of Faculty Self-archiving in Institutional Repositories. *Journal of Academic Librarianship*, 37(3), 246–254. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2011.02.017>
- Kohn, A., & Lange, J. (2018). Confused about copyright? Assessing researchers' comprehension of copyright transfer agreements. *Journal of Librarianship and Scholarly Communication*, 6(1), 1–26. <https://doi.org/10.7710/2162-3309.2253>
- Saini, O. P. (2018). Understanding the role of institutional repository in digital preservation in academic libraries: A review of literature. *Library Philosophy and Practice*, 2018. Retrieved from <http://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/1904>
- Simukovič, E. (2016). Open access - the better access?: Academic publishing and its politics. 15th Annual STS Conference Graz 2016, (9-10 May 2016), 1–5. Retrieved from https://www.academia.edu/25014160/Open_Access_the_better_access_Academic_publishing_and_its_politics
- Vică, C., & Socaciu, E. M. (2019). Mind the Gap! How the Digital Turn Upsets Intellectual Property. *Science and Engineering Ethics*, 25(1), 247–264. <https://doi.org/10.1007/s11948-017-9996-x>
- Yang, Z. Y. (Lan), & Li, Y. (2015). University Faculty Awareness and Attitudes towards Open Access Publishing and the Institutional Repository: A Case Study. *Journal of*

Librarianship and Scholarly Communication, 3(1), 1210. <https://doi.org/10.7710/2162-3309.1210>

- Ζαπουνίδου, Σ., & Κοσέογλου, Ε. (2013). Ανοικτή πρόσβαση: ορισμοί και προβληματισμοί. Υπηρεσίες Ανάδειξης Πνευματικής Παραγωγής ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 20 Ιουνίου 2013, 1–11. Retrieved from <http://conferences.lib.auth.gr/clib2013/clib2013/paper/view/128/30>
- Καρυδά, Ε., & Κουής, Δ. (2012). Έρευνα για την αξιοποίηση των ηλεκτρονικών βιβλίων στην Ελλάδα – Προκλήσεις για τις Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες. 21ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, 08-19 Οκτωβρίου 2012, 1–13. Retrieved from <http://hdl.handle.net/10760/18257>
- Τσάκωνας, Γ. (2019). Οι Πρωτοβουλίες Των Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών Για Την Ανοικτή Επιστημη Στην Ελλάδα Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανοικτοί Εκπαιδευτικοί Πόροι Και Διά Βίου Μάθηση: Ευκαιρίες Και Προκλήσεις Για Την Ανώτατη Εκπαίδευση Και Τις Δημόσιες Βιβλιοθήκες. 15 Μαρτίου 2019. Retrieved from https://oer2019.seab.gr/presentation/SEAB_OpenScience.pdf
- Τσιαβός, Π. (2016). Διαχείριση Πνευματικών Δικαιωμάτων και Καταθετήρια: Ροές Δικαιωμάτων και Περιεχομένου. Πνευματική Ιδιοκτησία Και Ιδρυματικά Αποθετήρια: Συνήθη Ζητήματα Και Βέλτιστες Πρακτικές, 1–41.
- Τσιαβός, Π., Αρακά, Η., Φράγκου, Ά., & Μαυρίδης, Μ. (2016). Η χαρτογράφηση του τοπίου των πνευματικών δικαιωμάτων του ακαδημαϊκού περιβάλλοντος ως μέσο για την ενίσχυση της πρόσβασης στη γνώση : Η Υπηρεσία HEAL-Legal και η λειτουργία της. HEALJournal, 2(1), 65–81. Retrieved from <http://healjournal.seab.gr/index.php/hli/article/view/80>
- Τσώλης, Δ. (2016). Προστασία και Διαχείριση της Πνευματικής Ιδιοκτησίας Ψηφιακού Περιεχομένου στο Διαδίκτυο και τα Σύγχρονα Δίκτυα. [ηλεκτρ. βιβλ.]. Retrieved from <http://hdl.handle.net/11419/6482>

Παράρτημα – Ερωτηματολόγιο

Ερώτηση 1^η : Διαθέτει η βιβλιοθήκη σας ιδρυματικό αποθετήριο;

- ΝΑΙ
- ΟΧΙ
- Άλλο

Ερώτηση 2^η : Ποιο έτος δημιουργήθηκε το ιδρυματικό αποθετήριο;

Ερώτηση 3^η: Ποια μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας έχουν δικαίωμα να αποθέσουν το έργο τους στο ιδρυματικό αποθετήριο;

- Φοιτητές
- Καθηγητές
- Ερευνητές που συνεργάζονται με το ακαδημαϊκό ίδρυμα
- Απόφοιτοι
- Διοικητικό προσωπικό
- Άλλο

Ερώτηση 4^η : Για ποια μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας είναι υποχρεωτική η απόθεση του έργου τους στο ιδρυματικό αποθετήριο:

- Φοιτητές
- Καθηγητές
- Ερευνητές που συνεργάζονται με το ακαδημαϊκό ίδρυμα
- Απόφοιτοι
- Διοικητικό προσωπικό
- Άλλο

Ερώτηση 5^η: Ποιος διαχειρίζεται το ιδρυματικό αποθετήριο;

- Βιβλιοθηκονόμος
- Πληροφορικός
- Διαχειριστής αποθετηρίου
- Διοικητικό προσωπικό
- Άλλο

Ερώτηση 6^η: Τι είδους υλικό περιλαμβάνει το ιδρυματικό αποθετήριο:

- Πτυχιακές εργασίες

- Διπλωματικές εργασίες
- Διδακτορικές διατριβές
- Συγγράμματα καθηγητών
- Άρθρα περιοδικών
- Pre-prints (άρθρα που δεν έχουν αξιολογηθεί ή δημοσιευθεί)
- Postprints (άρθρα που έχουν κριθεί ή δημοσιευθεί)
- Ηλεκτρονικά περιοδικά
- Ηλεκτρονικά βιβλία
- Εκδόσεις του ακαδημαϊκού ιδρύματος
- Παρουσιάσεις συνεδρίων
- Άλλο

Ερώτηση 7^η : Τι είδους πρόσβαση παρέχει το αποθετήριο στη συλλογή του;

- Ανοιχτή πρόσβαση (η πρόσβαση είναι ελεύθερη για όλους τους χρήστες, μέλη ή μη της ακαδημαϊκής κοινότητας, χωρίς κανένα περιορισμό)
- Περιορισμένη πρόσβαση (η πρόσβαση είναι ελεύθερη μόνο για εγγεγραμμένους χρήστες, που είναι τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας)
- Κλειστή πρόσβαση (πρόσβαση μόνο στα μεταδεδομένα, όχι στο πλήρες κείμενο των τεκμηρίων)
- Άλλο

Ερώτηση 8^η : Ποιος είναι υπεύθυνος για την απόθεση ενός έργου στο ιδρυματικό αποθετήριο;

- Συγγραφέας
- Βιβλιοθηκονόμος
- Διαχειριστής αποθετηρίου
- Άλλο

Ερώτηση 9^η: Ποια πιστεύετε ότι είναι η γνώμη των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας που εξυπηρετείτε για το ιδρυματικό αποθετήριο;

- Θετική
- Μάλλον θετική
- Λιγότερο θετική
- Καθόλου θετική
- Δεν γνωρίζω

Ερώτηση 10^η: Πώς θα αξιολογούσατε τη συμμετοχή των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας στην απόθεση έργων τους στο ιδρυματικό αποθετήριο;

- Πολύ ικανοποιητική
- Αρκετά ικανοποιητική
- Ικανοποιητική
- Λίγο ικανοποιητική
- Καθόλου ικανοποιητική

Ερώτηση 11^η: Παρέχει η βιβλιοθήκη ενημέρωση στα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας για τα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας, τις άδειες χρήσης και πώς μπορούν να προστατέψουν το έργο τους;

- ΝΑΙ
- ΟΧΙ

Ερώτηση 12^η: Αν απαντήσατε θετικά στην προηγούμενη ερώτηση, με ποιο τρόπο η βιβλιοθήκη ενημερώνει τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας;

- Μέσω της ιστοσελίδας του αποθετηρίου
- Κατά τη ροή εργασιών απόθεσης της εργασίας στο αποθετήριο
- Με εκπαιδευτικά προγράμματα για την πνευματική ιδιοκτησία
- Παροχή συμβουλών από βιβλιοθηκονόμο
- Παροχή συμβουλών από νομικό που συνεργάζεται με τη βιβλιοθήκη
- Άλλο

Ερώτηση 13^η: Οι δημιουργοί που αποθέτουν την εργασία τους στο αποθετήριο, σας έχουν αναφέρει προβλήματα που έχουν αντιμετωπίσει σχετικά με τα θέματα της πνευματικής ιδιοκτησίας;

- ΝΑΙ
- ΟΧΙ
- Άλλο

Ερώτηση 14^η: Αν απαντήσατε θετικά στην προηγούμενη ερώτηση, τι είδους προβλήματα έχουν αναφέρει;

- Δυσκολία στην κατανόηση των εννοιών της πνευματικής ιδιοκτησίας
- Δυσκολία στην επιλογή άδειας χρήσης κατά τη διαδικασία υποβολής της εργασίας
- Μη παροχή άδειας από τον εκδότη
- Άγνοια των εννοιών της πνευματικής ιδιοκτησίας
- Άλλο

Ερώτηση 15^η: Διαθέτει το ιδρυματικό αποθετήριο πολιτική σχετικά με τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων;

- ΝΑΙ
- ΟΧΙ
- Άλλο

Ερώτηση 16^η: Ποιος είναι υπεύθυνος για τη διαδικασία εκκαθάρισης των πνευματικών δικαιωμάτων;

- Δημιουργός
- Βιβλιοθηκονόμος
- Νομικό τμήμα ακαδημαϊκού ιδρύματος
- Νομικός που συνεργάζεται με τη βιβλιοθήκη
- Άλλο

Ερώτηση 17^η: Υπάρχει κάποιο μοντέλο ροής εργασιών που ακολουθεί το ιδρυματικό αποθετήριο για την εκκαθάριση πνευματικών δικαιωμάτων;

- ΝΑΙ
- ΟΧΙ
- Άλλο

Ερώτηση 18^η: Αν απαντήσατε θετικά στην προηγούμενη ερώτηση, μπορείτε να περιγράψετε με σύντομο τρόπο το μοντέλο ροής εργασιών που ακολουθείτε;

Ερώτηση 19^η: Με ποιο είδος υλικού αντιμετωπίζετε προβλήματα στη διαδικασία εκκαθάρισης των πνευματικών δικαιωμάτων;

- Πτυχιακές εργασίες
- Διπλωματικές εργασίες
- Διδακτορικές διατριβές
- Συγγράμματα καθηγητών
- Άρθρα περιοδικών
- Pre-prints (άρθρα που δεν έχουν αξιολογηθεί ή δημοσιευθεί)
- Postprints (άρθρα που έχουν κριθεί ή δημοσιευθεί)
- Ηλεκτρονικά περιοδικά
- Ηλεκτρονικά βιβλία
- Εκδόσεις του ακαδημαϊκού ιδρύματος
- Παρουσιάσεις συνεδρίων
- Άλλο

Ερώτηση 20^η: Τι είδους προβλήματα αντιμετωπίζετε στη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων;

- Αδυναμία απόκτησης άδειας από τον δημιουργό
- Αδυναμία απόκτησης άδειας από τον εκδότη
- Κατανόηση της πολιτικής πνευματικής ιδιοκτησίας του εκδότη
- Αδυναμία εντοπισμού της συμφωνίας του δημιουργού με τον εκδότη σχετικά με την εκχώρηση των δικαιωμάτων του έργου
- Μη κατανόηση των εννοιών της πνευματικής ιδιοκτησίας από τους δημιουργούς
- Περιορισμένος χρόνος του προσωπικού
- Περιορισμένος βαθμός εμπειρίας του προσωπικού σε θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας
- Μειωμένο προσωπικό βιβλιοθήκης
- Άλλο

Ερώτηση 21^η: Ποια εργαλεία ή πηγές χρησιμοποιεί η βιβλιοθήκη ώστε να εντοπίσει πληροφορίες που διευκολύνουν τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων;

- SHERPA/RoMEO
- Heal Legal
- Επικοινωνία με τους εκδότες
- Αναζήτηση πολιτικών των εκδοτών από τις ιστοσελίδες τους
- Νομική υπηρεσία ακαδημαϊκού ιδρύματος
- Άλλο

Ερώτηση 22^η: Αυτά τα εργαλεία ή υπηρεσίες σας βοηθούν να ολοκληρώσετε τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων;

- ΝΑΙ
- ΟΧΙ
- Άλλο

Ερώτηση 23^η: Αν απαντήσατε αρνητικά στην προηγούμενη ερώτηση, ποιες από τις παρακάτω προτάσεις πιστεύετε ότι θα μπορούσε να διευκολύνουν τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων;

- Εκπαίδευση προσωπικού βιβλιοθήκης στα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας
- Εκπαίδευση των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας στα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας
- Συνεργασία βιβλιοθήκης με νομικό σύμβουλο

- Συνεργασία - επικοινωνία μεταξύ των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών για κοινή αντιμετώπιση προβλημάτων
- Σύναψη συμφωνίας με τους εκδότες για παροχή άδειας για τις δημοσιεύσεις των μελών του ακαδημαϊκού ιδρύματος
- Άλλο

Ερώτηση 24^η: Επικοινωνεί η βιβλιοθήκη με τους εκδότες για την απόκτηση άδειας κατάθεσης στο ιδρυματικό αποθετήριο ήδη δημοσιευμένου υλικού;

- ΝΑΙ
- ΟΧΙ
- Άλλο

Ερώτηση 25^η: Οι εκδότες παρέχουν ελεύθερα την άδεια δημοσίευσης στο αποθετήριο ή απαιτούν οικονομική αποζημίωση;

- Παροχή άδειας χωρίς οικονομική επιβάρυνση
- Παροχή άδειας δημοσίευσης με οικονομική επιβάρυνση
- Άλλο

Ερώτηση 26^η: Ο προϋπολογισμός της βιβλιοθήκης ή του ακαδημαϊκού ιδρύματος προβλέπει την κάλυψη εξόδων για τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων;

- ΝΑΙ
- ΟΧΙ
- Άλλο

Ερώτηση 27^η: Κοινοποιείτε στις υπόλοιπες ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες εμπειρίες, προβλήματα και λύσεις σχετικά με τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων;

- ΝΑΙ
- ΟΧΙ
- Άλλο

Ερώτηση 28^η: Αν απαντήσατε θετικά στην προηγούμενη ερώτηση, μπορείτε να αναφέρετε με ποιο τρόπο κοινοποιείτε τις νέες πληροφορίες που κατέχετε στις υπόλοιπες ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες;

- Ανάρτηση στην ιστοσελίδα
- Ανάρτηση σε κάποιο forum
- Επικοινωνία μέσω e-mail
- Συναντήσεις με προσωπικό των βιβλιοθηκών για ανταλλαγή πληροφοριών

- Μέσω δημοσιεύσεων ή συνεδρίων
- Άλλο

Ερώτηση 29^η: Παρακαλώ, εισάγετε τυχόν επιπλέον σχόλια σχετικά με τη διαδικασία εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων που ακολουθεί η βιβλιοθήκη σας και πιστεύετε ότι σχετίζονται με την παρούσα έρευνα.